

KORAK

BROJ 25 / OKTOBAR-DECEMBAR 2011.

ISSN 1512-9411

U ovom broju:

mr. Sanja Seferović Drnovšek
CILJ GENOCIDA JE I UNIŠTAVANJE SUŽIVOTA
RAZLIČITIH NARODA, KULTURA I RELIGIJA

dr. Selmo Cikotić
KRUCIJALNI ZNAČAJ ODBRANE SREDNJE BOSNE
TOKOM '93. ZA UKUPNU ODBRANU
BOSNE I HERCEGOVINE

mr. Fariba Farshidi
PLAN AMERIKE KOJIM OPTUŽUJE IRAN ZA ATENTAT
NA SAUDIJSKOG AMBASADORA U NJUJORKU

Grace Halsel
PRISILA BOŽIJE RUKE

Namik Kabil
NEDŽAD SA FILMSKOM KAMEROM

šejh Yasir Qadh
U PRAVCU RAZUMIJEVANJA SURE *JUSUF*

SADRŽAJ

DRŽAVA I DRUŠTVO

mr. Sanja Seferović-Drnovšek CILJ GENOCIDA JE I UNIŠTAVANJE SUŽIVOTA RAZLIČITIH NARODA, KULTURA I RELIGIJA	3
--	---

ODBRANA BOSNE: 1993. - DŽEHENEM U SREDNJOJ BOSNI

dr. Kenan Dautović PRESJEK VOJNO-POLITIČKE SITUACIJE U SREDNJOJ BOSNI	15
dr. Selmo Cikotić KRUCIJALNI ZNAČAJ ODBRANE SREDNJE BOSNE TOKOM 1993. ZA UKUPNU ODBRANU BOSNE I HERCEGOVINE	27
general Fikret Ćuskić OPERATIVNA GRUPA BOSANSKA KRAJINA I 17. SKBBR. U 1993. GODINI	33
mr. Munib Kajmović SANIRATI NEGATIVNE POSLJEDICE POLITIČKIH I DEMOGRAFSKIH PROMJENA	41
Mustafa Polutak MJERE I POSTUPCI RUKOVODSTVA BiH NA ČELU SA ALIJOM IZETBEGOVIĆEM NA REALIZACIJI IDEJE O NEZAVISNOJ, SUVERENOJ I SLOBODNOJ BOSNI I HERCEGOVINI	60

SVIJET I MEĐUNARODNI ODNOSI

Hajrudin Somun DRAMATIČNE PROMJENE NA SREDNJEM ISTOKU	82
mr. Fariba Farshidi PLAN AMERIKE KOJIM OPTUŽUJE IRAN ZA ATENTAT NA SAUDIJSKOG AMBASADORA U NJUJORKU	91
dr. Džemal Najetović MEĐUNARODNI ODNOSI: NAJSTARIJA FORMA ODNOSA U SVIJETU	103

TEMA KORAK-A: BUDUĆNOST RATA

Grace Halsel PRISILA BOŽIJE RUKE	108
Cristopher Coker SKIDANJE ČAROLIJE I TEHNOLOŠKA CIVILIZACIJA	127
Christian Boudan KULINARSKI RAT	143

UMIJEĆE SJEĆANJA

dr. Olivera Milosavljević POTISNUTA ISTINA: KOLABORACIJA U SRBIJI 1941-1944.	152
dr. Mirko Pejanović CIJENA JEDNE ZABLUDE	158
Namik Kabil NEDŽAD SA FILMSKOM KAMEROM	164
šejh Yasir Qadhi U PRAVCU RAZUMIJEVANJA SURE JUSUF: KONTEKST U KOJEM JE OBJAVLJENA SURA JUSUF	167

Izdavač: Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo, Nedima Filipovića 19 ~ tel. (033) 658 015, fax: (033) 658 015 ~ e-mail: zatebebih@bih.net.ba www.zatebebih.ba ~ Za izdavača: prof.dr. Mesud Hadžialić ~ Redakcija: dr Džemal Najetović, Orhan Bajraktarević, Zahir Dervišević, mr. Safet Kešo, mr. Emir Ramić ~ Glavni urednik: Asaf Džanić ~ Sekretar: Dževad Hadžić ~ Lektor i korektor: Nazif Osmanović ~ DTP: Kenan Branković ~ Štampa: Armis-Print, Sarajevo ~ Za štampariju: Smail Alihodžić

Fotosi na vanjskoj i unutarnjoj strani korica: skulpture Nedžada Ibrišimovića
(foto Esad Lukač)

CILJ GENOCIDA JE I UNIŠTAVANJE SUŽIVOTA RAZLIČITIH NARODA, KULTURA I RELIGIJA

Ispred mene u liniji, na aerodromu u Buenos Airesu, imigracioni službenik upitao je čovjeka sa dugom sijedom kosom, zavezanom u rep, rekla bih mojih godina, zašto dolazi u Buenos Aires. Odgovorio je "Na konferenciju o genocidu". Na ovu izjavu o razlogu dolaska, iako njegov opis posla ne podrazumijeva nespremnost i iznenađenja, državni službenik je bio potpuno zatečen, tako da mene nije ništa pitao. Pomislila sam da bi bilo dobro da se upoznam sa gospodinom sa repom koji, kao i ja, ide na istu konferenciju i da se zajedno uputimo do hotela gdje odsjedaju učesnici konferencije, ali ga je odjednom ponio i odnio iznenadni talas turista sa svih strana aerodroma, tako da sam ga potpuno izgubila iz vida.

Deveta internacionalna konferencija naučnika koji se bave izučavanjem genocida, pod naslovom **Genocid: Istina, sjećanje, pravda i obnova društva** održava se ove godine u Argentini, u Buenos Airesu, od 19-22. jula, 2011.

Čim sam stigla u hotel, koji se nalazi u najužem centru grada, upitala sam hotelske radnike da mi objasne kako da dođem do Kulturnog centra Borges, gdje sutra počinje konferencija. Dopalo mi se što znam ko je Luis Borges, u ovom velikom gradu gdje ne znam nikoga, poslije 2 sata leta do Hjustona u Dalasu, pa onda oko jedanaest sati do kraja Južne Amerike gdje se nalazi ovaj grad, naslonjen na rijeku i Atlantski okean.

Od hotela su kulturni centar i konferencija udaljeni samo nekoliko blokova. Svratila sam u prvi kafe, a mogla sam da biram, bilo ih je odmah uz hotel na sva četiri ćoska. Kafa je bila gusta, jaka i ukusna, što bi naši rekli -prava!

1 Sanja Seferović-Drnovšek, direktorica Bosansko-američkog instituta za istraživanje genocida i edukaciju

U semafore ne gledam, već me nose kolone ljudi, u uskim prometnim ulicama gdje se sve zbililo, autobusi, automobili, policajci, radnje, kafei, i pješaci.

Kulturni centar Borges, raskošne arhitekture, nazvan po autoru koji je živio ovdje i postao najpopularniji pisac kratkih priča, je noću obasjan, i daje dojam kao da je od zlata. Tu me je dočekala izložba fotografija na temu Borges, a ostale prostorije centra su upravo pripremali za konferenciju

RAZGOVORI SA MLADIM NAUČNICIMA

Za doručkom, u hotelu, priključili su mi se mladi naučnici, Benita Sumita, novinar televizije iz Indije koja je živjela i u Šri Lanki a sada doktorira na Univerzitetu u Londonu, UK; Fernando, doktor političkih nauka, predaje u Dablinu, Irskoj, takođe naučnik i politički aktivista iz Šri Lanke; Skat, koji upravo ove godine završava doktorat u Kanadi, o genocidu u Istočnom Timoru, je inače Amerikanac iz Kalifornije; Rejčel doktorira u Washingtonu, i piše o Gvatemali, a uskoro će se preseliti iz Amerike u Latinsku Ameriku i tamo predavati historiju Latinske Amerike; Mark - Kanađanin, nekada je bio trgovac, a onda ga je radoznalost dovela do Gvatemale, oduševio se njenim narodom, unio se u njenu historiju, istražuje, završava doktorat, i nema vremena za sada za ženidbu i porodicu. Javio nam se i novinar sa šeširom, John, iz Južne Afrike.

Bila sam radoznala da saznam šta je ove mlade ljude motivisalo, zainteresovalo za najtežu oblast ljudskog ponašanja i međunarodnog krivičnog prava, zašto je, na primjer, Skat napustio sunčanu Kaliforniju i krenuo putem naučnog rada, ko su im u roditelji, braća i sestre. Skat je rekao, kroz šalu, da je u Kanadu otišao jer mu je bilo dosta divnog vremena, a da je Istočni Timor izabrao jer jedino u zbivanjima oko njega Amerika nije umiješana. Sunita i Fernando nisu mogli ostati ravnodušni na zbivanja u njihovoj zemlji, a Fernando je zbog svoje političke aktivnosti bio nekoliko godina u ilegali, i na kraju je morao da napusti Šri Lanku, uputi se u Irsku i tamo nastavi svoju naučno-istraživačku i političku aktivnost. On je u stalnom kontaktu sa

predsjednikom i članovima Izvršnog odbora ove naučne asocijacije, sa drugim humanitarnim radnicima, i sa tom lepezom saradnika doprinio je snimanju dokumentarnog filma o Šri Lanki kojeg ćemo vidjeti na ovoj konferenciji.

“Ne mogu da izdržim a da te ne pitam, rekla si da si radila u istoj ustanovi sa Slobodanom Miloševićem, kako on izgleda?” Svo troje naučnika su mnogo znali o agresiji na Bosnu i Hercegovinu 1992-1995, o genocidu, o svim suđenjima, ali je Skata posebno interesovao dirigent svih ovih zbivanja, Slobodan Milošević; bilo mu je fascinantno da je upoznao nekoga koji je stajao blizu ovog monstruma.

“Da li je nizak?” - upitao me Skat, inače izuzetno visoki sagovornik.

Na registrovanju za Konferenciju, istog dana u rano poslijepodne, bilo je iznenađenja: novinar sa šesiro, John, nije unaprijed platio za učestvovanje na konferenciji, pa iako je predavač, morao je da plati \$180, plus, predavači moraju biti članovi ove asocijacije naučnika, i plaćaju godišnju članarinu u zavisnosti od prihoda, a ide do sto dolara. Želio je platiti kreditnom kartom, ali su trazili argentinske pesose. “Kakva je to internacionalna konferencija kad ne možeš platiti kreditnom karticom”, ljutio se. A onda je na red došla Benita, i morala je i ona da plati, a poslije i ja i Fernando. Jedino je Skat sve uredno platio prije dolaska. Benita se ponadala da kao student ne mora ovu tarifu platiti, ali nije bilo izuzetka. Tada nam je rekla da je 2007. godine bila u Sarajevu na Konferenciji o genocidu i da, kao studentica, ništa nije morala plaćati. “Bila je to najbolja konferencija, na kojoj sam ikada bila”, istakla je, “ne samo zbog plaćanja i neplaćanja, nego svega drugog.”

STANGTON, “GENOCIDE WATCH”, “GENOCID SE DOGODIO U ČITAVOJ BOSNI”

Zakuska i razgovor među izlagačima na Konferenciji počeo je poslije registracije. Upitala sam kako da nađem glavnog organizatora Daniela Feiersteina, i Fernando mi je pokazao na visokog čovjeka ne daleko od nas. Moji mladi naučnici su znali lično većinu prisutnih na ovom prijemu, a posebno imena kao što su Johns, Alan Kaperman,

jer su pisci mnogobrojnih knjiga na temu genocida. Kad se pojavio čovjek sa kačketom, svi su se oko njega okupili. Popularni naučnik je predsjednik organizacije *Genocide Watch*, Gregori Stangton, čiju od naučnika veoma prihvaćenu analizu genocida, kao procesa koji se odvija u 8 faza, a posljednja faza je negiranje genocida, sam u svojim pisanjima rado citirala jer odražava kompleksnost procesa - genocida. Slikala sam se sa njim i piscem Kapermanom, sa kojim se, kaže Gregori Stangton, uglavnom ne slaže po pitanju uloge internacionalnih humanitarnih i militarnih intervencija u ratnim žarištima, ali veoma cijeni njegov rad. Alan je protiv intervencija, koje po njemu ne pomažu situaciji, uglavnom je pogoršavaju, i utiču negativno na procese koje bi se bolje odvijali bez njih. Pitala sam Alana šta misli o intervencijama koje su, komentarisala sam, došle malo kasno, ali su imale važnu ulogu u BiH i na Kosovu. "Intervencije su počele i prije bombardovanja, i nisu imale pozitivan efekat, naprotiv.". Sa Alenom, ovoga puta, po pitanju intervencija u BiH složio se Stangton.

"Pročitaj moje knjige '*The Limits of Humanitarian Intervention*' i '*Gambling on Humanitarian Intervention*', pa ćemo onda razgovarati", odgovorio mi je i dao mi biznis kartu.

Obavijestila sam ih o presudi Internacionalnog suda u vezi sa slučajem Florence Hartman, koji je upravo tog dana u drugostepenom postupku preinačio oslobađajuću presudu prvostepenog suda jer je novinarka i izvještač rada Internacionalnog suda, koji je osnovan za bivšu Jugoslaviju, objavila u svojoj knjizi istinu o "tajnim sudskim dokumentima", o kojima se već znalo u mnogim beogradskim i drugim novinarskim i političkim krugovima, a kojom se zabranjuje korišćenje dokumentata dobijenih iz Beograda gdje se pokazuje direktna uloga režima Slobodana Miloševića i Vojnog štaba koji je diktirao zbivanja u BiH tokom agresije Srbije i genocida nad Bošnjacima, i osudio je na 7.000 eura kazne.

Imala sam izuzetnu priliku da upoznam Florence Hartman, i da promovisem njenu knjigu "*Zločin i mir*", prije dvije godine u Sent Luisu, u organizaciji Kongresa Bošnjaka Sjeverne Amerike. Trebalo bi odmah pokrenuti inicijativu da se skupi novac za kaznu, poslala sam e-mail svojim saradnicima u SAD, jer se ne smije dozvoliti da se ovakvi

ljudi mrcvare u svojoj istrajnosti da se dokaže istina o događajima u Bosni i Hercegovini.

“Ona je izuzetna”, još je nekoliko riječi zamišljeno i zabrinuto komentarisao Stangton, ali ga nisam dobro čula.. “Nepravda je i da je samo dokazano da se genocid dogodio u Srebrenici. Mi, iz *Genocide Watch* stojimo na stanovištu da se genocid dogodio u čitavoj BiH”. Pored ove važne konstatacije sa kojom smo se složili, oboje smo zaključili da nema dovoljno prisutnih informacijama u medijima, školama, konferencijama, o genocidu u BiH i dogovorili smo se da na tom planu saradujemo, pogotovo što je Stangton bio informisan o državama koje su u Americi uvele obavezno učenje o Holokastu i genocidima u školama, i obradovao se da sam ja članica Illinois komisije za holokast i genocide, koja je zadužena da vodi računa da se odluka države o obaveznom učenju o holokaustu i genocidima pravilno sprovodi.

Danijel, predsjedavajući ovog skupa, smatrao je svrsishodnim da mi istakne da mu je žao što nema više kontakta sa naučnicima iz jugoistočne Evrope, da mu je drago što sam došla jer sam jedina prisutna iz tog dijela svijeta, i da ćemo biti u kontaktu, jer članstvo u ovoj asocijaciji naučnika koji se bave genocidom se ne završava samo na konferencijama. Učlanjivanjem u ovu asocijaciju omogućen je protok informacija i stalna saradnja na raznim projektima i programima.

“NE SMIJE SE BITI NEUTRALAN, MORA SE STATI NA STRANU ŽRTVE I PRAVDE”

Na uvodnom izlaganju i svečanom otvaranju Konferencije govorili su Daniel i Alex Hinton, počasni gost je bio argentinski sudija Karlos Rozenski, čiji je govor dao intonaciju Konferenciji, a ja sam, kao i moji novi poznanici-naučnici, iz njegovog izlaganja i drugih uvodnih referata shvatila da je svijet vrlo malo znao i zna o događanjima u Argentini za vrijeme vojne hunte od 1976. do 1984., i o zbivanjima sve do 2001. godine, kad su masovno u 500 logora širom Argentine kidnapovani, držani bez ikakvog suđenja, mučeni mladi ljudi od 14 do 45 godina, i ubijani da im se zatru zauvijek i imena, kao da nisu nikad postojali, jer su ih smatrali političkim protivnicima režima, zato što su

bili simpatizeri unija, socijalnih organizacija i socijalnih davanja. Najveći logor u Buenos Airesu, gdje je bilo 5.000 zatvorenika, preživjelo je njih samo 50. Kidnapovana su također djeca od 4-5 godina, i podizana od strane kidnapera kao svoja, a koja su tek od prije nekoliko godina na sudovima za svoje biološke roditelje prvi put saznali, i sa svojim identitetom se suočavali. Mnogi naučnici, aktivisti i advokati u Argentini, nestanak i organizovano od države uništavanje "političkih" neprijatelja nazivaju genocidom. Svoje izlaganje je sudija završio, sa uvjerenjem i porukom da kad se ovakva masovna uništavanja događaju bilo gdje u svijetu, ne smije se ostati neutralan, mora se stati na stranu žrtve i pravde, na stranu jedne strane u sukobu, a ne, kako se često govori, ostati u „neutralnosti“ da bi se izbjegla odgovornost i pozicija neutralnosti i prema žrtvi i prema zločincima.

Moja sestra Selena je bila uvjerena da će nam organizatori konferencije organizovati i neka noćna događanja, odlazak na večeru, obilazak grada, ili makar dati po koju informacija gdje treba otići i šta vidjeti. Od toga se ništa nije dogodilo, i tokom sva četiri dana Konferencije sami smo se snalazili. Priključili su nam se i studenti sa fakulteta, tako da smo uspjeli da saznamo iz prve ruke o životu mladih u Argentini. Skromno žive, ali zato fakultet ne plaćaju, što je velika stvar. Aktivno su uključeni u život sredine u kojoj žive, i pomažu skupljanju i obradi podataka o događajima za vrijeme vojne hunte u Argentini.

Upitala sam ih šta misle o Hugi Čavezu, rekli su mi, ipak malo tišim glasom, tako mi se bar učinilo, da ga cijene, da je karizmatičan i popularan.

Nisam upitala šta misle o Če Gevari, ali sam vidjela njegove slike i knjige u svim knjizarama, i podsjetila sam ih, da sam jedva pronašla njegov muzej u Buenos Airesu, uz pomoć taksista, hotelijera, konduktera, a koji drži njegov drug sa samo par sitnica o njemu i knjigom posjetilaca. "Če vas je doveo sve dovde", simbolizirao je naš dolazak vlasnik ove starinarnice. Poslije sam saznala da je originalni Čeov muzej zatvoren prije više godina, a da postoji muzej u njegovom rodnom mjestu.

Divljenje ovom revolucionaru, čitala sam u pismima koja su postavljena kao eksponati u logoru "Olimpija", koji je sad pretvoren u

muzej, podsjetilo me da posjetim ovu ne samo historijsku figuru latinskoameričkog društva.

ZAKON O ZABRANI NEGIRANJA GENOCIDA U BIH

Dvije stotine naučnika iz svih krajeva svijeta, kao i studenti sa fakulteta, posjećivali su tokom naredna tri dana Konferencije, od 9 ujutro do osam sati uveče, 70 prezentacija. Četiri prezentacije su bile na temu Bosne i Hercegovinu. Max Berghoitz, sa Kanadskog univerziteta je govorio na temu *Problem prećutkivanja: u sjenci masovnih ubijanja u Bosni poslije II svjetskog rata*; Nikol Brian, iz Sjedinjenih Američkih Država sa Rotger univerziteta, je govorila o obnovi društva na teritoriji bivše Jugoslavije poslije agresije 1992-1995: motivisanost kao i razlozi otpora tom procesu; Jamie Rowen, sa Berkley Law škole iz SAD, je govorila o značaju razgovora, pomirenja, individualnih priča u procesu rekonstrukcije društva .

Ja sam predstavljala Institut za istraživanje genocida iz Sarajeva i Bosansko-američki institut za genocide i edukaciju iz SAD, kako je napisano u programu. Moja tema je bila *"Značaj donošenja zakona o zabrani negiranja genocida u državama bivše Jugoslavije, kao preventivni metod u sprečavanju genocida"*. Moj rad ističe važnost i neophodnost donošenja zakona o zabrani negiranja genocida, koji bi imao i veoma važnu ulogu i uticaj na sprečavanje ostvarenja glavnog cilja negatora i negiranja genocida, a to je tendencija slabljenja države Bosne i Hercegovine, prije svega od strane entiteta Republike Srpske.

U diskusiji o negiranju genocida učestvovao je Adam Džons, naučnik i pisac, profesor na Kanadskom Univerzitetu, i govorio je o politici negiranja genocida u Rwandi. Adam je inače član Izvršnog odbora ove naučne asocijacije, a u publici su prisustvovali i drugi članovi Izvršnog odbora, što je rijetko bio slučaj, jer su se nekoliko okruglih stolova odvijali u isto vrijeme. Većina prisutnih je shvatila značaj donošenja Zakona o zabrani negiranja genocida specifično za teritoriju bivse Jugoslavije, što se, po njihovom mišljenju ne odnosi na Rwandu, jer postoje pojave manipulisanja ovim zakonom, koji je već donesen u Rwandi, od strane vlasti kao sredstvo obračunavanja sa opozicijom.

“Slazem se s tobom u potpunosti”, prišao mi je naučnik Spenser Philip, direktor Helen Berger Centra za izučavanje prava, konflikta i nasilja na Kingston univerzitetu u Velikoj Britaniji, pisac nekoliko knjiga na temu nacionalizma. Sa Nikol Brian sam razmijenila divna iskustva u saradnji sa Sonjom Biserkom, direktoricom Helsinškog centra za ljudska prava u Srbiji, koju smo obje citirale u našim izlaganjima na Konferenciji.

Kad sam prišla Viliam Shabi, advokatu Internacionalne organizacije za ljudska prava, koji je bio u publici i nije se uključio u diskusiju, i pitala ga da mi pomogne da napišem apel Evropskoj uniji da izvrši pritisak na države bivše Jugoslavije da donesu zakone o zabrani negiranja holokausta i genocida, nisam znala da je upravo on jedan od negatora genocida u BiH, koji smatra da genocid nije adekvatan naziv za krivično djelo protiv čovječnosti i međunarodnog prava koje se dogodilo u Srebrenici.

Zamjenica direktora obrazovnog centra Holokaust muzeja u Ilinoisu me je upozorila, prije polaska u Argentinu, da se u argentinskom društvu učesnika i organizatora Konferencije, nalaze i negatori genocida u BiH. Dala mi je i članak objavljen u magazinu “Economist” koji piše u tom kontekstu. Nepotpisani pisci članka (što je redovna praksa ovog magazina) ne samo da nisu bili ubjedljivi u argumentovanju svoga gledanja, već je članak ispod svakog nivoa, neovisno od zabrinjavajućeg zauzetog stava.

SJEĆANJE NA KONFERENCIJU O GENOCIDU U SARAJEVU 2007.

Jedna od najznacajnijih karakteristika ovog naučnog skupa je raznovrsnost tema, a govorilo se o genocidima u Rwandi, Istočnom Timoru, Gvatemali, Kambodži, o genocidu u Argentini za vrijeme vojne hunte, o genocidu nad Armencima, Asirijancima, Grcima, o genocidu nad Indijancima-Native Americans, o genocidu u državama i na teritoriji bivšeg Sovjetskog Saveza, o Zimbabvijskom genocidu, kao i o genocidu koji se događa danas u Darfuru, Sudanu. O Holokastu se samo na par panela govorilo

Interesantno je reći da su naučnici sa kojima sam se družila, nekoliko puta istakli da im se više dopala konferencija u Sarajevu, 2007. godine, kad je bilo oko 800 učesnika, i kad se uglavnom govorilo o genocidu u Bosni i Hercegovini, da su ušli u suštinu i detalje ovog genocida, kao i naroda i države koju su posjetili jer su imali priliku da se upoznaju na svakodnevnim druženjima i izletima do Srebrenice i Mostara. Benita je produžila avionsku povratnu kartu za nekoliko dana, a po povratku u London, napisala je članak o Konferenciji i njenim doživljajima. Poslije odlaska u Srebrenicu i Potočare, više nikad nije skupila hrabrost da ide na takva mjesta, pa nam se zato nije ni pridružila u posjeti koncentracionim logorima u Buenos Airesu.

EX KONC LOGORI – SADA MUZEJI U BUENOS AIRESU

Svakako, Konferencija je imala svoju dubinu kad se govorilo o zbivanjima u Argentini. Na “nestale” tokom vojne hunte još uvijek čekaju žene, majke, nane, sestre, preživjeli aktivisti ovih stravičnih logora, i svakog četvrtka protestiraju na glavnom trgu ispred zgrade Predsjedništva. S njima smo se upoznali na ovoj konferenciji, jer su bile svjedoci na okruglim stolovima kao udarnim sekcijama na kojima smo svi prisustvovali.

Posjetili smo koncentracione logore u Buenos Airesu i bilo je veoma upečatljivo i potresno, pogotovo potreba članova porodica ubijenih, aktivista, kustosa u bivšem koncentracionom logoru, sada muzeju, da se sazna istina o ovom periodu argentinske historije koji ima uticaj na sadašnjost i budućnost Argentine. Obećali smo Rikardu, kustosu koncentracionog logora “Olimp” (svaki logor je imao ime iz rimske ili drugih mitologija, jer su mučitelji u logorima smatrali da su bogom dani da odlučuju o životu i sudbini zatvorenika) koji je samo zbog nas četiri posjetioca, proveo subotnje prijepodne u Muzeju, objasnio politička zbivanja u svijetu i Argentini u vrijeme vojne hunte, da ćemo širiti istinu o ovom i drugim logorima, gdje su ubijeni njegov otac i daidža. Latinska Amerika je “back yard” Amerike, nekoliko je puta istakao, a u Buenos Airesu ima i dosta grafita sa anti-američkim porukama.

Također, bila je zastupljena tema preispitivanja definicije krivičnog djela genocida sa naučnog stanovišta, iz perspektiva svih društvenih nauka, kao i sa pravnog aspekta: da li je ovaj najteži oblik krivičnog djela protiv humanosti i međunarodnog prava neprecizno ili dovoljno precizno definisan, da li traži dodatna pojašnjenja, da li se "g" (kako se u žargonu naziva genocid) riječ koristi previše, ili, naprotiv, da li definicija treba da bude šira i sveobuhvatnija u značenju.

Argentinski sudija Karlos Rozanski, koji upravo učestvuje u procesu sudskog dokazivanja počinitelaca zlodjela u periodu vojne hunte u Argentini, je duboko uvjeren da se definicija genocida mora proširiti, pored uništavanja u cjelini ili djelimično, nacionalne, rasne, religiozne i etničke grupe, i na političke grupe, jer su to aktuelne pojave, kojima bi on dao međunarodno-pravne karakteristike genocida.

CILJ GENOCIDA JE I UNIŠTAVANJE SUŽIVOTA RAZLIČITIH NARODA, KULTURA I RELIGIJA

Na konferenciji je istaknuto da je genocid uništavanje jednog naroda ili dijela naroda, a u isto vrijeme je cilj genocida namjerno uništavanje suživota različitih naroda, različitih religija, kultura. Doktor Daniel Feirsten, je u svojoj poruci skupu, dao primjer Bosne i Hercegovine, gdje su stotinama godina opstajale i suživjele različite religije, narodi i kulture. Genocidom nad Bošnjacima-bosanskim muslimanima namjera je bila ne samo uništavanje ovog naroda već multinacionalizma i tolerancije, i stvaranje etnički čistih država.

Provlačila se kao značajna, i rekla bih, po mišljenju naučnika, problematična pojava i tema, a to je da žrtva genocida postaje izvršilac genocida, i dat je primjer Šri Lanke. Prikazan je odličan dokumentarni film u čijoj izradi je učestvovao moj sagovornik iz hotela, Fernando, upravo o genocidu koji je izvršen nad nenaoružanim stanovništvom u izbjegličkim kampovima, posljednje dvije nedjelje rata u Šri Lanki, 2005. godine. Način utjerivanja straha i ubijanja ljudi, koji je prikazan u ovom filmu, dao je jedan od odgovora, jer je pokazao da je ovakvo kršenje međunarodnih normi protiv čovječnosti van svih civilizacijskih normi i da prethodno pitanje gubi značaj u ovom kontekstu. Moj

komentar je bio da je problem što se odmah ne reaguje i ne pomaže žrtvama, i na vrijeme ne sprječava genocid i drugi oblici krivичnih djela protiv čovječnosti i međunarodnog prava, što utiče na ovu korelaciju da žrtva nasilja i genocida postane u nekim slučajevima - budući izvršilac najgorih oblika nasilja.

OBRAZOVANJE O GENOCIDU

I na kraju, ali ne od manje važnosti za ovaj skup - je bilo pitanje obrazovanja. Obrazovanje i širenje saznanja o genocidima i holokaustu koji su se dogodili i događaju širom svijeta, je bilo veoma važna tema.

Postavljeno je pitanje da li obrazovanje ima preventivnu ulogu, ili je predimenzioniran značaj obrazovanja kao prevencije genocida. Najjednostavniji odgovor na ovo pitanje je naveden da se prije svega treba obrazovati i znati šta se desilo i dešava, i šta se može desiti, da bi se znalo šta treba i kako sprečavati da se ne ponovi u budućnosti.

Moje izlaganje je takođe bilo posvećeno značaju obrazovanja, koje je na teritoriji bivše Jugoslavije, a posebno u BiH, koje je razbije-no po kantonima, fragmentirano, a historija se predaje gledajući kroz "etničke naočare".

Širenje mržnje prema bošnjačkom narodu, i antiislamizam, od strane negatora genocida poput Srđe Tvifkovića, koji živi u Illinoisu, SAD, i predaje na univerzitetima u Rakfordu i u Banja Luci, imalo je fatalni uticaj i direktno uzrokovalo antiislamsko raspoloženje i masakr koji je izvršio antiislamista u Norveškoj, pokazalo se neposredno poslije mog povratka iz Argentine, i ukazalo na značaj ovog preventivnog oblika sprečavanja nasilja, i novih genocida.

Kad sam se vratila iz Argentine, sa konferencije, ispunila sam jedan od zaključaka koji proističu iz mog izlaganja, i poslala sam zajedno sa Institutom iz Kanade, zajedničko pismo kao apel Evropskoj uniji da se izvrši pritisak, prije svega na enitet Republike Srpske, da ne sprečava donošenje zakona o zabrani negiranja genocida u Parlamentu BiH, kao što su nekoliko puta spriječili kad je prijedlog podnesen od strane bošnjačkih članova parlamenta, kao i na susjednu Srbiju, agresora i

suizvršioca genocida nad Bošnjacima, da se usvoje zakoni o zabrani negiranja genocida, kao preduslov uključivanja ovih država, kako se stalno istice – u demokratsku Evropsku uniju, jer su ovakve pojave raka rana svakog društva koju treba otkloniti, posebno iz društava koja ne žele da uvide svoju bolest i destrukciju.

Uspostavljena mreža informacija sa naučnicima se nije prekinula ni preko okeana, i razmjena mišljenja sa konferencije se nastavlja. Upravo sam dobila izvještaj eksperta Anthony Oberschalla, doktora i profesora sociologije sa Univerziteta u Sjevernoj Karolini, koji je poslao Internacionalnom tribunalu osnovanom za bivšu Jugoslaviju, povodom suđenja Vojislavu Šešelju, o uticaju nacionalističke propagande u periodu 1990.-1994., koju možete pročitati na web stranici Bosansko-američkog instituta za istraživanje genocida i edukaciju, kao i moje izlaganje o značaju donošenja zakona o zabrani negiranja genocida (www.baginist.org).

P.S. Šefika je na kraju pročitano g članka pitala: «A šta je bilo sa onim čovjekom sa repom, sa aerodroma?»

PRESJEK VOJNO-POLITIČKE SITUACIJE U SREDNJOJ BOSNI

Srednja Bosna kao zasebna geopolitička cjelina

Prije rata sadašnja teritorija Srednje Bosne¹ uglavnom je pripadala Zeničkoj regiji, kao višem nivou društveno-političkog organiziranja u SR BiH i nije bila posmatrana kao zasebna geopolitička cjelina u bilo kom smislu. Tek su dešavanja vezana za disoluciju SFRJ dovela do drugačijeg društvenopolitičkog organiziranja. Tako je, na primjer, Član 2. Odluke o uspostavi HZ HB regulirao njen prostorni obuhvat na način da ju čine „područja općina: Jajce, Kreševo, Busovača, Vitez, Novi Travnik, Travnik, Kiseljak, Fojnica, Skender Vakuf (Dobretići), Kakanj, Vareš, Kotor Varoš, Tomislavgrad, Livno, Kupres, Bugojno, Gornji Vakuf, Prozor, Konjic, Jablanica, Posušje, Mostar, Široki Brijeg, Grude, Ljubuški, Čitluk, Čapljina, Neum, Stolac, Trebinje (Ravno)“ (Rotim, 1997: 518). No, kada se pogleda nacionalni sastav općina, posebno prostora koji se naziva Središnja Bosna, onda se može vidjeti da je u samo 2 od 11 općina ove geopolitičke cjeline hrvatsko stanovništvo predstavljalo apsolutnu većinu (Kreševo, 70,7% i Kiseljak 51,7%), da je hrvatska relativna većina bila u općinama Busovača, 48,1%; Vitez, 45,7% i Novi Travnik, 39,6%; dok su Muslimani imali apsolutnu većinu u Gornjem Vakufu, 56,1% i Donjem Vakufu, 55,3%; a relativnu većinu u općinama Fojnica, 49,4%; Travnik, 45,3%; Bugojno, 42,1%; te Jajce, s 38,8% stanovništva.

Daljnja analiza, također, pokazuje da hrvatsko stanovništvo nije imalo relativnu većinu ni u općinama Mostar (Muslimani 34,8%),

1 Ova analiza se oslanja na prostor koji danas obuhvata teritorija Srednjobosanskog kantona (SBK) i koja obuhvata područja općina Travnik, Novi Travnik, Kiseljak, Busovača, Jajce, Donji Vakuf, Gornji Vakuf, Bugojno, Kreševo, Fojnica, Dobretići i Vitez.

Kupres (Srbi, 51,2%), Skender Vakuf (Srbi, 68,4%), Kotor Varoš (Srbi, 38,1%), Konjic (Muslimani, 54,5%), te Jablanica (Muslimani, 72,1%). Teritorija HZ HB je, zapravo, nastala kao zbir općina sa hrvatskom apsolutnom i relativnom većinom, te onim općinama u kojima su Hrvati bili drugi po brojnosti. Već ovakav nekonzistentan pristup u sebi je nosio samogenerirajući konfliktni potencijal.

Brza okupacija željenih prostora, koju su srpske snage izvele još u toku 1991. godine na način razmještanja jedinica JNA na ključne objekte, komunikacije, čvorišta i topografske objekte operativno-taktičkog značaja, dovela je do toga da su dijelovi općina Gornji Vakuf, Bugojno, Jajce, Travnik, te gotovo cjelokupna općina Donji Vakuf, već početkom 1992. godine bili pod kontrolom srpskih snaga. U društveno-političkom smislu, pak, ovo područje nije imalo zasebnu sub-regionalnu organizaciju, već su nosioci vlasti bili na općinskom nivou.

Nepovoljna vojno-politička situacija, te rascjepkanost ionako malog dijela teritorije koju su kontrolirali legalni organi vlasti RBiH dovela je do toga da je prostor Srednje Bosne organiziran u okviru Okruga Travnik, dok je na istom prostoru egzistirao i eksteritorijalni Okrug Banja Luka, koji je vodio brigu o mnogobrojnim prognanicima sa prostora Bosanske krajine.

Kako god, u toku 1992. godine, prostor Srednje Bosne su težišno nastanjivali Bošnjaci i Hrvati i njihov međusobni odnos opredjeljivao je i razvoj situacije na ovom prostoru u svakom smislu. Isto tako, dok je prema sjeveru prostor Srednje Bosne bio vezan sa Okrugom Zenica i bez daljnje veze prema vanjskom svijetu, dotle je na jugu postojala veza sa Hercegovinom i dalje sa Republikom Hrvatskom, kao jednim izlazom prema ostatku svijeta.

Internacionalizacija bosanskohercegovačkog sukoba

Iako je reakcija međunarodne zajednice prema situaciji u bivšoj Jugoslaviji suštinski bila zakašnjela, ipak je formirana Mirovna konferencija o Jugoslaviji vođena od Evropske zajednice (EZ), nastojeći da dođe do prihvatljivog rješenja i zaustavi krvave sukobe na tom području. Iako su se početni napori međunarodnih faktora nastojali fokusirati na očuvanje jugoslovenske državne zajednice, ovaj fokus je

u kasnijim fazama imao tendenciju da uvažava realno stanje na terenu. A realno stanje na terenu bilo je uglavnom praćeno kombinacijom teritorijalnih osvajanja u cilju homogenizacije naroda i teritorije i političkih pregovora koji su nastojali ishoditi sankcioniranje trenutnih teritorijalnih pozicija, što je, u konačnom, vodilo samo jednom mogućem rješenju - dezintegraciji Bosne i Hercegovine kao države.

Tako je već Cutillerov plan ili Lisabonski sporazum iz februara 1992. godine najavio otklon politike međunarodne zajednice u smjeru „prihvatanja realnosti na terenu“ i nastojao najaviti političko rješenje koje bi rekonstruiralo BiH na način da ona „ostane u postojećim granicama, ali da se izvrši temeljita decentralizacija tako što će se osnovati (tri, op. J.J.) nacionalne jedinice, koje će imati određenu samoupravu“ (Jurčević, 2008: 118-21). Rotim (1997: 310) još naglašava da je „Lisabonska konferencija o BiH prihvatila, kao osnovu za rješenje bh. krize, prijedlog hrvatske delegacije o suverenoj i cjelovitoj BiH, koju bi činila tri konstitutivna naroda u svojim kantonima, kao razuman i kompromisan“. Na taj je način, prema Jurčeviću, „u međunarodni mirovni proces uvedena koncepcija teritorijalne podjele po nacionalnim kriterijima“, a što je poslije „utjecalo na sve mirovne planove, uključujući i Dejtonski sporazum“. Već je na ovom mjestu jasno da hrvatska politika u BiH nije tražila nikakvo drugo rješenje, već isključivo ono koje bi zaokružilo teritorij koji se smatrao hrvatskim povijesnim prostorom, a koji je artikuliran u programu HZ HB.

Na ovom mjestu smatramo primjerenim osvrnuti se na HDZ-ov prijedlog referenduskog pitanja, od 09.02.1992. godine, o nezavisnosti BiH, koje tada nije prihvaćeno, ali se, zapravo, njegova logika može prepoznati u svim kasnijim potezima hrvatske politike u BiH. Prijedlog pitanja glasi: „Jeste li za suverenu i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu, državnu zajednicu konstitutivnih suverenih naroda hrvatskog, muslimanskog i srpskog u njihovim nacionalnim područjima (kantonima)?“ (Tuđman i Bilić, 2005:64)

Da je ovakva politika bila osnovna odrednica hrvatskog rukovodstva i da se u osnovi nije razlikovala od one koju je provodilo srpsko rukovodstvo dokazuje i Sporazum Boban-Karadžić, od 06.05.1992. godine, potpisan u Gracu, u kojem su potpisnici u ime svojih naroda

„odlučni da sva sporna pitanja, uključujući razgraničenje dviju konstitutivnih jedinica – hrvatske i srpske u BiH riješe miroljubivim sredstvima i dogovorom“ i da su utvrdili da „u odnosu na radnu mapu o razgraničenju postoje nesuglasnosti“ u nekim slučajevima, pri čemu hrvatska strana smatra da je „cijeli grad Mostar u hrvatskoj nacionalnoj jedinici“, a da „južno od Mostara...u hrvatsku nacionalnu jedinicu spada područje određeno 1939. godine, tj. granica Hrvatske Banovine“ (Tuđman i Bilić, 2005: 93). Nije potrebno naglašavati kakva je sudbina bila namijenjena Bošnjacima ukoliko je referentna tačka bio sporazum Cvetković-Maček, iz 1939. godine.

Odnos hrvatskih političkih lidera u BiH prema svojim saveznicima (TO R BiH) najjasnije se može vidjeti iz zapovijedi Glavnog stožera HVO, od 08.05.1992. godine, donesene u skladu sa odlukama predsjednika HZ HB Mate Bobana, od 08.04.1992. godine, prema kojoj su „postrojbe HVO jedino legalne vojne postrojbe“ i da se njom stavljaju „van snage sve zapovjedi zapovjedništva TO i ista se na ovim prostorima smatra nelegalnom“. Ova naredba je, nadalje, operacionalizirana na način da su npr. na prostoru općine Busovača dana 10.05.1992. godine jedinice TO „proglašene paravojnim“ i da im je dat „ultimatum da predaju svo naoružanje koje posjeduju ili da se sve snage stave pod zapovjedništvo HVO-a, uključujući stavljanje obilježja HVO-a“ (Čekić, 2004: 959-61).

Odgovor legalnih organa vlasti na ovakav koncept sadržan je u Platformi za djelovanje Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine u ratnim uslovima, od 26.06.1992.godine, prema kojoj, između ostalog, „u zajedničkom višenacionalnom frontu učestvuju patriotske snage koje su za suverenu i nezavisnu BiH, za zajednički život i nacionalnu ravnopravnost Muslimana, Srba i Hrvata i pripadnika ostalih naroda i narodnosti (manjina)“ (Tuđman i Bilić, 2005: 101).

Početkom septembra 1992. godine kreirana je nova Međunarodna konferencija o (sada već, o.a.) bivšoj Jugoslaviji u stalnom zasjedanju i iz Londona je premještena u Ženevu, ali se stanje na terenu nije značajnije mijenjalo. Prvi ozbiljniji pokušaj traženja rješenja za Bosnu i Hercegovinu predstavljen je u oktobru 1992. godine, pod nazivom Nacrt ustavnog ustrojstva za BiH radne skupine Konferencije,

što će poslužiti kao osnova za poznatiji Nacrt dogovora o BiH ili Van-
ce-Owenov plan iz januara 1993. godine. Prema ovom planu, Bosna i
Hercegovina je trebala biti decentralizirana država sastavljena od 10
pokrajina (provincija), pri čemu su pokrajine s brojem 3, 8 i 10 trebale
biti sa hrvatskom nacionalnom većinom. Ovaj plan je predviđao da
u provinciji broj 3 hrvatsko stanovništvo čini 56%, u provinciji broj 8,
54%; a u provinciji broj 10, 45,8% ukupne populacije (Rotim, 1997:
326). Pravednost ovog plana može se sagledati u činjenici da su, pre-
ma popisu iz 1991. godine, Bošnjaci učestvovali sa 43,74%, a da ih je,
prema Planu, pripadalo 26,36% teritorije; Srbi sa 31,33% stanovništva
i 42,23% teritorije; a Hrvati sa 17,27% stanovništva i 25,87% teritorije.
Nadalje, „dok su Bošnjaci imali apsolutnu većinu u 'bošnjačkim pro-
vincijama' sa 61,95% učešća u ukupnom stanovništvu, kao i Srbi u
'srpskim provincijama' sa 59,90%, dotle Hrvati imaju sa 45,84% učešća
u ukupnom stanovništvu u 'hrvatskim provincijama' samo relativnu
većinu“. Kada je, pak, nacionalna objedinjenost u pitanju, podaci go-
vore da „Bošnjaci učestvuju u 'hrvatskim provincijama' sa 30,32% sta-
novništva, a u 'srpskim provincijama' sa 24,75% stanovništva, dok je
učešće Hrvata u 'bošnjačkim provincijama' svega 8,30%, a u 'srpskim
provincijama' 7,90% u ukupnom stanovništvu tih provincija“ (Begić,
1997: 117-8).

Dijalektička veza između kreiranja stanja na terenu i međunarod-
nog političkog pregovaranja može se iščitati i u Političkoj povelji HDZ
BiH iz novembra 1992. godine, kada se predstavnici muslimanskog
naroda pozivaju na hitne razgovore „radi zaustavljanja sukoba, do-
govora o privremenom razgraničenju i poštivanju autoriteta vojne i
civilne vlasti stvorene na teritoriju Hrvatske zajednice Herceg - Bosne,
do definitivnog političkog i ustavno-pravnog uređenja BiH“ (Rotim,
1997: 274).

Ipak, ono što je bio najproblematičniji aspekt ovog sporazuma je-
ste pokušaj njegove implementacije od HZ HB i HVO bez pristanka i
prihvatanja plana od druge dvije strane.

Tako je tadašnji ministar obrane RBiH, Božo Rajić, u Sarajevu potpi-
sao 16.01.1992. godine Zapovijed kojom se, između ostalog, „sve po-
strojbe Armije RBiH, koje se trenutno nalaze na prostorima provincija

broj 3, 8 i 10, koje su Ženevskim dogovorima proglašene hrvatskima, potčinjavaju Glavnom stožeru HVO-a". Istu ovakvu odluku donio je i HVO Herceg-Bosne, na svojoj „izvanrednoj sjednici“ (Tuđman i Bilić, 2005: 204).

Vojna moć na putu realizacije političkih ciljeva

Vojna moć, u suštini, predstavlja samo jednu od državnih moći koje se, u zavisnosti od situacije, aktiviraju u cilju postizanja političkih ciljeva. Kako to naglašava Klauzevic, rat je samo produženje politike vojnim sredstvima, i zbog toga je nužno da se u ovoj kratkoj analizi osvrnemo na vojni okvir dešavanja u istraživanom periodu.

Način djelovanja HVO u potpunosti je bio usklađen sa političkim ciljevima HZ HB, posebno u dijelu odbrane i stavljanja pod kontrolu onih prostora koji su se nalazili u njenom projiciranom sastavu. Kada su u pitanju linije odbrane prema srpskim snagama, HVO se nalazio isključivo ispred „hrvatskih naseljenih prostora“ tik do linije odbrane, da bi nakon pada Jajca svoju l/o u rejonu Travnika (uži rejon Turbeta) uspostavili neposredno iza linija ARBiH.

Tako su jedinice HVO do oktobra 1992. godine držale dio l/o na planini Raduši (općina G. Vakuf), dio l/o oko grada Jajca i dio l/o u rejonu Turbeta, na travničkoj općini. Ostatak slobodnih snaga (velika većina) nastojao je da ostvari kontrolu po dubini teritorije i uspostavi funkcionirajuću vlast HZ HB. Ova kontrola teritorije svodila se na kontrolu kretanja ljudi i roba, uz nerijetko maltretiranje i pljačkanje; zauzimanje vitalnih objekata u gradovima; ometanje kretanja jedinica ARBiH prilikom vršenja smjena i drugih pokreta; ometanje i prekidanje lanca logističkog snabdijevanja jedinica ARBiH; te nerijetko, zarobljavanje i razoružavanje tih jedinica ili pojedinaca. Sve to neprekidno je doprinosilo atmosferi nepovjerenja i podizanju tenzija, nerijetko i do razine oružanih incidenata.

Jedino u čemu je HVO bio inferioran u odnosu na TO i ARBiH bila je živa sila i broj stanovništva koji je, iako slabo opremljen i naoružan, ipak predstavljao potencijalnu snagu koja je mogla u kasnijim fazama osujetiti političke namjere hrvatskog rukovod-

stva. Ovaj segment je posebno istican u vrijeme pristizanja velikog broja bošnjačkih izbjeglica sa prostora Bosanske krajine. Isto tako, planirana hrvatska teritorija nije bila kompaktna na prostoru Srednje Bosne, niti je imala direktnu vezu sa snagama u Hercegovini koje su bile dobro opremljene, brojne i u direktnoj vezi sa Republikom Hrvatskom.

Imajući u vidu kvantitativni i kvalitativni odnos snaga, te druge relevantne specifičnosti, situacija na terenu iziskivala je aktivno djelovanje HVO-a, a najlogičnija strategija se odnosila na izražavanje težišta, postizanje ograničenog uspjeha, njegovu stabilizaciju, uz jednovremeno izbjegavanje sukoba na širem prostoru kada bi nadmoć u ljudstvu mogla biti od presudnog značaja.

Zbog toga je u cilju osiguranja neprekidne komunikacije prema Hercegovini trebalo osigurati siguran ulaz u Srednju Bosnu, što je vodilo preko općina Prozor, Gornji Vakuf i Novi Travnik. Najpovoljniji momenat koincidirao je (da li slučajno?) sa padom Jajca, kada je došlo do značajnog rasterećenja ionako slabo opterećenih snaga HVO, velike pometnje u redovima ARBiH, te priliva velikog broja izbjeglica sa prostora grada Jajca.

I zaista, prvi ozbiljniji sukobi javljaju se u junu 1992. godine u Gornjem Vakufu i Novom Travniku (18-20.06.) kada dolazi do zauzimanja što boljih taktičkih pozicija za ono što treba uslijediti. No, tek u oktobru mjesecu, sva tri pomenuta grada su napadnuta gotovo istovremeno (19-21.10.), kada se grad Prozor stavlja pod potpunu kontrolu, dok se u G.Vakufu i N.Travniku postižu ograničeni uspjesi, ali se ne uspijeva otvoriti planirana komunikacija (Zločini u Vrbanji, 2001: 92-8). Iako ima podataka da su pojedine jedinice HV učestvovala i u borbenim dejstvima na prostoru Novog Travnika, mnoštvo je dokaza o njihovom učešću na prostoru općina Prozor i Gornji Vakuf (Čekić, 2004: 1014-114).

Određeni zaključci mogu se izvesti i iz analize načina organizacije lanca komandovanja i kontrole, načina ukрупnjavanja sastava sposobnih za izvođenje viših nivoa borbenih djelovanja, te njihovih osnovnih misija. Tako je HVO, prema Shraderu (2003: 27), u julu 1992. godine izvršio restrukturiranje svojih snaga i tada su formirane četi-

ri operativne zone (OZ)²: Jugoistočna Hercegovina, Sjeverozapadna Hercegovina, Središnja Bosna i Posavina.

Operativna zona, Sjeverozapadna Hercegovina, sa sjedištem u Tomislavgradu, obuhvatala je još općine Posušje, Livno, Duvno, Kupres, te Prozor, Gornji Vakuf i Bugojno. Operativna zona Središnja Bosna, jačine 13 brigada, sa komandnim mjestom (KM) u Vitezu, je potom, zbog nekompaktnosti teritorije i lakšeg komandovanja i kontrole, podijeljena na tri operativne grupe³. Operativna grupa 1, jačine 6 brigada, sa komandnim mjestom u Vitezu, pokrivala je još teritorije općina Travnik, Novi Travnik, Jajce i Zenica; OG 2, jačine 5 brigada, sa KM u Kiseljaku, obuhvatala je još općine Busovača, Kreševo, Fojnica, Vareš, Kakanj i Sarajevo, a OG 3, jačine 2 brigade i sjedištem u Žepču, bila je odgovorna još za općine Zavidovići, Tešanj, Teslić i Maglaj.

Raspored i zone odgovornosti ovih formacija upotpunosti su podržavale koncept „pokrivanja“ teritorije HZ HB i ničim nisu pratile uvriježene vojničke procedure označavanja zona interesa, zona djelovanja, faznih linija i sl., upotrebom topografskih objekata, već su se isključivo fokusirali na postojeće (ili projicirane) granice općina.

Ovakav koncept ukрупnjenih sastava trebao je omogućiti spajanje manjih dijelova teritorije u veće, kompaktnije cjeline, sve do konačnog zaokruživanja politički artikulirane teritorije HZ HB.

Za razliku od HVO, ARBiH je z/o svojih korpusa, od samog početka, jasno usmjerila prema srpskim snagama i sa jasnom namjerom oslobađanja okupirane teritorije. Kada su u pitanju preklapanja z/o operativnih formacija HVO i ARBiH, iako je bilo dodira sa nekim dijelovima z/o Prvog i Četvrtog korpusa, velika većina općina OZ Središnja Bosna i dvije općine OZ Sjeverozapadna Hercegovina (Gornji Vakuf i Bugojno) nalazile su se u z/o Trećeg korpusa ARBiH, jačine 16 brigada. U martu 1993. godine su u okviru Trećeg korpusa formirane operativne grupe, od čega su, prema Shraderu (2003: 35-6), OG Bosanska krajina, OG Zapad i OG Bosna težišno bile orijentirane prema srpskim

2 Operativna zona bila je ekvivalent formacije ranga korpusa.

3 Operativna grupa bila je ekvivalent formacije ranga divizije.

snagama, dotle je OG Lašva bila primarno fokusirana prema snagama HVO u dolinama Lašve i Lepenice (Vitez, Busovača i Kiseljak). Ovom prilikom se ne smije gubiti iz vida i potreba autonomnog djelovanja u uvjetima izolacije, što je već ranije bilo uzrokovano neprijateljskim potezima HVO. Kako god, operativne grupe AR BiH su bile „privremene organizacije dizajnirane za omogućavanje izvođenja operacija, te komandovanje i kontrolu u borbi“, za razliku od operativnih grupa HVO koje su bile „polustalne organizacije sa fiksnom geografskom bazom“ (Shrader, 2003: 35).

Imajući, dakle, u vidu cjelokupan koncept operacija HVO, spajanje OZ Sjeverozapadna Hercegovina i Središnja Bosna, bilo je od vitalne strategijske važnosti i trebalo je da se realizira u dvije faze: u prvoj fazi bilo je neophodno ovladati općinama Prozor, Gornji Vakuf i Novi Travnik, te ostvariti direktnu komunikaciju između ove dvije operativne zone; a u drugoj fazi sa takve osnove, uz snažnu logističku i podršku u ljudstvu iz Hercegovine, ostvariti kontrolu nad ostatkom Srednje Bosne, u cilju zaokruživanja cjelokupnog prostora HZ HB. Ovakav razvoj situacije na terenu omogućio bi vrlo jaku pregovaračku poziciju, na koju bi bošnjačka strana morala pristati, dok je sa Srbima, već od ranije, postojao načelni dogovor o podjeli BiH.

Kako je to već naglašeno, srpska strana je do kraja 1992. godine već kontrolirala oko 65% teritorije BiH, završila njeno „etničko čišćenje“ uz počinjenje masovnih zločina, te je svoje snage fokusirala na „odbranu svoje teritorije“, uz povremeno izražavanje težišta, s ciljem izvršenja parcijalnih zadataka i dovršenja sopstvenog političkog projekta – jedinstvene srpske države. Na području Srednje Bosne, pak, ti „parcijalni zadaci“ su se svodili na ovladavanje gradom Jajce, što je i urađeno u oktobru mjesecu, te ovladavanje Turbetom, kako bi se skratila komunikacija Donji Vakuf – Skender Vakuf, preko Komara i Vlašića. No, nekoliko ozbiljnih pokušaja realizacije ovog zadatka je ostalo neuspješno.

Sva dešavanja u toku 1993. godine vjerovatno će potvrditi ovakvu operativno-strategijsku postavku.

Zaključak

Ova kratka analiza političko-vojne situacije na prostoru cjelokupne Bosne i Hercegovine, posebice na prostoru Srednje Bosne, ipak je jasno pokazala da su srpski i hrvatski narod u BiH imali potpunu pomoć SR Jugoslavije i Hrvatske i da su oba naroda imali alternativne političke programe koji nisu nužno podrazumijevali očuvanje multietničke i cjelovite Bosne i Hercegovine. Bošnjački narod, pak, podržan građanski orijentiranim patriotama u uvjetima potpune blokade, nije imao nikakvu alternativnu političku opciju do one koja je podrazumijevala cjelovitu BiH. Tačno je da su postojali i dijelovi bošnjačkih snaga koji su bili za BiH kao državu muslimanskog naroda, ali je, isto tako, tačno da veličina ovih snaga nije bila respektabilna i kapacitirana za realizaciju ovakvog cilja i tačno je da je radikalizacija bošnjačkog naroda bila upravo proporcionalna količini negativne identifikacije koju su prema njemu isijavali srpski i hrvatski politički projekti.

Istovremeno, serioznija analiza ciljeva i djelatnosti hrvatskog političkog rukovodstva u vezi sa BiH ozbiljno stavlja na kušnju uvriježeni stav da je hrvatski narod na referendumu glasao za suverenu i nezavisnu BiH, na način da se strategija Zagreba sastojala u namjeri da se prevashodno onemogućí ostanak BiH u krnjoj Jugoslaviji, nakon čega bi bilo gotovo nemoguće išta uraditi za hrvatski puk, čak i u političkom smislu, a onda pristupiti konačnom zaokruživanju hrvatskog povijesnog prostora, uz svesrdnu podršku Republike Hrvatske. U prilog ovakvom diskursu ide i činjenica da je Hrvatska priznala BiH kao samostalnu državu istovremeno kada i EU i SAD. Ovakva strategija je, s jedne strane, bila i logična i razumljiva, imajući u vidu neprekidnu tendenciju smanjenja hrvatske populacije u BiH, čime se umanjivao i njen „životni prostor“, a čije bi zaokruživanje relativiziralo bojazan od bilo čije majorizacije, te bi u potpunosti garantiralo suštinsku i stvarnu konstitutivnost Hrvata u (ili izvan) BiH.

S druge strane, pak, implementacija ovakve politike implicirala je niz aktivnosti koje bošnjačka strana, a koja je u najvećoj mjeri opet bila objektom te politike, nikako nije mogla smatrati dobronamjernim. Dapače. Srpska strana u BiH je već ranije uspostavila svoj politič-

ki program koji ni u kom slučaju nije podrazumijevao BiH van okvira ostalih srpskih zemalja, a za takav projekat je imala i snage i sredstva i način kako ga realizirati. Ako se ciljevi političkog programa percipiraju kao pravedni i visokomoralni, onda ne treba čuditi nivo posvećenosti njihovoj realizaciji.

Jedan od paradoksa rata protiv BiH predstavlja i percepcija „broja neprijatelja“ u relaciji sa stvarnim odnosom snaga. Naime, srpska strana od samog početka smatra da se bori protiv muslimansko-hrvatske koalicije, i samo je ponekad pomagala jednu ili drugu stranu kada su vodile borbena dejstva jedni protiv drugih.

Hrvatske snage, koje su bile inferiorne u pogledu brojnog stanja, žive sile, ali dobro naoružane i opremljene, zvanično su pripadale legalnim oružanim snagama RBiH, ali su TO i kasnije AR BiH, zapravo, sve vrijeme posmatrale kao rivala, a nerijetko i kao neprijatelja. Za vrijeme sukoba HVO i AR BiH, i HVO je percipirao da mora voditi borbu na dva fronta u isto vrijeme i, relativno gledano, ovakav stav je odgo-varao istini.

Niz je dokaza koji govore o zakašnjelom i teškom procesu kreiranja oružanih snaga lojalnih legalnim organima vlasti u BiH, a kada se njihov nacionalni sastav postavi u korelaciju sa političkim programima Srba i Hrvata u BiH, onda se prevalentnost bošnjačke populacije u ARBiH, također, može uglavnom pripisati negativnoj identifikaciji. Naravno, ne smije se gubiti iz vida da su se Bošnjaci, uglavnom, identifikirali sa projektom cjelovite i multinacionalne Bosne i Hercegovine, čije su oružane snage formirane pod okriljem TO, i kasnije ARBiH. Ipak, vjerovatno se ne može poreći da je na početku 1993. godine ARBiH bila multinacionalna u gotovo istoj mjeri kao i HVO i Vojska Republike Srpske (VRS). Kada se, pak, posmatra njena spremnost za izvođenje složenijih operacija, posebno jednovremenih protiv oba rivala, u situaciji kada bi došlo do potpune blokade i rascjepkanosti sopstvenih sastava dok su istovremeno HVO i VRS imali nesmetan pristup Republici Hrvatskoj i SR Jugoslaviji, onda se takva strategija može jedino nazvati - samoubilačkom.

Literatura

- Begić, Kasim. Bosna i Hercegovina od Vanceove misije do Daytonskog sporazuma (1991. – 1996.). Sarajevo: Bosanska knjiga, 1997.
- Beridan, Izet et al. Leksikon sigurnosti. Sarajevo: DES, 2001.
- Bobetko, Janko. Sve moje bitke. Zagreb: Vlastita naklada, 1996.
- Cvitković, Ivan. Hrvatski identitet u Bosni i Hercegovini: Hrvati između nacionalnog i građanskog. Zagreb-Sarajevo: Synopsis, 2006.
- Čekić, Smail. Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu – Knjiga 1 i 2. Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, 2004.
- Dautović, Kenan. Prevencija konflikata u međunarodnim odnosima. Travnik: Preporod, 2007.
- Halilović, Sefer. Lukava strategija. Sarajevo: Maršal d.o.o. PJ „Matica Sandžaka“, 1997.
- Jurčević, Josip. Ekspertiza za potrebe MKSJ: Bosna i Hercegovina 1990. – 1995. godine. Zagreb: 2008.
- Karavelić, Vahid i Rujanac, Zijad. Sarajevo: opsada i odbrana 1992.-1995. Sarajevo: Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu, 2009.
- Pejanović, Mirko. Politički razvitak Bosne i Hercegovine u postdejtonskom periodu. Sarajevo: TKD Šahinpašić, 2005.
- Prpić, Ivan et al. Leksikon temeljnih pojmova politike: abeceda demokratije. Sarajevo: Fond „Otvoreno društvo“, 1994.
- Rotim, Karlo. Odbrana Herceg-Bosne. Široki Brijeg: Vlastita naklada, 1997.
- Shrader, Charles R. The Muslim-Croat Civil War in Central Bosnia: A Military History, 1992-1994. Texas: University Press, 2003.
- Tuđman, Miroslav i Bilić, Ivan. Planovi, sporazumi, izjave o ustavnom ustrojstvu Bosne i Hercegovine 1991. – 1995. Zagreb: 2005.
- Zločini u Vrbani. Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, 2001.

Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu Srednjobosanskog kantona je 11. aprila 2011. godine organiziralo okrugli stol o temi „RATNA 1993. GODINA – DŽEHENEM U SREDNJOJ BOSNI“; a povodom učestalih, neargumentiranih kvalifikacija objavljenih u raznim sredstvima informiranja o karakteru Odborbeno-oslobodilačkog rata 1992.-1995. godina, a posebno uzroka i toka rata u Srednjoj Bosni. Izlaganja učesnika toga okruglog stola objavljena su u zborniku radova, koji je javnosti predstavljen na promociji u Travniku 23. decembra 2011. godine. U ovome broju KORAK-a prenosimo izlaganja dr Kenana Dautovića, dr Selme Cikotića i generala Fikreta Ćuskića, podnijeta na okruglom stolu.

dr. Selmo Cikotić

KRUCIJALNI ZNAČAJ ODBRANE SREDNJE BOSNE TOKOM 1993. ZA UKUPNU ODBRANU BOSNE I HERCEGOVINE

Jako se zahvaljujem organizatorima ovog skupa zato što mislim da je on na svoj način iznimno bitan u kontekstu mudrosti da se život živi unaprijed, a da se razumije gledajući unazad, ili što mi znamo kazati, da onaj ko dobro ne poznaje svoju historiju, prinuđen je da je ponavlja.

Mislim da je ovo što se danas događa ovdje u Travniku jedan segment borbe koji je danas bitan jednako kao što je bila bitna borba za odbranu Domovine u periodu 1992-95. Naime, za budućnost Bosne i Hercegovine, pravilno definiranje karaktera minolog rata, pravilno historiziranje tog značajnog perioda nakon obnavljanja njene nezavisnosti, je iznimno važno, i stoga čestitam organizatorima ovog skupa na takvoj ideji i takvom pristupu i želim u tom kontekstu dati nekoliko opaski za koje smatram da su za ono što se danas događa vrlo relevantne.

Naime, Klauzevic je rekao da je rat nastavak politike drugim sredstvima, a mi imamo razloga da tvrdimo da je kod nas sve okrenuto naglavačke. Na političkoj sceni Bosne i Hercegovine imamo prisutne politike koje nastoje da politikom ostvare ono što nisu uspjele završiti ratom, i to je jako bitno prepoznati.

Dalje, iako je Bosna i Hercegovina, pored Švicarske, jedna od zemalja sa najstabilnijom tradicijom i kontinuitetom granica u Evropi, ponajviše je prisutna manipulacija upravo sa kontinuitetom i granicama Bosne i Hercegovine.

Ni jednom drugom naukom se ne manipulira koliko se manipulira historijom, i mislim da će materijali koji će se objediniti i sortirati nakon ovog skupa, dati jedan odgovor na te manipulacije na štetu Bosne i Hercegovine, ali ne na štetu istine, niti na štetu drugih naroda i država na ovom prostoru. Bosna i Hercegovina je situirana u srcu Balkana i ima vrlo zanimljiv geopolitički, geoekonomski, geokulturološki značaj. Činjenica da je toliko često i toliko prisutno napadanje na taj njen kontinuitet, govori o značaju Bosne i Hercegovine. Vrlo često su drugi svjesniji tog značaja više nego mi sami koji živimo u Bosni i Hercegovini. Mislim da će ovaj skup pomoći korigovanju te činjenice na određen način.

Ja ću ovdje u nekoliko minuta iznijeti bitne odrednice scenarija koji sam 1995. godine dobio od predstavnika obavještajne zajednice Ministarstva odbrane Sjedinjenih Američkih Država.

Naime, u raspadu bivše Jugoslavije bilo je rečeno da republikama koje traže nezavisnost treba dati nezavisnost. Bosna i Hercegovina je tada bila sporna, pa su uslovi referenduma za nezavisnost bili nešto složeniji nego kod drugih država. Ali, kao što vam je poznato, Bosna i Hercegovina je na referendumu koji je održan 29. februara i 01. marta 1992. godine ispunila te kriterije. Preko 64 % građana je izišlo na referendum, od čega se njih preko 98% izjasnilo za suverenu i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu, na temelju čega je Bosna i Hercegovina dobila nezavisnost, po mehanizmu po kome su je dobivale i druge zemlje – republike, koje su je tražile.

Međutim, scenario koji je bio napravljen u nekim političkim centrima u Evropi je predviđao slijedeći razvoj situacije:

Milošević će silom zauzeti prostore koji se smatraju srpskim, Tuđman će mirnom okupacijom pokriti ono što su hrvatski povijesni prostori u Bosni i Hercegovini i ostaće 11-12 muslimanskih enklava koje će egzistirati u toku te godine, a UNHCR će pod zaštitom UNPROFOR-a dostavljati hranu i lijekove za te enklave.

Početak 1993. godine trebao je da se pojavi novi predstavnik međunarodne zajednice koji je trebao doći kod predsjednika Bosne i Hercegovine i kazati: „Predsjedniče, priznali smo vas, međutim, niste opstali, države nema“ i po Makijavelijevom pravilu „sve što u historiji propadne, propadne iz dobrih razloga“, pa moramo priznati činjenicu da Bosna i Hercegovina ne postoji, moraćemo raditi na planu izrade novog rješenja. Ali, prije nego što krenemo u proces crtanja novih mapa, osiguraćemo sva nacionalna, vjerska, kulturna, jezička i druga prava za Bošnjake, (za Muslimane u to vrijeme), u jednom i drugom dijelu Bosne i Hercegovine, jer je scenario trebao da se završi na način da u 1994. godini Bosne i Hercegovine nema na političkoj mapi Evrope.

Međutim, desilo se da je Bosna i Hercegovina, već u ljeto 1992. godine, počela da kompromituje taj scenario. Odbrambene snage, dakle, državne strukture, sve patriotske i odbrambene snage pokazuju spremnost i sposobnost organiziranja, formiranja jedinica i sa početkom jeseni postižu se prvi taktički uspjesi, tako da kreatori ovog scenarija uviđaju da realizacija ovog scenarija neće ići tako jednostavno.

Onda se pristupilo formiranju jednog novog pristupa koji je, u suštini, kazao: Ove odbrambene snage vezane su sa protivnikom na jednom frontu, međutim, da bi se onemogućio napredak, uvođenjem Hrvatske u rat otvorit ćemo drugi front, gdje neće imati nikakve šanse, pogotovo zbog činjenice da će linije snabdijevanja i dotura biti potpuno odsječene. I drugi front je potpuno otvoren. Takvim scenarijem se mogao lahko kreirati dojam da je ovo divlja država u kojoj sva plemena mrze i ubijaju ona druga, čime se lahko mogla pravdati politika neinterveniranja.

Bosna i Hercegovina je iznenadila svijet već tokom prve godine rata, da bi nakon što je Hrvatska rado ušla u rat, Bosna i Hercegovina pokazala kapacitet da u jako kratkom vremenu pobjeđuje na tom dru-

gom frontu, i to je bilo najveće iznenađenje, tako da je 1993. godina po definiciji ovog scenarija odigrala jednu iznimno značajnu ulogu u ukupnom raspletu situacije u ratnom periodu od 1992-1995. godine.

Nakon što Bosna i Hercegovina i njene odbrambene snage pokazuju kapacitet da su sposobne da se odbrane na frontu, onda se u rasplet ovog scenarija uključuju Sjedinjene Američke Države. Evropa se novom scenariju i uključivanju Sjedinjenih Američkih Država protivi, međutim, obzirom na ukupnu snagu koju na globalnom planu Sjedinjene Američke Države imaju, Klinton se na to nije obazirao. Naime, njemu je bilo bitno da i Evropi i Sovjetskom savezu...Islamskom svijetu, a i čitavom svijetu pokaže ko apsolutno vlada i dominira procesima na globalnom nivou, pa i na Balkanu, koji je za globalne prostore i globalnu analizu daleko značajniji nego što mi to percipiramo iz naše pozicije. Naime, balkanizacija svijeta, ili globalni Balkan danas simbolizira ključna previranja. To je nešto što je inovirano i inventirano prije nešto više od jedne decenije.

Tako je došlo do angažovanja Sjedinjenih Američkih Država, tako je došlo do zaustavljanja rata između Republike Hrvatske i Republike Bosne i Hercegovine.

Oni koji su bili na prostoru Operativne grupe (OG) „Zapad“ znaju da smo i imali određene nagovještaje. Naravno, mi koji smo bili na terenu, bili smo veoma skeptični prema svim nagovještajima zaustavljanja borbi, ali, zahvaljujući nekim jakim vezama iz vrha hrvatske države, američka diplomacija je dozvolila još jedan mjesec za završetak borbenih operacija kojima se na terenu trebaju definirati linije podjela. Mi smo to preživljavali na širem prostoru Gornjeg Vakufa kao operaciju ili ofanzivu „sve ili ništa“, jer su snage Hrvatske vojske i HVO napadale na prostor i na linije odbrane OG „Zapad“. Međutim, s obzirom da nisu uspjeli pomjeriti linije, rat je završen na način na koji je ovdje elaboriran.

Imam potpuno povjerenje da će moje kolege koje su došle sa prostora i jedinica OG „Zapad“ u potpunosti iznijeti relevantne podatke.

Međutim, smatram da je ono što se događalo na prostoru Srednje Bosne, u tom ukupnom scenariju, bilo iznimno bitno. Smatram bitnim detalje koje je moj kolega Čuskić iznio vezano za OG „Bosanska

krajina“, i želim kazati da su efekti dejstava i doprinosa OG „Zapad“ bili veoma značajni u procesu promjene odnosa snaga agresije i odbrane unutar Srednje Bosne i Bosne i Hercegovine u cjelini.

Prije nego što pređem na te detalje, koji neće dugo trajati, želim kazati da Srednja Bosna vrlo zorno oslikava svu težinu, kompleksnost i teško shvativ smisao, ali i surovu realnost Bosne i Hercegovine i, na svu sreću, ne i beznadežnost tog rata kojeg su osjetili državljani Bosne i Hercegovine na dijelovima Bosanske krajine, Podrinja, Posavine, a posebno na prostoru Srebrenice.

Šta se pod specifičnošću treba prepoznati kada je riječ o OG „Zapad“? Ono što želim ovdje naglasiti je činjenica da je ona relativno samostalno egzistirala između ove dvije agresije tokom ove (1993.) godine. Odmah nakon formiranja preuzela je odgovornost za odbranu linija napadnutih od strane srbijanskocrnogorskog agresora, ali je paralelno s tim radila na organizaciji jedinica, na izvođenju obuke, nabavci naoružanja i vojne opreme i na jednoj ukupnoj pripremi za jedan dugotrajan i iscrpljujući rat. Osjetila je svu težinu rata i praktično počela suštinski svoj angažman u jednoj borbenoj operaciji oslobađanja prostora Mravinjca i Kamenjaša, gdje su snage HVO prepustile prostore srpsko-crnogorskom agresoru. Naravno, nisu tu operaciju izvodile same. I dijelovi jedinica OG „B. Krajina“ i dijelovi jedinice Sedme muslimanske brigade koja je djelovala u to vrijeme u sastavu i van sastava OG „B. Krajina“. Ta je operacija vrlo uspješno izvedena.

Nakon toga je slijedilo odbrana i oslobađanje prostora u N.Travniku, Bugojnu i G.Vakufu. Mislim da na čitavom prostoru, ono što sam čuo od pripadnika HVO koji su sa svoje strane pratili taj rat, smatraju da nigdje nisu doživjeli iznenađenje i snagu poraza u odnosu na Armiju R BiH u intenzivnijoj mjeri, ali i praktično i emotivno, kao što je to bio slučaj na prostorima Bugojna i nigdje nisu izgubili više ljudi u borba-ma, nego što je to bio slučaj na prostorima G.Vakufa u operacijama koje su dugo trajale. Sama činjenica da su snagama Hrvatske vojske i HVO komandovali i Šiljeg i Praljak, i Roso i Škender, govori o tome kakav značaj i koliko pažnje su Hrvatska vojska i HVO pridavali tom dijelu ratišta.

Mislim da se u svim tim pobjedama jedinice OG „Zapad“ u koherentnom odnosu sa onim što je uradila OG „B.Krajina“ kao susjed na ovom prostoru kojeg danas posmatramo kao jedinstven prostor, stvorile uslove za formiranje 7. korpusa Armije R BiH.

Sedmi korpus je značio jednu strategijsku promjenu u ratu u Bosni i Hercegovini. Značio je momenat preuzimanja strategijske inicijative na ratištu u Bosni i Hercegovini od strane snaga i jedinica Armije R BiH i kako god su OG „Zapad“ i OG „B.Krajina“ u znatnoj mjeri stvorili pretpostavku za zaustavljanje jedne agresije, tako je ono što je Sedmi korpus kasnije u saradnji i jednom orkestriranom nastupu sa ostalim jedinicama Armije R BiH, značio za ukupno zaustavljanje oružane agresije na Bosnu i Hercegovinu.

OPERATIVNA GRUPA BOSANSKA KRAJINA I 17. SKBBR. U 1993. GODINI

Sedamnaesta Krajiška brdska brigada formirana je u Travniku 25. novembra 1992. godine, u vrijeme formiranja ostalih brigada 3. korpusa ARBiH. Nastala je spajanjem dvije dobrovoljačke krajiške brigade, 1. Krajiške i 7. brigade. Padom Jajca došlo je do značajnog pada borbenog morala, jer se gubila nada u skori povratak iz vrbasko doline u Bosansku Krajinu, što se najdirektnije odrazilo na veći odliv krajiških boraca ka inostranstvu. Prema mojoj slobodnoj procjeni, oko 30% ih je napustilo Bosnu i Hercegovinu. Odlučeno je da se 1. Krajiška i 7. brigada spoje u jednu brigadu, kako bi se sačuvao preostali krajiški borbeni element u Srednjoj Bosni od daljeg osipanja i zadržala, ali i realizirala nada u povratak u Bosansku krajinu. Za komandanta brigade postavljen sam ja. Angažovanjem svih mogućih potencijala i resursa, do kraja 1992. godine, u potpunosti je ustrojena komanda, prištapske jedinice, te prvi i drugi bataljon. Prvi bataljon je krajem decembra, s dijelom komande brigade i prištapskih jedinica, izvršio marš na visočko bojište, gdje se naša odbrana u tom momentu nalazila u veoma kritičnoj situaciji. Bataljon je angažiran na kralupskom pravcu.

Istovremeno je u kasarni brigade u Travniku nastavljeno s procesom ustrojavanja i uvojničavanja ostalih jedinica brigade. Početkom januara ustrojen je i 2. bataljon. Od preostalog ljudstva ustrojavan je 3. bataljon. Krajem januara počelo se s formiranjem 4. bataljona od ljudstva iz 84. brigade TO Kotor Varoš i Bošnjaka iz kotorvaroške bojne HVO. Tokom prve polovine januara 1993. godine, brigada je angažovana s 1. i 2. bataljonom na visočkom bojištu, gdje je vodila teške borbe s VRS. Na tom bojištu izvodila je uspješna napadna borbena dejstva, ali je razvojem situacije bila primorana i da bude upotrijeblje-

na na čuvanju linija odbrane. Nakon napada jedinica HVO na Gornji Vakuf, 2. bataljon je s Visokog 19. januara upućen preko slobodnih dijelova općine Busovača u ispomoć snagama odbrane. Međutim, sukob s HVO se proširio i na busovačkom području, tako da je bataljon upotrijebljen za njegovu odbranu. U rejonu Kaćuna i prema Bilalovcu postigao je zavidne rezultate. Zbog mogućnosti širenja sukoba i na teritorije općina Travnik, Vitez i Novi Travnik, 1. bataljon je s visočkog bojišta prebačen u Han Bilu, kod Travnika. S obzirom da se sukob nije proširio, nije borbeno angažovan. Nakon okončavanja januarsko-februarskih sukoba s HVO, brigada je vraćena na visočko bojište. U međuvremenu su formirani 3. i 4. bataljon, tako da je krajem februara i 3. bataljon uveden u borbe na tom bojištu. Nažalost, pretrpio je značajne gubitke u ovladavanju i odbrani kote 715, što je negativno uticalo na njegovo dalje ustrojavanje i razvoj. Razvoj situacije na terenu zahtijevao je uključivanje i 4. bataljona u borbu, tako da je od početka marta cijela brigada, sa svim svojim jedinicama, angažovana u odbrani Visokog.

Jedan od većih problema u to vrijeme bilo je naoružanje. Nismo imali dovoljno oružja za sve jedinice. Vršili smo pregrupisavanja i prenaoružavanja jedinica i boraca. I u tim najtežim uslovima tražili smo najbolja moguća rješenja kako bismo jednovremeno izvodili borbeno dejstva i, paralelno s tim, formirali, opremali i obučavali jedinice. U tome smo, u dobroj mjeri, i uspijevali, o čemu govori podatak da smo do početka marta imali formirana četiri brdska bataljona. U cilju potpunije obučenosti i odgovornosti komandi bataljona, iste smo upotrebljavali kao cjeline i nismo dozvoljavali upotrebu po dijelovima.

Intenzivna borbeno dejstva u prvom tromjesečju 1993. godine (s VRS i HVO) dovela su do velikih gubitaka, zbog čega je brigada 8. aprila povučena u Travnik na odmor. Međutim, kompletno naoružanje, ranga jednog bataljona, ostavili smo 305. bbr, Jajačkoj, koja nas je smijenila na visočkim linijama odbrane. Situacija koju je brigada zatekla po svom dolasku u Travnik, a koju je izazvao HVO tokom uskršnjih praznika, provokativnim postavljanjem zastava po gradu, bila je izuzetno teška. Ostavljanje naoružanja 305. bbr pokazalo se otežavajućim faktorom za brigadu koja, čak i s tim oružjem, nije bila u potpunosti naoružana.

Na svim dominantnim objektima oko Travnika bile su ukopane jedinice HVO s cijevima okrenutim na grad, a posebno na kasarnu. Sedamnaesta je bila nepoznanica za HVO, a iz raspoloživih dokumentata je vidljivo da su neke jedinice naše brigade tretirali kao specijalne i da je njena borbena spremnost preuveličavana. Svakog trena se očekivao napad HVO. Događaji u Vitezu 16. aprila, dodatno su usložili ionako teško stanje.

I pored ovakvog ambijenta i ugroženosti kasarne, 15. aprila smo dostojanstveno obilježili Dan ARBiH i dobijanje zasluženog priznanja brigadi za njen dotadašnji doprinos odbrani Republike Bosne i Hercegovine, počasnog naziva Slavna. U kasarni je upriličen prikladan program na kojem je, na osnovu naredbi ŠVK, brigada proglašena Slavnom, te dodijeljeni prvi zlatni ljiljani borcima, ali i brigadi. Tim činom 17. Slavna Krajiška brdska brigada postala je jedna od rijetkih jedinica odlikovana Zlatnim ljiljanom, kao kolektiv, jer se to priznanje, inače, dodjeljivalo samo pojedincima, što govori o njenim do tada postignutim rezultatima.

Napad HVO na Travnik, 3. juna 1993.godine, brigada je dočekala sa četiri bataljona, potpuno osposobljenom komandom, prištapskim jedinicama, vojnom policijom, vodom veze, razvijenom logistikom i rezervama hrane ekvivalenta dva mjeseca, a MTS-a za jedan dan borbe. Drugi bataljon je bio nenaoružan, jer je njegova oprema ostavljena Jajčanima.

Period od povratka brigade s visočkog bojišta do napada HVO na Travnik, početkom juna 1993. godine, iskorišten je za povoljan taktički razvoj i ojačavanje odbrane nekih bošnjačkih sela koja su bila okružena snagama HVO i time najugroženija od njegovog mogućeg napada. IDV Gavranovi su, nakon izviđanja prema Jajcu, ostali u Mehuriću, s naredbom da se angažuju u odbrani okolnih sela ako se za to ukaže potreba. Jedinice 1. bataljona upućene su u Slimena, na Skok i llovaču, te u Travničku medresu. Četvrti bataljon u Vakuf, a 3. u Bijelo Bučje. Drugi bataljon zadržan je u kasarni kao rezerva, s planom njegovog angažovanja u odbrani kasarne, Kalibunara, Pirote, Bašbunara, ali i ovladavanja objektima HVO na pravcu prema Vlašiću i Vilenici. U rezervi smo držali i dio 1. bataljona. Obje jedinice su bile spremne

da budu angažovane po naredbi komandanta OG Bosanska Krajina i komandanta brigade na bilo kojem pravcu, odnosno, tamo gdje se ukaže najveća potreba.

Prvih dana izbijanja sukoba s HVO, 17. SKbbr. je izvršila potpuno naoružavanje svih jedinica od zarobljenog ratnog plijena. Sadejstvo s ostalim jedinicama OS R BiH bilo je na potrebnom nivou za uspješno ostvarenje svih postavljenih zadataka brigade, koja je činila glavnu snagu odbrane, ali i napadnih borbenih dejstava, u smislu proširenja slobodne teritorije i deblokade bošnjačkih sela i naselja. Ostvaren je spoj s 306. bbr na pravcu prema Zenici, čime je Travnik deblokiran. Slimena, Skok, Ilovača i Vakuf su odbranjeni, deblokirani i povezani s gradom. Odbranjeni su i položaji prema VRS na liniji kod Bijelog Bučja, koje je također deblokirano prodorom 3. bataljona preko HVO položaja na Mešćemi prema Kraljevicama i Turbetu. Jedinice 2. bataljona su uspješno upotrijebljene u borbenim djelovanjima na pravcu preko Bašbunara, Kalibunara, Jankovića i Ovčareva prema položajima HVO na vlašićkom platou, koje je on prepustio VRS. Nakon uspješne odbrane Travnika, 1. i 3. bataljon su angažovani na povratku izgubljenih položaja prema VRS, u rejonu Bijelog Bučja. Potom je uslijedio uspješan napadni boj, zajedno s jedinicama OG Zapad, na Mravinjcu i Kamenjašu, da bi potom 3. bataljon, ponovo u sadejstvu s jedinicama te operativne grupe, tačnije 308. bbr, odbranio BNT i očistio plato Rostova i izvršio zadatak ovladavanja rejonom planine Sebešić i raskrnicom planinskih puteva Fojnica – Gornji Vakuf – Novi Travnik.

Zaposjedanjem Sebešića, snage HVO u lašvanskoj dolini došle su u potpuno okruženje, što je, s druge strane, ARBiH dalo bolje operativno-taktičke pozicije. Ovim borbenim dejstvima uvezana je slobodna teritorija općina Gornji Vakuf i Bugojno, preko Travnika ka Zenici, i ostvaren fizički spoj s okruženim selom Kruščica, kod Viteza, čime je u narednoj fazi olakšana odbrana tih teritorija. Početkom jula, dijelovi brigade uvučeni su na viteško bojište. Treći bataljon je sa Sebešića produžio u Kruščicu. Četvrti je prebačen na pravac od Zenice. Drugi je branio nekadašnje linije HVO prema VRS na vlašićkom platou, a prvi u rejonu Putićeva. Brigada je bila maksimalno angažovana. Krajem jula, njene jedinice bile su od Fojnice, preko Igmana i različitih dijelova viteškog bojišta do linija na vlašićkom platou. Svakodnevna

borbena djelovanja s HVO crpila su brigadu koja se nosila i s problemom nedostatka MTS zbog blokade Srednje Bosne. Najveće gubitke tokom sukoba brigada je pretrpila 19. septembra u napadnim dejstvima prema Starom Vitezu. Od uspješnih borbenih dejstava na vi-teškom bojištu mogu se izdovojiti oslobađanje Zabrđa, učešće u bor-bama u Ciganluku, te u Klinu i Križančevom Selu, od pravca Zenice prema Vitezu. Konstantnim pritiskom i nametanjem stalnih aktivnih borbenih dejstava, naših oblika borbe, izbora mjesta i vremena, do-veli smo HVO u poziciju da prihvaćanjem Vašingtonskog sporazuma i Federacije Bosne i Hercegovine odustane od ideje HR HB.

Sedamnaesta brigada je kraj 1993. godine dočekala s ogromnim borbenim iskustvom i izuzetnim doprinosom odbrani Srednje Bosne od agresije HVO, ali iscrpljena i s velikim gubicima. Izgubila je svoje najbolje borce u tim teškim i iscrpljujućim borbama.

Jedinice 17. SKbbr. u sukobu s HVO angažovane su, težišno, u odbrani Travnika, a uporedo s tim, razvoj borbenih djelovanja zahtijevao je angažovanje brigade na području općina: Novi Travnik, Vitez, Fojnica, uz jednovremeno držanje linija odbrane prema VRS. Pored toga, i dalje je bila napadna oštrica OG Bosanska krajina, čime je bila i jezičak na vagi koji je omogućio odbranu ovog dijela Srednje Bosne i nametanje protivniku prihvatanja političkog rješenja kroz Vašingtonski sporazum.

OG BOSANSKA KRAJINA

Dana 08. marta 1993. godine, formirana je OG Bosanska krajina, čiji je cilj bio da se izdvoje manevarske jedinice dijela 3. korpusa i objedine u borbenim djelovanjima, s ciljem oslobađanja okupiranih dijelova Republike Bosne i Hercegovine na pravcu prema Bosanskoj krajini. Po naređenju komandanta 3. korpusa, Envera Hadžihasanovića, u OG Bosanska Krajina ušle su: 17. SKbbr, 7. mbbr i 305. bbr. Planirano je formiranje i dvije nove brigade: 27. mtbr. i 37. mtbr. od ljudstva s područja Bosanske krajine. Međutim, operativna grupa s ovakvim sastavom jedinica nije nikada zaživjela, a razlog tome je agresija od strane HVO, tako da 305. bbr. nikada nije ušla u organski sastav svoje

operativne grupe. Prvi bataljon 7. Mbbr, u početnoj fazi sukoba s HVO, borbeno je djelovao na području općina Travnik i Novi Travnik, u sastavu OG Bosanska Krajina, da bi se sredinom jula uključio u organski sastav 7. Mbbr. Formiranje 27. mtbr. bilo je sporo i otežano, a 37. mtbr. nije ni formirana.

Da bi se realizirao postavljeni cilj Operativne grupe, njen komandant, rahmetli general Mehmed Alagić, pristupio je određenim planskim aktivnostima, u smislu izviđanja zona borbenog djelovanja, prikupljanja podataka o neprijatelju, izviđanja rejonu prikupljanja i očekujućih rejonu, izrade planova i obuke jedinica za napadna djelovanja. Komandant Alagić obavljao je dužnost oslanjajući se na komandu 17. SKbbr. Povratkom iste s visočkog bojišta, došlo je do jedne specifične situacije kada je u pitanju OG Bosanska Krajina. Naime, ona je ušla u zonu odgovornosti OG Zapad, u garnizon Travnik. Kao najstariji starješina u travničkom garnizonu, cijeneći realnu prijetnju od predstojeće agresije HVO, oslanjajući se na komandu 17. SKbbr, koju je jedinu imao na raspolaganju iz sastava OG Bosanska Krajina, komandant OG je pristupio planskom uvezivanju svih odbrambenih resursa na području općine Travnik (306. bbr, 312. mtbr, 17. SKbbr, OpŠO Travnik, SJB Travnik i CSB Banja Luka). U početku realizacije ove misije nailazio je na velike probleme i otpore, međutim, njegov vojnički autoritet i pokazano znanje lomili su te otpore.

Paralelno s koordinacijom priprema odbrane od agresije HVO, postepeno se vršila popuna komande OG, od početnih administrativnih funkcija, garnizonih, bezbjednosno-obavještajnih, štabnih do logističkih. Logističku funkciju OG je ostvarivala preko odjeljka LoB-a 3. korpusa u Travniku. Komandant OG Bosanska krajina je de facto, a sukladno razvoju situacije i naređenjima komande 3. korpusa, i de jure preuzimao komandu nad pojedinim jedinicama OG Zapad. Ostvarena je veza i sadejstvo sa susjednim komandama (OG Zapad). S njom su razmjenjivane informacije, a kasnije ostvareno i sadejstvo u rejonu Mravinjca i Kamenjaša. Do sredine augusta formirana je 27. bbr. Veliku podršku Operativnoj grupi dala je i jedinica PEB-a, smještena u kasarni 17. SKbbr, opremljena najkvalitetnijom opremom od strane Tehničko-remontnog zavoda iz Travnika i vođena njegovim najstruč-

nijim kadrovima. Preko nje dobijani su blagovremeni i kvalitetni podaci o namjerama HVO u našoj zoni odgovornosti.

Iz ovoga je vidljivo da je do početka sukoba s HVO, na području općine Travnik, komanda OG Bosanska Krajina od svojih formacijskih jedinica raspolagala sa 17. SKbbr, 1/7. Mbbr, a kao najstariji komandant, na osnovu ovlašćenja proisteklih iz Pravila službe ARBiH i naređenja komande 3. korpusa, komandant Alagić je koordinirao odbrambene pripreme na općini Travnik i to s 312. mbr, 306. bbr, OpŠO Travnik, SJB Travnik i CSB Banja Luka. Početkom borbenih djelovanja s HVO, a sukladno razvoju na terenu, spajanjem jedinica i ostvarenja mogućnosti manevra u zoni operacija OG BK, pojedine jedinice iz OG Zapad su i formalno pretpotčinjene OG BK. Tako da su do 19. jula u sastav OG BK ušle, pored travničkih brigada, 308. bbr iz Novog Travnika i 325. bbr iz Viteza. Na taj način OG BK dostigla je da u svom sastavu ima šest jedinica ranga brigada, čVP, vod veze i komandu stana, čime je završen organizacijsko-formacijski razvoj njene komande. Iz svega navedenog je vidljivo da se razvoj i jačanje komande OG BK, kao i prištapskih jedinica, odvijao postupno i sukladno narastanju zone odgovornosti i borbenih jedinica u njenom sastavu.

OG BK uspješno je prihvatila borbu na području općine Travnik i odgovorila na agresiju HVO 3. juna 1993. godine, jednovremeno čvrsto držeći pozicije prema VRS. Pravilna procjena i izvršene pripreme za rezultat su imale da je za tri dana HVO na području općine Travnik poražen i da je ostvarena komunikacija s jedinicama 3. korpusa preko Guče Gore i Ovnaka. U narednim danima uspješno je odbijen napad HVO i VRS na Bijelom Bučju i Vilenici, izvršeno spajanje s 308. Bbr, preko Đakovića, a u sadejstvu OG Zapad, oslobođeni su objekti Mravinjac i Kamenjaš, čime se osigurao bok naših snaga i ostvarila sigurna komunikacija s OG Zapad u Bugojnu. U daljim dejstvima snage OG BK, u sadejstvu s 308. bbr, izbile su i razbile snage HVO na pravcu Rostovo – Peluka – Sebešić. Ovim su snage HVO u lašvanskoj dolini stavljene u okruženje. U daljem toku sukoba vođene su teške i iscrpljujuće borbe, a od značajnijih bojeva i borbi navest ću 18. septembar, kada se uspjele ovladati selima Čerkezi i Bobaši; zauzimanje vikend naselja Zabrđe, početkom novembra; teške i krvave borbe u Klinu. Sve ove borbe i bojevi vođeni su bez minimalnih pretpostavki, koja borbena

pravila predviđaju za napad (odnos snaga, vatrena priprema napada, popunjenost jedinica ljudstvom, MTS-om i sl.). To je dovelo do ogromnog zamora i velikih gubitaka.

I pored ovako teških uslova izvođenja b/d, krajnjim naporima i maksimalnim korištenjem svih resursa, OG BK je uspjela zadržati operativno-taktičku inicijativu. Uspješnim napadnim djelovanjima, krajem decembra 1993. i početkom januara 1994.godine (Ciganluk, Buhine Kuće i Križančevo Selo) neprijatelj je doveden pred moguću potpuni poraz i uništenje u Lašvanskoj dolini, čime su stvorene političke pretpostavke da hrvatska politika prihvati inicijativu međunarodne zajednice predvođene SAD i potpiše Vašingtonski sporazum.

Iz gore iznesenog da se zaključiti da su 17. SKbbr i OG BK u najtežim mogućim uslovima (borba u okruženju s dva agresora, nedostatak MTS, hrane, nemogućnost popune ljudstvom) odgovorile istorijskom izazovu i dale presudan doprinos odbrani Srednje Bosne, čime je spriječena realizacija projekta HZ HB, kojim bi se dijelovi Bosne i Hercegovine pripojili Republici Hrvatskoj.

SANIRATI NEGATIVNE POSLJEDICE POLITIČKIH I DEMOGRAFSKIH PROMJENA

Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu je juna mjeseca 2011. godine objavilo knjigu „48 SATI PEPELA. Političke i demografske promjene u Vitezu za vrijeme agresije na RBiH 1992.-1995.“ autora mr Muniba Kajmovića. Ova knjiga predstavlja unekoliko izmijenjeni i dopunjeni magistarski rad na ovu temu na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu. Predstavljena je u Vitezu 10. juna i Zenici 1. decembra 2011. godine. U ovom broju KORAK-a pod redakcijskim naslovom prenosimo završno, 15. poglavlje, koje u knjizi nosi naslov „ZAKLJUČNO RAZMATRANJE“.

Glavna pažnja u okviru ovog rada posvećena je analizi političkih i demografskih promjena u Vitezu koje su nastupile za vrijeme agresije na R BiH u periodu od 1992. do 1995. godine, odnosno, prioritetni zadatak je bio u tome da se utvrdi obim političkih i demografskih promjena, zatim uzroci koji su doveli do tih promjena, i na kraju da se predlože bar neka rješenja koja mogu pomoći da se u budućnosti saniraju negativne posljedice političkih i demografskih promjena. Međutim, treba naglasiti da su u radu tretirana i neka pitanja koja su, u većoj ili manjoj mjeri, povezana sa političkim i demografskim promjenama. Neka pitanja, pogotovo ona u prvom dijelu rada koja tretiraju historijski razvoj Viteza, nisu u neposrednoj vezi sa glavnom temom, ali su, ipak, obrađena sa željom da rad dobije sadržajnu formu. U završnom dijelu rada bilo je veoma važno da se, bar za jedan broj obrađenih pitanja, prezentiraju i rezultati istraživanja u formi slijedećih zaključaka:

1. U dugom vremenskom razdoblju, na području Viteza su, u međusobnoj toleranciji, živjeli pripadnici bošnjačkog, srpskog, hrvatskog i ostalih naroda. Između ovih naroda zajednički život nije bio upitan sve do 1990. godine. Prema tome, svaka tvrdnja o nemogućnosti za-

jedničkog suživota između različitih etničkih grupa od 1990. godine je netačna i ima za cilj, upravo, rušenje glavnih osnova na kojima je ovaj oblik življenja egzistirao.

2. Navedenu tvrdnju, kao historijsku istinu, potvrđuje i činjenica da na području Viteza sve do kraja postojanja socijalističke Jugoslavije nisu zabilježeni neki ozbiljniji međuetnički sukobi, što jasno upućuje na zaključak da su i ova konfrontiranja u periodu od 1992. do 1995. godine bila, uglavnom, uzrokovana velikodržavnim projektima koji su zagovarali “veliku Srbiju” i “veliku Hrvatsku”. Radi boljeg razumijevanja najnovijih zbivanja na prostoru općine Vitez, bilo je neophodno da se makar i djelomično osvrnemo i na historijski razvoj ovog područja.

3. Rezultati stručne i naučne literature, gradinska naselja i brojni drugi materijalni ostaci vrlo jasno potvrđuju da je područje Viteza bilo naseljeno još u metalnom dobu. Bez dodatnih istraživanja, vrlo je teško izvoditi zaključke o tome da li je ovaj kraj bio ili ne naseljen i u kameno doba. Dosadašnji rezultati istraživanja su potvrdili da je područje današnje općine Vitez u vrijeme Rimljana bilo dobro naseljeno i da je postojalo i jedno urbano naselje (municipij). Mada su iz perioda srednjeg vijeka pisani i materijalni izvori dosta oskudni, ipak se pouzdano može zaključiti da je područje Viteza ulazilo u sastav župe Lašva i da se stanovništvo u tom periodu, uglavnom, bavilo zemljoradnjom i stočarstvom.

4. Podaci o viteškom kraju iz perioda osmanske uprave su, isto tako, veoma oskudni, pogotovo iz vremena 16. i 17. vijeka. Od naselja iz ovog perioda spominju se Preočica, Topola, Sivrino Selo, Lupnica, Dubravica, Hrasnice, Zaselje, Zabilje, Mošunj, Večeriska i Kruščica. Iz perioda 18. vijeka postoji nešto više podataka, zahvaljujući, prije svega, fratrima koji su obavljali kanonske pohode po Bosni i usput bilježili svoja zapažanja. Tako biskup Mato Delivić, 1736. godine, spominje Zabilje i Jardol, biskup Pavao Dragičević 1742. spominje Zabilje, biskup Marijan Bogdanović 1768. spominje Jardol i navodi da u njemu žive 84 odrasla stanovnika i 49 djece. Određene podatke o Vitezu u 19. vijeku zabilježio je i fra Augustin Miletić koji u svom izvještaju iz 1815. godine navodi 12 sela i daje podatke o broju katolika u njima. Na osnovu podataka koje su zabilježili fratri, nije moguće precizno utvrditi konfesionalnu strukturu stanovništva viteškog kraja, ali

se zato može zaključiti da je broj stanovnika od početka 18. vijeka u stalnom porastu i da većinu čini katolički živalj. Za samo naselje Vitez pouzdano se može kazati da u prvom periodu osmanske uprave nije imalo gotovo nikakav ekonomski, vojni i politički značaj, odnosno, da je bilo jedno sasvim obično selo na veoma važnoj komunikaciji u dolini rijeke Lašve. U drugom periodu turske uprave, kada je u Vitezu došlo do značajnijih promjena u konfesionalnoj strukturi stanovništva i izgradnje vjerskih objekata (džamija i mekteba) i objekata od privrednog značaja (dućani i hanovi), ovo naselje dobija osobine turskog provincijskog grada ili kasabe. U vrijeme osmanske uprave, područje Viteza je administrativno pripadalo nahiji Lašva, osim Počulice koja je ulazila u sastav nahije Zenica, zatim kadiluku Bobovac i Bosna-Brod, dok je u periodu od 1851. do 1865. godine ovo područje pripadalo kajmakamluku (okrugu) i mudirluku (sreзу) Travnik. Od 1865. godine, pa do kraja osmanske uprave, viteški kraj ulazi u sastav Travničkog sandžaka i Travničke kaze (sreza).

5. U poglavlju rada koje se odnosi na austrougarski period najviše pažnje posvećeno je analizi konfesionalno-etničke strukture stanovništva zbog toga što je, nažalost, u našoj zemlji još uvijek upravo ovaj kriterij dominantan, i što se u političkoj praksi vrlo često upotrebljava i zloupotrebljava. Analiza konfesionalne strukture stanovništva je urađena na osnovu prvog i četvrtog austrougarskog popisa, i to za nivo okruga Travnik, zatim za kotar Travnik, i na kraju, za područje sadašnje općine Vitez, na kojem je egzistiralo pet općina: Mošunj, Počulica, Preočica, Večeriska i Vitez. Glavni rezultati ove analize mogu se svesti na zaključak da su u vrijeme austrougarske vlasti nastale značajne demografske promjene koje se ispoljavaju u slijedećim činjenicama: na nivou okruga Travnik 1879. godine većinu je imao pravoslavni živalj (35,81%), a 1910. katolički (38,62%); na nivou kotara Travnik, bez političke ispostave Zenica, 1879.godine većinu je imalo muslimansko (45,43%), a 1910. katoličko stanovništvo (46,96%); na nivou pet viteških općina (Mošunj, Počulica, Preočica, Večeriska i Vitez) 1879.godine relativnu većinu imalo je katoličko stanovništvo (47,99%), dok je 1910. godine ova konfesionalna grupa, sa procentom od 51,77, došla u poziciju natpolovične većine. Na porast broja stanovnika, osim prirodnog prirasta, uticalo je, u značajnoj mjeri, i useljavanje stručne radne

snage iz zemalja Austrougarske monarhije. Razvoj industrije u Vitezu u vrijeme austrougarske uprave počinje, praktično, sa izgradnjom željezničke pruge 1893. godine od Lašve do Travnika. Od industrijskih pogona, uglavnom, su građene pilane za preradu drveta i ugljenarski pogoni za proizvodnju drvenog uglja. Istraživanje je potvrdilo da je sa razvojem industrije došlo i do deagrarizacije stanovništva, odnosno, došlo je do značajnog povećanja nepoljoprivrednog stanovništva, mada je na ovom području poljoprivreda i dalje ostala najvažnija privredna djelatnost. Do 1910. godine naselje Vitez je imalo 12% nepoljoprivrednog stanovništva, Rijeka 25%, Dubravica 32%, dok je Kruščica sa 50% nepoljoprivrednog stanovništva bila na drugom mjestu na nivou kotara Travnik, odnosno, bila je odmah iza grada Travnika. Istu poziciju na nivou kotara Travnik, Kruščica je zauzimala i u odnosu na ukupan broj stanovnika, odnosno, na području Viteza, po tom osnovu bila je na prvom mjestu. Mada je razvoj školstva u Vitezu počeo 1865. godine, kada su svećenici organizirali prvu katoličku osnovnu školu, ipak je prva osnovna narodna škola otvorena 1906. godine, a radila je po nastavnim planovima i programima koji su bili urađeni po uzoru na škole u Monarhiji.

6. Za vrijeme postojanja Kraljevine SHS, odnosno Kraljevine Jugoslavije, područje Viteza je administrativno bilo do 1920. godine uključeno u sastav sreza Travnik i okruga, odnosno, oblasti Travnik. U periodu od 1929. do 1931. godine, u okviru sreza Travnik, Vitez je pripadao Primorskoj banovini. Od 1931. do 1939. godini pripadao je Drinskoj banovini, a zatim je ušao u sastav novoformirane Banovine Hrvatske. U periodu od 1918. do 1928. godine, na području Viteza egzistiralo je istih pet općina kao i u vrijeme austrougarske uprave. Tokom 1928. godine ove općine su objedinjene u jednu koja je obuhvatala gotovo isti prostor kao i prethodnih pet. Po popisu stanovništva iz 1921. godine, spomenutih pet viteških općina je imalo 370 ili 5,28% stanovnika manje u odnosu na 1910.godinu. Do ovog smanjenja stanovništva došlo je zbog stradanja ljudi tokom Prvog svjetskog rata i jednim dijelom zbog iseljavanja u Austro-Ugarsku i Tursku. Po popisu iz 1931. godine, općina Vitez je imala ukupno 8.469 stanovnika, odnosno, imala je 1.841 ili 27,77% više žitelja u odnosu na 1921.godinu. Konfesionalna struktura stanovništva je bila slijedeća: pravoslavni 619 ili

7,30%, katolika 3.811 ili 44,99%, muslimana 4.028 ili 47,56% i ostalih 11 ili 0,12%. U odnosu na 1921. godinu, procenat porasta po konfesionalnim grupama iznosio je: kod pravoslavnih 3,45% (229), katolika 5,40% (358), muslimana 18,90% (1.253) i ostalih 0,1% (1). Zbog većeg prirodnog prirasta muslimansko stanovništvo je na općini Vitez 1931. godine imalo relativnu većinu. Zbog ratnih neprilika, Kraljevina Jugoslavija nije 1941. godine provela planirani popis stanovništva.

Analizom posjedovnica (podaci o nekretninama) i vlastovnica (podaci o vlasnicima) u zemljišnim knjigama katastarskih općina za područje Viteza utvrđeno je da je Kraljevina Jugoslavija preko agrarne reforme od 1919. godine bošnjačkim veleposjedničkim porodicama, koje su imale kmetove, oduzela preko 1.000 hektara obradive zemlje, koja nikada nije bila do kraja isplaćena. Na osnovu katastarskih podataka vidi se da je 1991. godine na području Viteza u privatnom posjedu bilo ukupno 5.607 hektara zemlje ili 35,35%, dok se u društvenom vlasništvu nalazilo 10.249 hektara obradive zemlje ili 64,63%. Od ukupne površine zemljišta u privatnoj svojini, Bošnjaci su 1991. godine posjedovali 2.906 hektara ili 51,82%, Hrvati 2.448 ili 43,65% i Srbi 246 hektara ili 4,38%. Prema tome, i pored oduzetih, a neisplaćenih preko 1.000 hektara zemlje, Bošnjaci u Vitezu i dalje u svom posjedu imaju najveći procenat obradive zemlje.

7. Istraživanje uloge Viteza u ratu od 1941. do 1945. godine dovodi nas do spoznaje da je njegov doprinos u početnoj fazi ustanka bio veoma skroman, odnosno, da je njegova uloga u ustaškom pokretu bila izuzetno značajna. Ovu konstataciju potvrđuju i neke činjenice, kao što su postojanje ustaškog sabirnog logora za Srbe i Jevreje u Kruščici, vrlo čvrsta organizacija ustaške vlasti od 1941. do 1945. godine, kao i definitivno oslobađanje Viteza od strane partizana tek u aprilu 1945. godine, iako su oni ulagali velike napore da se to izvede i znatno ranije. U istraživanju uloge Viteza u spomenutom periodu korištena je literatura i publikovani dokumenti iz Zbornika NOR-a. Rezultati istraživanja ovog pitanja imaju poseban značaj, zbog toga što je uloga ovog grada u ratu od 1941. do 1945. godine bila, u dobroj mjeri, nepoznata.

8. U periodu od 1945. do 1990. godine Vitez se iz jednog relativno malog naselja razvio u jedan moderan i savremen grad i centar istoimene općine. U procesu razvoja ovog naselja nije bila nebitna ni

njegova političko-teritorijalna organizacija. Istraživanje ovog pitanja dovelo je do sljedećih saznanja: u periodu od sredine 1945. do januara 1947. godine Vitez je bio jedan od devet srezova u sastavu okruga Travnik Tada je u sastav sreza Vitez ulazio veliki dio današnje općine Travnik i skoro čitav prostor sadašnjih općina Busovače i Viteza, sa ukupno 115 naseljenih mjesta, koja su bila podijeljena na 22 mjesna narodna odbora. U januaru 1947. godine srez Vitez je ukinut, a njegovo područje pripojeno Travničkom srezu. Sa svoja tri mjesna narodna odbora (Sadovače, Vitez i Dubravica) područje Viteza je ostalo u sastavu Travničkog sreza do početka 1952. godine, kada su provedene nove političko-teritorijalne promjene. Tada je od MNO Viteza, Dubrave i dijela MNO Nova Bila formirana općina Vitez, koja je do 1955. godine, sa još pet općina (Busovača, Guča Gora, Kasapovići, Turbe i gradska općina Travnik), ostala u sastavu sreza Travnik. U periodu od 1955. do 1962. godine Vitez ulazi u sastav sreza Zenica, odnosno, od 1962. do 1966. godine pripadao je srezu Sarajevo, kada su odlukom Skupštine SR BiH srezovi, kao političko-teritorijalne jedinice, i ukinute. Općina Vitez je, zajedno sa općinama Travnik i Novi Travnik, od 1977. do 1988. godine ulazila u sastav "Međuopćinske zajednice Travnik", dok je u periodu od 1988., pa do agresije na R BiH bila u sastavu "Regionalne zajednice općina Travnik."

Rezultati istraživanja su, također, pokazali da je u periodu od 1948. do 1991. godine na području Viteza došlo i do značajnih demografskih promjena. U ovom periodu broj stanovnika je povećan sa 11.475 u 1948. na 27.859. u 1991. godini. Gustina naseljenosti je porasla sa 73,5 u 1948. na 175,2 stanovnika po km² u 1991. godini. Prosjek članova po domaćinstvu od 5,78% u 1948. postepeno je opadao i 1991. godine i iznosio je 3,75%. U etničkoj strukturi stanovništva su se, također, dogodile određene promjene, ali one nisu bile radikalne. Broj Hrvata je od 1948. do 1991. godine povećan za 6.509 ili 105,56%, ali je njihov procenat u ukupnom stanovništvu općine smanjen sa 53,73 u 1948. na 45,49% u 1991. godini. U istom periodu, broj Bošnjaka je povećan za 6.780 ili 143,21%, ali je procenat njihovog učešća u ukupnom broju stanovništva bio gotovo identičan 1948. (41,25%) i 1991. godine (41,32%). Procenat Hrvata u ukupnom broju stanovnika op-

ćine Vitez 1948. godine bio je veći od procenta Bošnjaka za 12,48%. Ova razlika je u 1991. godini smanjena na 4,17%.

Ekstremni dio HDZ-a je ovo smanjenje tretirao kao ugrožavanje Hrvata na njihovom "povijesnom prostoru", što se može, u određenoj mjeri, dovesti i u direktnu vezu sa agresijom HVO-a na Bošnjake. Međutim, porast broja Hrvata u relativnom, a opadanje u apsolutnom iznosu, u periodu od 1948. do 1991. godine nije moguće dovesti u vezu sa prirodnim priraštajem Bošnjaka. Naime, u popisu 1948. godine muslimani su se prilikom izjašnjavanja o nacionalnoj pripadnosti "opredjeljivali", za razliku od katolika i pravoslavaca koji su samo iskazali svoju nacionalnu pripadnost. U tom opredjeljivanju muslimani su, zaista, imali veliki izbor i mogli su se izjasniti kao Hrvati, Srbi, Muslimani, Jugosloveni, Jugosloveni-Muslimani, Jugosloveni-neopredjeljeni, itd. Uvidom u popisne liste iz 1948. godine nije teško zaključiti da su se muslimani opredjeljivali za gotovo sve navedene mogućnosti. Prema tome, potpuno je evidentno da se jedan broj muslimana, u nacionalnom smislu, izjasnio i kao Hrvati, što je i dovelo do značajnih razlika u brojnoj strukturi ove dvije etničke grupe. Ovo opredjeljivanje, a ne izjašnjavanje muslimana, dobrim dijelom je i direktna posljedica njihovog nepriznavanja od tadašnjeg režima.

Zbog toga i smatramo da popis iz 1948. godine na prostoru općine Vitez ne odražava objektivno etničku strukturu stanovništva. Ova činjenica ujedno pokazuje da ni teza ekstremnog dijela HDZ-a o ugroženosti Hrvata od strane prirodnog prirasta Bošnjaka nema nikakve veze sa objektivnim pokazateljima, jer su se Bošnjaci u popisu 1991. godine izjašnjavali o nacionalnoj pripadnosti, a ne "opredjeljivali", kao što je bio slučaj 1948. godine. Za razliku od općine Vitez, na nivou Srednjobosanskog kantona, u periodu od 1961. do 1991. godine, ipak je došlo do nešto značajnijih izmjena u brojnoj strukturi etničkih grupa. Naime, po popisu iz 1961. godine, relativnu većinu na nivou ovog kantona imali su Hrvati, dok je popis iz 1991. godine pokazao da tu većinu imaju Bošnjaci. Međutim, ova promjena u etničkoj strukturi stanovništva se ne može povezivati sa povećavanjem ili smanjivanjem prirodnog prirasta kod jedne ili druge etničke grupe, mada i ovaj faktor može dovesti do izmjene etničke strukture, već, prije svega, sa priznavanjem muslimana kao nacije u spomenutom periodu i

ekonomskom migracijom stanovništva, tj. odlaskom radne snage na privremeni rad u razvijene zemlje.

9. U dijelu rada, pod nazivom "Izbori 1990. i promjene u političkoj strukturi BiH", predmet istraživanja bili su slijedeći sadržaji: promjene u zakonskim propisima koje su dovele do legalizacije političkog pluralizma u BiH, struktura političkih stranaka, rezultati izbora 1990., političke promjene poslije izbora i stav pobjedničkih stranaka prema referendumu građana i političkoj budućnosti BiH. Upravo, ovom posljednjem pitanju posvećeno je i najviše pažnje, jer je ono bilo centralna tačka u procesima koji su se odvijali u periodu od 1990. do 1995. godine. Rezultati istraživanja ovog pitanja mogu se svesti na slijedeće konstatacije:

Srpska demokratska stranka se od svog nastanka, pa do novembarskih izbora 1990. godine, zalagala za očuvanje BiH samo u okviru jugoslovenske federacije. Međutim, tako definisano političko opredjeljenje i njegovo isticanje u gotovo svakoj prilici zamagljivalo je suštinski politički cilj, izražen kroz devizu "svi Srbi u jednoj državi", tj. vrlo vješto je skrivalo projekat stvaranja "velike Srbije". Formiranje Srpskog narodnog vijeća i negiranje legalnih političkih institucija predstavljalo je samo početni korak u destrukciji BiH. Naime, po svemu sudeći postojale su dvije mogućnosti smještanja BiH u okvire "velike Srbije". Prva se svodila na odbranu Jugoslovenske federacije i nije pretpostavljala nikakvu destrukciju BiH, naravno uz uslov da se projekat izvede političkim sredstvima. Druga mogućnost preferirala je sistematičnu i potpunu destrukciju BiH i njeno zadržavanje unutar jedne smanjene jugoslovenske federacije, što je, praktično, samo drugo ime za "veliku Srbiju". Strategija SDS-a se od novembarskih izbora 1990., pa do otvorene agresije na BiH, aprila 1992. godine, kretala upravo na tragu realizacije ove druge varijante. SDS je, zapravo, odbijala svaku mogućnost egzistiranja BiH izvan Jugoslavije, odnosno, otvoreno se suprotstavljala suverenitetu i integritetu ove republike.

Na zasjedanju Skupštine BiH poslanici SDS-a su 27. februara 1991. godine odbili Deklaraciju o suverenitetu i nedjeljivosti BiH, koju je predložio Klub poslanika SDP-a, zatim su počeli provoditi konkretne aktivnosti na njenoj teritorijalnoj i političkoj dezintegraciji. U realizaciji tog cilja, 25. aprila 1991. godine, u Čelincu su formirali Zajednicu

općina "Bosanska Krajina" i tako otvorili neposredan proces etničke regionalizacije BiH, tj. stvaranje država u državi. Krajem juna iste godine, izvedeno je i ujedinjenje SAO Krajine i Zajednice općina "Bosanske Krajine". Praktično, u isto vrijeme kada je ovo ujedinjenje izvedeno, poslanici SDS-a su napustili i Skupštinu BiH, što je dovelo do dramatičnog zaoštavanja odnosa između partnera trostranačke koalicije. To zaoštavanje se od strane SDA ispoljavalo kroz odbacivanje tzv. "Historijskog sporazuma srpskog i bošnjačkog naroda" i protivljenju da se BiH zadrži u Jugoslaviji ako u njoj nisu i Hrvatska i Srbija, zatim u nepristajanju HDZ-a na bilo kakvu Jugoslaviju i u insistiranju SDS-a na etničkom referendumu. Pošto je bez poslanika SDS-a Skupština BiH 15. oktobra 1991. usvojila Platformu Predsjedništva, kojom se potvrđuje suverenitet R BiH, ova stranka je najoštrije osudila usvojeni dokument, a njeni poslanici su zajedno sa poslanicima SPO-a, 24. oktobra iste godine, u Sarajevu konstituisali Srpsku narodnu skupštinu BiH.

U organizaciji SDS-a, 9. i 10. novembra 1991. godine, proveden je i plebiscit na kojem su se građani srpske nacionalnosti, putem plavog listića, izjašnjavali u vezi sa sljedećim pitanjem: "Da li ste saglasni sa odlukom Skupštine srpskog naroda u BiH, od 24. oktobra 1991. godine, da srpski narod ostane u zajedničkoj državi Jugoslaviji sa Srbijom, Crnom Gorom, SAO Slavonijom, Baranjom i Zapadnim Sremom, te drugima koji se za ostanak izjasne". Za ostale građane bili su pripremljeni žuti listići na kojima je bilo ispisano slijedeće pitanje: "Da li se izjašnjavate da BiH, kao ravnopravna republika, ostane u zajedničkoj Jugoslaviji sa svim drugima koji se tako izjasne". Rezultate ovog plebiscita predstavnici SDS-a su objavili 12. novembra 1991. godine i tom prilikom su istakli da je na plebiscit izašlo ukupno 1,559.605 građana srpske nacionalnosti, od čega u BiH 1,211.374, a van njenih granica 348.231. Za ostanak BiH u sastavu Jugoslavije izjasnilo se 1,559.578 Srba. Na žutim listićima u BiH glasalo je 49.342 glasača koji nisu bili srpske nacionalnosti, naglasili su predstavnici SDS-a, a za dalji ostanak BiH u Jugoslaviji izjasnilo se 48.896.

Ovaj plebiscit u režiji SDS-a bio je neustavan, prvenstveno zbog toga što je Ustav BiH dopuštao samo referendum građana na osnovu skupštinskih odluka. Da je SDS imala namjeru da na neustavan

način promijeni ustavno-pravnu poziciju BiH, potvrđuje i njeno odbijanje prijedloga SDA i HDZ-a da Skupština BiH raspiše referendum građana o budućem statusu ove republike. Osim plebiscita, SDS je na neustavan način provodila i regionalizaciju na nacionalnoj osnovi, formiranjem tzv. srpskih autonomnih oblasti. Do kraja 1991. godine, ova stranka je formirala slijedeće autonomne jedinice: SAO Sjeverna Bosna, SAO Semberija, SAO Istočna Hercegovina, SAO Romanija i SAO Bosanska Krajina, sa namjerom da se one zadrže u okvirima jugoslovenske federacije. U cilju praktične realizacije ovog plana, Skupština srpskog naroda u BiH je 10. decembra 1991. uputila zahtjev JNA da "svim sredstvima koja joj stoje na raspolaganju brani teritorij BiH".

Nakon što je Predsjedništvo BiH 20.12.1991. godine donijelo odluku (protiv su bili predstavnici SDS-a) da se od Evropske zajednice zatraži priznanje BiH kao nezavisne države, SDS je putem Skupštine srpskog naroda, 9. januara 1992. godine, usvojila deklaraciju kojom je proglašena Republika srpskog naroda BiH i koja će ostati u sastavu Jugoslavije. Pošto je, sredinom januara 1992. godine, odgođeno međunarodno priznanje BiH, zbog zahtjeva Arbitražne komisije da se provede referendum građana kao dopunski uslov za međunarodno priznanje, Skupština BiH je 24. i 25. januara iste godine donijela odluku da se referendum održi 29. februara i 1. marta. Istovremeno, Skupština je definisala i referendumsko pitanje koje je glasilo: "Jeste li za suverenu i nezavisnu BiH, državu ravnopravnih građana, naroda BiH - Muslimana, Srba, Hrvata i pripadnika drugih naroda koji u njoj žive". Usvajanjem odluke o provođenju referenduma Skupština BiH je nastojala da ispuni zahtjeve Arbitražne komisije, a građanima prepusti donošenje konačne odluke o statusu ove republike. Za spomenutu odluku glasali su poslanici SDA, HDZ-a i opozicije, protiv su bili poslanici Liberalne stranke, dok su poslanici SDS-a i SPO-a napustili sjednicu. Predstavnici SDS-a su tada veoma oštro osudili odluku Skupštine BiH, a referendum okvalificirali kao akt secesije. Međutim, SDS-u ovakav stav nije ništa smetao da nešto kasnije podrži tzv. "livanjsko referendumsko pitanje HDZ-a", jer je ono protežiralo podjelu BiH na etničkoj osnovi, za koju se zalagala i ova stranka.

Osim verbalne osude, SDS je i praktično ometala pripremu i provođenje referenduma, što se vidjelo i po ponašanju 35 općina u kojima

je vlast držala ova stranka, jer su one obavijestile Republičku izbornu komisiju da neće učestvovati u organiziranju i provođenju referenduma. Iz tih razloga, u 25 općina izborne komisije nisu mogle preuzeti ni pečate za ovjeru referenduskog materijela, dok u nekim općinama nije bilo dozvoljeno ni korištenje biračkih spiskova. Osim toga, sve strukture SDS-a su uporno pozivale srpski narod da ne izlazi na referendum. Uprkos protivljenju ove stranke, referendum je, ipak, proveden 29. februara i 1. marta 1992. godine, a za nezavisnost Republike BiH izjasnilo se 64,31% glasača.

Razlozi negativnog stava SDS-a prema referendumu građana bili su, prvenstveno, u njenoj bojazni da bi njegov uspješan ishod i međunarodno priznanje BiH znatno otežali projekat podjele ove republike na etničkoj osnovi i stvaranje "saveza srpskih zemalja", odnosno "velike Srbije". S obzirom da je referendum, ipak, uspješno proveden, SDS je uz pomoć Srbije, Crne Gore i bivše JNA, nakon prethodno izvedenih opsežnih političkih i vojnih priprema, započela, u aprilu 1992. godine, oružanu agresiju na BiH. Tako je ova stranka još jednom, praktično, pokazala da se sva njena politika svodila na zadržavanje BiH u okvirima ostatka Jugoslavije, odnosno "velike Srbije", zbog čega je i odbacivala svaki koncept rješavanja statusa BiH ukoliko on nije bio na liniji realizacije spomenutog projekta.

HDZ BiH se od svog formiranja, sredinom 1990., pa do polovine 1991. godine zalagala, u javnim nastupima, za očuvanje suvereniteta i integriteta BiH. U drugoj polovini 1991. godine ova stranka ističe sve češće zahtjev za kantonizaciju BiH na etničkom principu, odnosno, zalaže se za iste ciljeve za koje se zalagao i SDS kroz neustavnu regionalizaciju, a što je u potpunosti bilo u skladu sa Tuđmanovom politikom prema BiH. Svoje zahtjeve za kantonizacijom BiH ova stranka je počela i praktično ostvarivati 12. novembra 1991. godine kada je formirala "Hrvatsku zajednicu Posavinu" i 18. novembra iste godine kada je uspostavila Hrvatsku zajednicu "Herceg-Bosnu". Upravo od ovog perioda počinje i javno da se ispoljava promjena u politici HDZ-a u odnosu prema BiH, iako i dalje ostaje potpuno otvoreno pitanje – da li se i po čemu uopće razlikovala politika ove stranke i do novembra 1991. godine. Jedna od tih promjena bila je izražena u zahtjevu za institucionalizacijom hrvatskog pitanja u BiH. Naime, na sastanku Sre-

dišnjeg odbora HDZ-a u Livnu, 9. februara 1992. godine, usvojeno je novo referendumsko pitanje, koje se dosta razlikovalo od onog koje je usvojila Skupština BiH 25. januara, a koje je glasilo: "Jeste li za suverenu i nezavisnu BiH, državnu zajednicu konstitutivnih i suverenih naroda, hrvatskog, muslimanskog i srpskog u njihovim nacionalnim područjima (kantonima)".

Na osnovu ovako definisanog referendumskog pitanja jasno je da se HDZ opredijelila za podjelu BiH na isključivo etničkom principu, odnosno, opredijelila se za stvaranje nacionalnih država na prostoru ove republike. Od usvajanja "livanjskog referendumskog pitanja", pa do provođenja samog referenduma građana BiH, rukovodeće strukture HDZ-a su vršile pritisak na SDA da prihvati etničku podjelu Republike. Nakon trostranačkih pregovora u Sarajevu i Lisabonu, SDA je konačno pristala na podjelu BiH na nacionalna područja, odnosno, nacionalne kantone. Tada je HDZ pozvala svoje birače da izađu na referendum, smatrajući da je cilj tzv. "livanjskog referendumskog pitanja" ostvaren, tj. da će Hrvati u daljim pregovorima imati status suverenog naroda na dijelu teritorije BiH na kojem mogu, u kasnijoj fazi, provesti i referendum i tako se priključiti Republici Hrvatskoj. Rezultati referenduma građana od 29. februara i 1. marta 1992. godine su pokazali da su se Hrvati odazvali spomenutom pozivu i da su u velikom procentu glasali za suverenu i samostalnu BiH. No, bez obzira na ovu činjenicu, suština politike HDZ-a se svodila, ipak, na tri glavna cilja: prvo, u BiH se mora formirati nacionalna država hrvatskog naroda, drugo, ta država mora imati ekskluzivnu nacionalnu teritoriju, i treće, Hrvatima se mora garantirati pravo na samoopredjeljenje, što se u suštini, opet, svodi na odvajanje dijela BiH i njegovo priključenje Republici Hrvatskoj. Navedena politička opredjeljenja ove stranke potvrđena su u praksi u periodu od 1992. do 1995. godine.

SDA se u početku zalagala za ravnopravnu poziciju BiH u okvirima jugoslovenske federacije, zatim je do kraja januara 1991. godine prešla na koncept njene potpune nezavisnosti. Može se reći da je ova stranka sve do završetka agresije ostala privržena i konceptu cjelovite BiH, mada je u nekim periodima gotovo bila spremna da prihvati i njenu konačnu podjelu. Osim odgovornosti SDS-a i HDZ-a za katastrofalne posljedice po narode i državu BiH, od određene odgovor-

nosti nije moguće amnestirati ni Stranku demokratske akcije. Naime, osnivači ove stranke su već prije njenog osnivanja, a ona je formirana kao prva nacionalna stranka u BiH, morali znati da političko organiziranje na nacionalnoj osnovi nije najsretnije rješenje za ovu republiku, pogotovo što je nastupao proces preustroja Jugoslavije u kojem su se, realno, mogle očekivati i negativne posljedice po BiH. Ako ništa drugo, osnivači SDA su trebali prepustiti inicijativu političkog organiziranja na nacionalnoj osnovi pripadnicima drugih etničkih grupa, i tako bar umanjiti svoju buduću odgovornost za negativne posljedice nastupajućih političkih procesa u BiH.

Osim toga, nakon novembarskih izbora 1990. godine, kada je bilo evidentno da SDS vodi politiku destrukcije BiH, pogotovo od novembra 1991. godine, kada je i HDZ prešla na isti koncept, SDA je morala napustiti trostranačku koaliciju i pokušati sa drugim strankama pronaći političko rješenje za ovu republiku. Također, u početku oružane agresije na BiH, kada je preuzela na sebe i najveću odgovornost za njenu odbranu, SDA je, svakako, morala istrajati i na konceptu izgradnje multietničkih odbrambenih oružanih snaga. Zbog navedenih razloga, SDA i snosi, jednim dijelom, odgovornost za negativne procese u BiH u periodu od 1990. do 1995. godine, mada je njena odgovornost neuporedivo manja u odnosu na njene političke partnere u trostranačkoj koaliciji. Pored spomenute odgovornosti, neophodno je naglasiti da SDA ima i određene zasluge, prije svega, za međunarodno priznanje ove republike, zatim za njenu odbranu od oružane agresije, a pogotovo je njen doprinos neupitan u organiziranju bošnjačkog naroda za samoodbranu u uvjetima kada je, zaista, moglo doći do njegovog potpunog uništenja.

Istraživanje je potvrdilo da su SDA, SDS i HDZ odbacile građanski koncept vlasti i uspostavile nacionalni, a državu BiH dovele u pretpolitičko, odnosno, predržavno uređenje. Pošto se u isto vrijeme odvijao i proces disolucije Jugoslavije, nacionalne stranke su došle u poziciju da najdirektnije odlučuju, svakako ne same, i o političkoj budućnosti Bosne i Hercegovine.

10. Nakon izbora 1990. godine, u Vitezu je uspostavljena lokalna vlast, koja je do novembra 1991.godine funkcionirala bez većih problema. Presudan uticaj na tu vlast, ipak, je imala HDZ, koja je na

izborima dobila i najviše glasova. Zbog radikalizacije svoje politike, HDZ je od novembra 1991. započela proces destrukcije lokalne vlasti, a konačno ga završila 18.juna 1992.godine, kada su pripadnici HVO-a i HOS-a nasilno zauzeli zgrade Skupštine općine i policije i na njih postavili hrvatske nacionalne zastave. Nakon toga, formirala je jednonacionalne lokalne organe vlasti Hrvatske zajednice Herceg-Bosna. U takvim okolnostima Bošnjaci u Vitezu su, u julu iste godine, formirali "Koordinacijski odbor za zaštitu interesa Muslimana". Ovo udruženje građana je funkcioniralo kao prelazni organ do kraja 1992. godine. Početkom 1993. godine, bošnjačka strana je formirala Ratno predsjedništvo i Izvršni odbor Ratnog predsjedništva. Na taj način je u Vitezu bila formirana dvojna lokalna vlast, odnosno, uspostavljen sistem dvovlašća na nacionalnoj osnovi, jer su uz postojanje dvije vojске i dvije policije uspostavljene i dvije vlade.

S obzirom da su se gotovo istovjetni procesi odvijali u skoro svim općinama u kojima je HDZ značajnije participirala u lokalnoj vlasti, neminovno se nameće zaključak da je ova stranka od kraja 1991. godine postala dezintegrativni politički faktor u BiH, pa tako i u Vitezu. Naime, u jednoj kritičkoj analizi funkcioniranja neke političke stranke mnogo je bitnije njeno praktično djelovanje u odnosu na ono što je zapisano u njenim dokumentima. U okviru ovog rada navedeno je niz argumenata iz političke prakse ove stranke koji vrlo jasno potvrđuju tu njenu dezintegrativnu ulogu. Ovaj zaključak se ne može osporiti ni pozivom HDZ-a bosanskim Hrvatima da izađu na referendum i glasa-ju za samostalnu i suverenu BiH, zbog toga što je njena ukupna aktivnost nakon referenduma bila isključivo usmjerena ka realizaciji hrvatskog velikodržavnog projekta. Naime, ova stranka je, zajedno sa HDZ Republike Hrvatske, pokušala iskoristiti tzv. "političku šansu" koja se ukazala sa raspadom Jugoslavije da, preko jednog prelaznog rješenja koje se zvalo "Hrvatska republika Herceg-Bosna", realizira spomenuti velikodržavni projekat na štetu BiH. Na primjeru Viteza je vidljivo da je u toj realizaciji "političke šanse" HDZ prvo krenula sa procesom homogenizacije bosanskih Hrvata, jer je upravo ta homogenizacija bila i najvažniji preduvjet za realizaciju planiranog velikodržavnog projekta Zagreba i Gruda. Za dio hrvatskog puka koji nije nacionalnom homogenizacijom došao pod punu kontrolu ove stranke, primijenjen je

metod terora i nasilja. Nakon uspješno završene homogenizacije, ali i sa veoma dobro naoružanim nacionalnim korpusom, HDZ je počela obračun sa svima koji su ometali ostvarenje planiranog projekta.

11. Istraživanje vojnih aktivnosti u Vitezu, u periodu od 1991. do 1995. godine, pokazuje da su one bile vrlo slične istim procesima u onim općinama u kojima je dominantno živjelo hrvatsko i bošnjačko stanovništvo. Vojno organiziranje Bošnjaka u Vitezu odvijalo se preko SDA u svrhu lične zaštite i odbrane BiH od gotovo izvjesne agresije bivše JNA, Srbije i Crne Gore. Prvo je krajem 1991. i početkom 1992. godine formiran Štab Patriotske lige za općinu Vitez, zatim se pristupilo formiranju rejonskih štabova, ustrojavanju vojnih jedinica i prikupljanju oružja. Nakon kratkog perioda egzistiranja, Patriotska liga je prestala sa radom polovinom aprila 1992. godine, kada su njene jedinice ušle u sastav novoformirane Teritorijalne odbrane BiH. Vojno organiziranje Hrvata u Vitezu provela je HDZ, koja je već u drugoj polovini 1991. godine formirala vojne jedinice, pod nazivom "Hrvatska narodna zaštita". Nakon formiranja "Hrvatskog vijeća obrane", 8. aprila 1992. godine, jedinice Hrvatske narodne zaštite su stavljene pod njezinu komandu. Kod vojnog organiziranja Hrvata u Vitezu, ali ne samo u Vitezu, učestvovala je i Republika Hrvatska, odnosno, Hrvatska vojska koja je direktno imenovala neke stožere i viši zapovjedni kadar HVO-a i, naravno, pružala im veliku logističku podršku.

12. Vojnim organiziranjem Hrvata i Bošnjaka, preko političkih stranaka HDZ i SDA, u Vitezu su, praktično, nastale paralelne vojne organizacije HVO i A R BiH. U početnoj fazi nastajanja ovih vojnih formacija, HDZ je odbila prijedlog SDA da se na području ove općine formira zajednička vojska. Ova stranka je kasnije odbila i prijedlog da se HVO uključi u sastav Teritorijalne odbrane BiH. Tako je i na vojnom, kao i na političkom planu, došlo do jedne neprirodne situacije u kojoj su na jednom prostoru i u isto vrijeme egzistirale dvije vojne formacije sa potpuno suprotstavljenim ciljevima. Ovu nenormalnu situaciju HVO i HDZ su pokušavali da riješe stavljanjem A R BiH pod svoju komandu, uz pomoć prijetnji, ucjena i sile. Kada u tome nisu uspjeli, HVO je 16. aprila 1993. godine izveo i oružanu agresiju na pripadnike A R BiH i sva naselja u kojima su u značajnijem broju živjeli Bošnjaci, a koja nisu do ovog napada

bila okupirana. Sa ovom agresijom, praktično je počeo rat koji je na prostorima ove općine trajao do 25. februara 1994. godine. Istraživanje vojnih operacija dovelo je do zaključka da se A R BiH, uglavnom, opredijelila za odbranu i čekanje da se rješenje sukoba pronade političkim sredstvima. S druge strane, HVO je preko brutalnog ubijanja civilnog stanovništva, logora i etničkog čišćenja pokušavalo da realizira hrvatski velikodržavni projekat i etničku podjelu BiH. U radu je iznešeno više argumenata koji nedvojbeno potvrđuju navedenu konstataciju.

13. Oružani sukobi HVO-a i A R BiH prouzrokovali su vrlo teške posljedice za svo stanovništvo općine Vitez, posebno za građane bošnjačke nacionalnosti. U radu su nešto detaljnije obrađene dvije posljedice, i to: pomjeranje stanovništva sa jednog prostora na drugi i njegovo stradanje u toku ratnih operacija. Analiza demografskih promjena je bila prilagođena postojećoj situaciji na terenu, odnosno, analizirane su promjene na nivou mjesnih zajednica, zatim na dijelovima općine pod kontrolom HVO-a i A R BiH, i na kraju, registrirane su demografske promjene na nivou cijele općine Vitez. Ključni faktori koji su pokrenuli i praktično proveli gotovo sve demografske promjene na ovoj općini bili su HDZ, HVO i jednim dijelom SDS. Naime, preseljavanje Srba iz srednje Bosne, pa tako i iz Viteza, izvedeno je najvećim dijelom organizirano i na poziv SDS-a.

Osnovni uzrok preseljavanja Bošnjaka, odnosno, njihovog protjerivanja ili njihovo lično premještanje na drugi prostor, radi spašavanja života, bila je sila. Razlozi preseljavanja Hrvata bili su nešto složenije prirode, ali se, u suštini, mogu svesti na dva osnovna razloga: prvi je bio čisto političke prirode i imao je svoje ishodište u konceptu stvaranja ekskluzivno čistih hrvatskih prostora. Po tom konceptu, Hrvati su trebali putem tzv. "humanog preseljenja" da pređu na one prostore koji su unaprijed definisani kao hrvatski. Drugi razlog napuštanja određenih prostora od strane Hrvata bio je u tome što te prostore nisu mogli vojno okupirati i etnički očistiti. Upravo ovaj drugi razlog je u Srednjoj Bosni, pa tako i u Vitezu, bio dominantan zbog toga što sa tih prostora nije bilo predviđeno nikakvo preseljavanje Hrvata, jer su oni bili uključeni u sastav tzv. HZ H-B.

Istraživanje demografskih promjena na području Viteza, u periodu od 1991. do 1995. godine, dovelo je do slijedećih rezultata:

- Po popisu iz 1991. godine, općina Vitez je imala 27.859 stanovnika, a krajem 1995. godine 24.934, odnosno, imala je 2.925 ili 10,48% stanovnika manje. Po procjeni Federalnog zavoda za statistiku, ova općina je krajem 1997. godine imala ukupno 25.109 stanovnika, tj. imala je više 175 stanovnika u odnosu na ukupan broj do kojeg se došlo u okviru ovog istraživanja.
- U vrijeme agresije na BiH, na području općine Vitez ukupno je protjerano, preseljeno ili, zbog vojnih operacija, pomjereno 7.901 ili 28,36% stanovnika. Od tog broja, na prostoru općine Vitez zadržalo se 2.074 ili 7,44%, dok je van općine Vitez preseljeno ukupno 5.827 ili 20,91% stanovnika.
- Etnička struktura pomjerenog stanovništva općine Vitez bila je slijedeća: Bošnjaka 4.611 ili 40,04%, Hrvata 946 ili 7,46%, Srba 1.394 ili 92,78%, Jugoslovena 459 ili 33,33% i ostalih 491 ili 61,99%.
- Sa područja općine Vitez preseljeno je na druga područja 3.483 stanovnika bošnjačke nacionalnosti, dok je na prostor Viteza doseljeno 2.546 građana hrvatske nacionalnosti.
- Najtežu posljedicu u demografskoj strukturi stanovništva, svakako, predstavlja veliki broj poginulih građana. Naime, u toku rata na prostoru ove općine poginulo je, kao pripadnici A RBiH ili kao civili, ukupno 514 Bošnjaka. U ovaj broj nije uračunato i oko 150 poginulih Bošnjaka sa drugih općina, koji su, također, stradali ili kao civili ili kao pripadnici A RBiH. Određeni podaci, koji još nemaju i zvaničnu potvrdu, upućuju na zaključak da se broj civilnih i vojnih žrtava kod Hrvata općine Vitez kreće oko 700. Navedene žrtve kod obje etničke grupe su, manjim dijelom, posljedica agresije bivše JNA, Srbije i Crne Gore, a znatno većim dijelom posljedica oružanog sukoba HVO-a i A RBiH.
- Pomjeranje i stradanja građana i politika stvaranja etničkih čistih prostora značajno su uticali i na izmjenu etničke strukture stanovništva općine Vitez. Tako je, krajem 1995. godine, ova općina imala 15.246 ili 61,14% Hrvata, 8.362 ili 33,53% Bošnjaka, 107 ili 0,42% Srba, 918 ili 3,68% Jugoslovena i 301 ili 1,20% Ostalih.

- U ovu analizu demografskih promjena nije bio uključen prirodni priraštaj stanovništva, iz prostog razloga što određeni podaci ukazuju da u periodu od 1992. do 1995. godine tog priraštaja skoro da nije ni bilo, odnosno, da je u navedenom periodu došlo do značajnog izjednačavanja nataliteta i mortaliteta, i da, po osnovu prirodnog priraštaja, gotovo da nije ni moglo doći do brojčanog povećanja stanovništva. Ovaj zaključak zasnovan je na činjenici da je u općini Vitez u 1989., 1990. i 1991. godini prosječan natalitet iznosio 504 živorođenih, dok je prosjek mortaliteta bio 179 umrlih po jednoj godini. Pod uvjetom da nije bilo agresije na BiH, natalitet bi se, vjerovatno, uz moguća manja odstupanja, kretao u okvirima navedenog prosjeka i iznosio bi za period od 1992. do 1995. godine oko 2.016 živorođenih. Međutim, sasvim je evidentno da se i natalitet u ratnim godinama, iz opravdanih razloga, smanjuje i da on mora biti niži u odnosu na mirnodopski period. Zbog toga je i proračunati natalitet od 2.016 živorođenih na općini Vitez za period od 1992. do 1995. godine bio svakako niži. Za isti period mortalitet je trebao da iznosi oko 716 ljudi. S obzirom na činjenicu da je u ovom periodu, zbog ratnih neprilika, 1.215 ljudi poginulo, nije teško zaključiti da je mortalitet za spomenute četiri godine iznosio oko 1.930 umrlih i poginulih. Prema tome, može se kazati da su u navedenom periodu natalitet i mortalitet bili u nekoj vrsti približne ravnoteže i da prirodnog priraštaja nije ni bilo, te zbog toga on i nije uključen u ovu analizu demografskih promjena.

14. U vrijeme agresije HVO, na području općine Vitez namjerno su uništavani i islamski vjerski objekti. Istraživanje je pokazalo da su bojovnici HVO srušili i lakše ili teže oštetili ukupno 14 islamskih vjerskih objekata. U vrijeme vojnih sukoba oštećena su i dva katolička vjerska objekta. Oštećenje jednog objekta dogodilo se u fazi direktnih borbi, dok je oštećenje drugog objekta, najvjerovatnije, bilo rezultat neodgovornog ponašanja pojedinaca iz reda bošnjačkog naroda.

15. Jednu od najtežih posljedica agresije HVO-a predstavlja, svakako, genocid nad bošnjačkim civilnim stanovništvom u Ahmićima i Šantićima koji su počinili njegovi bojovnici 16. i 17. aprila 1993. godine. Oni su tada, na najbrutalniji način, likvidirali 116 civila po una-

prijed utvrđenom planu i naredbi najviših vojnih i političkih struktura HVO-a i HDZ-a.

16. Rat između HVO-a i A RBiH završen je 25. februara 1994. godine, pošto je prethodno hrvatska strana pristala da se formira Federacija na onim dijelovima BiH na kojima su većinu činili Hrvati i Bošnjaci. Na osnovu te saglasnosti, potpisan je Vašingtonski sporazum, koji je hrvatska strana smatrala samo formom preko koje se mirnim putem mogu realizirati nedovršeni ratni ciljevi. Ovaj zaključak potvrđuje i uporna opstrukcija u primjeni Vašingtonskog sporazuma od strane HDZ-a. Do kraja 1994. godine, na području Viteza provedba ovog sporazuma išla je vrlo teško i sporo, što se vidi i po tome da je otvoren samo mali broj lokalnih puteva i izvedeno, djelimično, dezangažovanje vojnih snaga. Do polovine 1995. godine, formirano je Prelazno općinsko vijeće, ali ono do oktobra 1997. godine nije riješilo ni jedan lokalni problem. Ni Dejtonski mirovni sporazum nije imao gotovo nikakvog uticaja na promjenu globalne politike HDZ-a, odnosno, nije zaustavio njenu opstrukciju u izgradnji Federacije BiH.

Koliki je bio otpor u uspostavi Federacije vidi se i po tome što su bojovnici i vojna policija HVO-a, civilna policija HZ H-B i građani hrvatske nacionalnosti u toku 1995. i 1996. godine napravili na području Viteza 185 incidenata. Ovi incidenti su trebali da pokažu, prije svega, predstavnicima međunarodne zajednice, da zajednički suživot više nije moguć. Isti nivo opstrukcije HDZ je provodila i na nivou Srednjo-bosanskog kantona. Međutim, pritisak međunarodne zajednice, parlamentarni izbori 1996. i lokalni izbori iz 1997. godine, ipak su imali uticaja da novoizabrani lokalni i kantonalni predstavnici ove stranke smanje opstrukciju, što je omogućilo da se uspostavi zajednička policija i otvori proces povratka protjeranog stanovništva.

17. U cilju eliminisanja posljedica agresije HVO-a, odnosno, eliminisanja podjele općine na dva dijela, dvije lokalne vlasti, dva školska sistema, dvije elektroprivrede, dvije zdravstvene ustanove, itd., bošnjačka strana u Vitezu, koja nije zagovarala etničku podjelu, rušila vjerske objekte i činila druge zločine, mora uporno insistirati na potpunoj integraciji općine, kažnjavanju ratnih zločina, povratku prognanika i povratu njihove imovine, kao i uspostavi međuetničkog povjerenja, bez obzira koliko će ti procesi biti teški i spori.

MJERE I POSTUPCI RUKOVODSTVA BIH ¹ NA ČELU SA ALIJOM IZETBEGOVIĆEM NA REALIZACIJI IDEJE O NEZAVISNOJ, SUVERENOJ I SLOBODNOJ BOSNI I HERCEGOVINI

1. POLITIKA I CILJEVI SRBIJANSKOG I HRVATSKOG RUKOVODSTVA PREMA BIH I BOŠNJACIMA

Vjekovni san susjeda Bosne i Hercegovine kako istočnog tako i zapadnog (Srbija i Hrvatska) dolazi do izražaja i intenzivira se nakon višestranačkih izbora 1990. godine. Oživjeli su pretenzije za svoje teritorijalno širenje na štetu Bosne i Hercegovine. Krenuli su sa govorima na zatvorenim skupovima, onda izjavama preko medija i na otvorenim skupovima i konačno na mitinzima.

Srpsko rukovodstvo je, počev od 1989. godine pa na dalje, pokrenulo „mitingašku revoluciju“ kako u Srbiji tako i u ostalim dijelovima SFRJ. Na tim mitinzima su planski homogenizirali srpske mase, a upućivali prijetnje i mržnju prema drugim narodima, posebno Muslimanima i Albancima. Zaduživali su određene skupine mitingaša za izvikivanje slogana genocidne naravi kao što su: „O, Muslimani, došli su vam crni dani, nema Tita da vas brani“, „Ko je drugi, ja sam prvi da pijemo turske krvi“, „Volimo te Slobodane (Miloševiću), jer ti mržiš Muslimane“. Ovakvi i slični slogani izvikivani na mitinzima i drugim skupovima imali su za cilj da se srpske mase posebno na prostoru BiH naprijateljski „NAORUŽAJU“ protiv svojih susjeda Muslimana, da bi u

1 Izlaganje na Okruglom stolu o bilansu rata za odbranu Bosne i Hercegovine 1992.-1995, održanom 23. juna 2011. godine u Bošnjačkom institutu u Sarajevu.

oružanoj fazi u konačnom obračunu sa Muslimanima svi Srbi psihološki bili spremni za etničko čišćenje teritorija BiH od Muslimana i da se BiH pripoji „Velikoj Srbiji“.

Ideološku podlogu jačanja mržnje Srba prema Muslimanima čini dokument Srpske akademije nauka i umjetnosti (SANU) „MEMORANDUM SANU“. U planovima za istvarenje vjekovnog sna Srba o stvaranju „Velike Srbije“ Bosni i Hercegovini je bila predodređena sudbina da milom ili silom postane dio „Velike Srbije“.

Tokom 1991. i početkom 1992. godine, predsjednik SR Srbije Slobodan Milošević, „predsjednik svih Srba na prostoru Jugoslavije“ kako su ga tada nazivali njegove pristalice, otpočeo je sa otvorenim prijetnjama, pa čak i sa upotrebom oružane sile protiv svih onih koji mu stanu na put pri ostvarenju srpskih ciljeva.

Tako je u aprilu 1991. godine, jednom novinaru na pitanje: Šta je strategija Srbije, odgovorio: „Hoćemo li javno objaviti sve što namjeravamo činiti: Ako se moramo tući, mi ćemo se zaista tući“. „Ja se nadam da u BiH nema mnogo onih koji su voljni da se bore protiv nas. Zato ako ne znamo da radimo i da radimo ekonomično, znaćemo se barem dobro tući“.

U nekoliko navrata na sastancima gdje su bili prisutni Slobodan Milošević i Alija Izetbegović, Milošević je govorio Izetbegoviću projevavajući ga: „Gdje ćete sa svojim Muslimanima – dva miliona Muslimana nema šta očekivati, jer će ih milion biti pobijeno, a ostatak će biti pokršten i protjeran“.

Zapadni susjed, Republika Hrvatska, sa predsjednikom Franjom Tuđmanom, nije se uzdržavao od otvorenih pretenzija prema Bosni i Hercegovini. Velikohrvatski državni interesi i otvoreno negiranje BiH i Bošnjaka (Muslimana), ponovo se aktualiziraju sa krizom u SFRJ. Franjo Tuđman, sublimirao je hrvatske nacionalističke i velikodržavne ideje u odnosu prema BiH i Bošnjacima, zagovarajući cijepanje BiH i priključenje jednog dijela Hrvatskoj.

Karakteristična su njegova opredjeljenja i nastupi u kojima ističe:

- Bosna i Hercegovina je vještačka država koja je historijsko nacionalnom i privredno-kulturnom povezanošću trebalo da bude u sastavu Hrvatske.
- Hrvatska zasniva pravo na BiH, na činjenicama da je veći dio BiH u dolini Vrbasa i Une bio, do dolaska Turaka u sastavu Hrvatske, koja je na kartama predstavljena kao „Tursko-Hrvatska“.
- Bošnjaci (Muslimani) nisu posebna nacija, nego su u svom najvećem dijelu po svom etničkom sastavu i jeziku hrvatskog porijekla i kao takvi su sastavni dio hrvatske nacije.
- Bosanski Muslimani, posebno intelektualci su u velikoj većini hrvatskog opredjeljenja, a za intelektualcima kreće i narod,
- Velikosrpski hegemonizam je činio sve da prekine prirodne veze BiH i Hrvatske, ali u tome nije uspio.
- Konfederacija da, drugačije ne. Ako ne dođe do sporazuma o konfederaciji, formiraće se tri odvojene države (u Bosni i Hercegovini) koje bi se kasnije pridružile svojim matičnim državama.
- U Splitu 28. marta 1992. godine, prilikom razgovora sa Alijom Izetbegovićem Tuđman je rekao da BiH u postojećim granicama nije moguća kao država, pa ju je u skladu sa tim potrebno razdijeliti.
- Smirenje srpsko-hrvatske suprotstavljenosti se može ostvariti (računa na BiH) tako da se Srbiji prepusti veći dio BiH, a da se Hrvatskoj pripoje njeni krajevi (misli na banovinu Hrvatsku, prostor doline Vrbasa i Une), jer je sadašnji hrvatski perec neprirodan. Pri tome bi mogao ostati dio zemlje Bosne, gdje bi Muslimani imali većinu i ta država Bosna mogla bi biti tampon između Hrvatske i Srbije.
- 14. januara 1992. godine Franjo Tuđman u razgovoru sa američkim ambasadorom Cimermanom ističe „Muslimani žele da uspostave islamsku fundamentalističku državu. To planiraju da urade dovodjenjem 500.000 Turaka u Bosnu. Uticaj islamske Bosne širiće se preko Sandžaka i Kosova, Turske i Libije. Mi (misli na Tuđman, Milošević, rukovodstvo JNA, bosanske Srbe

i Hrvate) smo se složili da je jedino rješenje podjela Bosne između Hrvatske i Srbije. Neka Milošević uzme veći dio, on ga ionako kontroliše. Nama je dovoljno manje od 50 procenata. Spremni smo da Muslimanima ostavimo malu oblast oko Sarajeva. Možda im se to neće svidjeti, ali stabilan Balkan je moguć samo ako se promijene granice Bosne i Hercegovine, bez obzira šta o tome misle Muslimani.

Iz ovakvog razmišljanja predsjednika Hrvatske Franje Tuđmana da se zaključiti koje su namjere i ciljevi zapadnog susjeda i odnos prema Bosni i Hercegovini.

Navedena razmišljanja i ciljevi istočnog i zapadnog susjeda pokazuju veliki stepen saglasnosti i podudarnosti. Na osnovu toga je uslijedio dogovor Milošević – Tuđman u Karađorđevu 25. marta 1991. godine, dogovor o podjeli Bosne i Hercegovine. Nakon Karađorđeva, po tvrdnji najbližih njihovih saradnika, Milošević i Tuđman sastali su se još najmanje dva puta i usaglašavali stavove o podjeli BiH. Nakon toga glavni dio usaglašavanja stavova i rješenja za podjelu BiH prenijeli su na svoje eksponente u BiH, Radovana Karadžića i Matu Bobana.

Razgovori Karadžić – Boban u Gracu 26. februara 1992., te u aprilu 1992. godine samo su potvrdili kontinuitet srpsko-hrvatske politike o sudbini Bosne i Hercegovine. Očigledno je da se u BiH ignorisala politika muslimanskog vodstva.

Agresijom na nezavisnu državu BiH i sa istoka i sa zapada, koristeći saveznike u BiH, bosanske Srbe i bosanske Hrvate, te uz blagonaklonost međunarodne zajednice Srbija i Crna Gora, te Hrvatska trebale su osigurati srpski i hrvatski dio BiH za sebe shodno dogovoru Milošević – Tuđman i Karadžić – Boban.

Da je izvršena agresija od strane Srbije i Crne Gore na BiH nedvosmisleno pokazuju slijedeće činjenice:

1. Projekat "Velike Srbije" je planiran u visokim intelektualnim krugovima u Srbiji, a njegovom realizacijom, BiH je trebalo da uđe u sastav Srbije, dakle druge države.

2. Planovi i sprovođenje agresije na BiH bili su u nadležnosti Glavnog štaba vojske Savezne Republike Jugoslavije, ne samo u početnom dijelu, nego tokom trajanja agresije tokom cijelog perioda od 1992. – 1995. godine.
3. Ključni realizator agresije bile su snage JNA kasnije oružane snage Savezne Republike Jugoslavije, odnosno Srbije i Crne Gore i snage bosanskih Srba (VRS).
4. Srbija i Crna Gora su cijelim tokom agresije na BiH bile nosilac političke, finansijske, logističke i medijske podrške agresiji.
5. Na okupiranim teritorijama BiH uspostavljen je politički, monetarni, obrazovni i ekonomski sistem identičan onom u Srbiji i Crnoj Gori.
6. Između okupiranih dijelova BiH i SRJ nisu uspostavljene nikakve granice.
7. Milošević i druge institucije SRJ su bili uključeni neprekidno u političkim i drugim aktivnostima vezanim za BiH, posebno u mirovnim procesima za BiH.

Da je izvršena agresija na Bosnu i Hercegovinu od strane Hrvatske pokazuju slijedeće činjenice:

1. Projekat „Velike Hrvatske“ je osmišljen i planiran u Hrvatskoj po kome je dio BiH trebao da se pripoji Hrvatskoj.
2. Planovi, pripreme i sprovođenje agresije na BiH bili su u nadležnosti rukovodstva Hrvatske tokom agresije od 1992. – 1994. godine.
3. Realizator agresije na BiH bila je Hrvatska vojska i njen satelit u BiH – HVO (Hrvatsko vijeće obrane).
4. Hrvatska je tokom agresije na BiH bila nosilac političke, finansijske logističke i medijske podrške agresiji.
5. Na okupiranim područjima BiH uspostavljen je politički, monetarni, obrazovni, pravosudni i ekonomski sistem, analogan onom u Hrvatskoj.
6. Između okupiranih dijelova BiH i Hrvatske nisu postojale nikakve granice, naprotiv.

7. Osposobljavanje i postavljanje kadrova u HVO, kao i rukovođenje i komandovanje HVO-om vršeno je direktno od strane Hrvatske vojske.
8. Tuđman i drugi članovi hrvatskog rukovodstva neprekidno su uključeni u političke aktivnosti i mirovne pregovore za Bosnu i Hercegovinu.

Po nalogu vodećih ličnosti iz Srbije izabrani predstavnici srpskog naroda u BiH na čelu sa Karadžićem, Krajišnikom i ostalima realizuju njihova naređenja i smjernice, čineći sve da onemoguće uspješno funkcionisanje vlasti u BiH. Poznati su istupi Karadžića i Krajišnika u skupštini Republike BiH tokom '91. i '92. godine i na kraju demonstrativno napuštanje iste.

Pored legalnih organa vlasti u BiH formiraju paralelne organe i institucije srpskog naroda sve do formiranja i proglašenja Republike srpskog naroda Bosne i Hercegovine. Iz „Odluke o strateškim ciljevima srpskog naroda u BiH“ donešene na 16. zasjedanju Skupštine srpskog naroda u BiH 12. maja 1992. godine u Banja Luci jasno se vidi o čemu je riječ. Naime, riječ je o šest „STRATEŠKIH CILJEVA“:

1. Državno razgraničenje od druge dvije nacionalne zajednice.
2. Koridor između Semberije i Krajine.
3. Uspostavljanje koridora u dolini rijeke Drine, odnosno eliminisanje rijeke Drine kao granice između srpskih država.
4. Uspostavljanje granice na rijekama Uni i Neretvi.
5. Podjela Sarajeva na srpski i muslimanski dio.
6. Izlazak Republike Srpske na more.

Za realizaciju ovih ciljeva imali su na raspolaganju:

- Jugoslovensku narodnu armiju, kasnije Vojsku Jugoslavije,
- Dobrovoljce i dobrovoljačke jedinice JNA,
- Vojsku Republike Srpske,
- Strane plaćenike.

Predstavnici Hrvata u BiH Hercegovačke i Travničke regije, na sastanku održanom 12. novembra 1991. godine u Grudama, usvajaju slijedeće zaključke:

1. Hrvatski narod u BiH mora konačno povesti odlučnu, aktivnu politiku, koja treba dovesti do realizacije vjekovnog sna – zajedničke hrvatske države.
2. Pristupiti formiranju i objavljivanju pravnih i političkih akata (proglašenja Hrvatske države u BiH, provođenje referenduma za priključenje Republici Hrvatskoj u njenim etničkim i povišnim granicama).
3. U dijelu vodstva HDZ za BiH još uvijek postoje snage koje se protive ovim povijesnim interesima hrvatskog naroda u BiH, zalažu se za nepostojeću suverenu BiH u kojoj bi hrvatski narod bio određen na genocid i povijesni nestanak, traže se odlučni potezi koje naš narod očekuje i zbog kojih se opredijelio za HDZ.

Slijedom opredjeljenja hrvatskog vodstva u Zagrebu i onog u BiH, 18. novembra 1992. u Grudama na sjednici izabраниh hrvatskih predstavnika donijeta je „Odluka o uspostavi Hrvatske zajednice Herceg-Bosna“.

Na sastanku predsjednika Republike Hrvatske, Franje Tuđmana, uz učesće dužnosnika RH sa delegacijom HDZ BiH održanog u Zagrebu 27. decembra 1991. godine, na kome su poražene pristalice političke koncepcije suverene i nezavisne Bosne i Hercegovine (Stjepan Kljuić, Jerko Doko i drugi), Franjo Tuđman je dao smjernice za priključenje HZ Herceg-Bosna Republici Hrvatskoj.

Za realizaciju cilja pripajanja HZ Herceg-Bosna agresoru su na raspolaganju bile:

- Snage Hrvatske vojske,
- Hrvatsko vijeće obrane i
- Dobrovoljci iz drugih zemalja.

Za sve su imali blagonaklonost međunarodne zajednice.

2. DJELOVANJE BOSANSKOHERCEGOVAČKOG RUKOVODSTVA U PRIPREMI I VOĐENJU ODBRANE OD AGRESIJE

2.1. Bitne odluke rukovodstva Bosne i Hercegovine na čelu sa predsjednikom Alijom Izetbegovićem u vezi sa sudbinom BiH i njenih naroda

Promjene u svijetu krajem osamdesetih godina dvadesetog vijeka uslovile su nužnost političkih i ekonomskih promjena u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji. Presudan uticaj na te promjene imali su problemi političke, ekonomske i socijalne prirode, a posebno i prije svega narasli nacionalizmi srpski, hrvatski, slovenski i drugi. Stvoreni su takvi antagonizmi da se nisu mogla pronaći mirna rješenja za očuvanje ili disoluciju SFRJ. U osnovi su stvorena dva bloka, na jednoj strani blok predvođen Srbijom koja zagovara očuvanje Jugoslavije, a na drugoj strani blok predvođen Hrvatskom i Slovenijom koji zagovara konfederativno uređenje ili disoluciju zemlje.

Političko rukovodstvo Bosne i Hercegovine na čelu sa Alijom Izetbegovićem i makedonsko na čelu sa Kirom Gligorovim, pokušavaju približiti suprotstavljene blokove nudeći rješenje koje će obezbijediti opstanak SFRJ, ali i demokratske promjene u društvu, te uvođenje tržišne ekonomije u posustalu jugoslovensku privredu. Bosanskohercegovački političari uz ideju opstanka zajedničke države imali su u vidu specifičan položaj BiH, njen nacionali sastav i izmiješanost istog na cijelom prostoru.

Imajući to u vidu, bh. vlasti su nastojale da budu dosljedne u provođenju odluka federalnih organa. U oblasti odbrane, a posebno po pitanju smanjenja snaga Teritorijalne odbrane, njenog razoružavanja prihvaćene su odluke koje su bile, kasnije će se to posebno ispostaviti, štetne po Bosnu i Hercegovinu.

Teritorijalna odbrana (TO) od 293.603 pripadnika u 1987. godini svedena je na 86.164 u 1991. godini. Provođenjem odluke Predsjedništva SFRJ o povlačenju naoružanja TO Bosne i Hercegovine u skladišta JNA krajem 1990. godine TO BiH je razoružana.

Uporedo tražeći rješenje za SFRJ zajedno sa ostalim predsjednicima republika, bosanskohercegovačko rukovodstvo lojalno predsjedniku Izetbegoviću vodi još žešću borbu u samoj Bosni i Hercegovini. Odmah po konstituisanju vlasti na osnovu rezultata višestranačkih izbora u BiH dolaze do punog izražaja razlike u političkim opcijama vladajućih nacionalnih stranaka. SDA i HDZ (u to vrijeme na čelu sa Stjepanom Ključićem), protežiraju ravnopravnost BiH sa drugim republikama u SFRJ pod uslovom da u njoj ostane i Hrvatska, SDS se zalaže za ostanak BiH u Jugoslaviji bez ikakvog uslovljavanja.

Kako je vrijeme odmicalo sve su više rasle tenzije i neslaganja nacionalnih stranaka i njihovih vođa o sudbini BiH, s tom razlikom što dolazi do promjena u stavu čelnika HDZ BiH koji sada zagovaraju podjelu BiH i pripajanje istog Hrvatskoj.

Bosanskohercegovački političari na čelu sa Alijom Izetbegovićem ostaju privrženi ideji, kada se već ne može održati SFRJ jer su Slovenija i Hrvatska već proglasile svoju nezavisnost, nezavisne, jedinstvene i suverene Bosne i Hercegovine. Borba za ostvarenje samostalne, nezavisne i međunarodno priznate države Bosne i Hercegovine podrazumijevala je veliki politički napor kao oblik borbe za ostvarenje hiljadugodišnjeg kontinuiteta državnosti BiH. Da bi ostvarili zacrtani cilj, bosanskohercegovačko rukovodstvo moralo je pristupiti pripremanju za odbranu istog.

Shvativši svu ozbiljnost situacije – cijepanje države i bosanskohercegovačkog društva, te opasnost od nadolazeće prijetnje sa istoka i zapada, SDA je preko svojih kadrova u Ministarstvu odbrane SR BiH i općinskim sekretarijatima odbrane u aprilu 1991. godine, pokrenula više aktivnosti na analizi stanja i po pitanju sigurnosti i sistema odbrane Bosne i Hercegovine. Izradili su Uputstvo o organizovanju odbrane. U maju 1991. godine izradili su Direktivu o organizaciji poslova iz domena poslova odbrane u BiH, kojom se preciziraju obaveze i postupci kadrova SDA na nivou države, okruga i općine:

- Sprečavanje i uzimanje evidencije i dokumentacije o vojnim obveznicima od strane JNA iz sekretarijata za narodnu odbranu općine,

- Sprečavanje mobilizacije vojnih obveznika u ratne jedinice JNA,
- Sprečavanje izvršenja regrutacije regruta za uput u JNA,
- Sprečavanje upućivanja regruta na odsluženje vojnog roka u NA,
- Organizovanje kadrova na informativno-propagandnoj djelatnosti ,
- Angažovanje kadrova na kontrapropagandnoj djelatnosti,
- Razotkrivanje neprijateljskog djelovanja,
- Zahtjev za vraćanje naoružanja TO oduzetog i stavljenog pod kontrolu JNA,
- Organizovanje bošnjačkih i drugih patriota u vojne formacije i
- Obuka stanovništva za otpor agresiji i za oružanu borbu.

Ove aktivnosti predstavljaju neoružani oblik otpora i suprotstavljanja potencijalnom neprijatelju.

U predvečerje ratnog sukoba u Sloveniji, u vrijeme kada su se međurepublički odnosi u SFRJ toliko zaoštrili, u Sarajevu u Domu milicije u organizaciji SDA, 10. juna 1991. godine održan je skup eminentnih ličnosti iz sastava muslimanskog naroda sa prostora Jugoslavije. Na skupu je razmotren položaj Muslimana u Jugoslaviji. Sa skupa je izdat proglas u kome se ističu težnje za cjelovitom i građanskom Bosnom i Hercegovinom sa punim slobodama i pravima građana i naroda u njoj spremnih za borbu protiv svih koji ugrožavaju njen opstanak.

U njenu odbranu pozvani su svi njeni građani, neovisno od nacionalnosti kojoj pripadaju. Formiran je Savjet za nacionalnu odbranu, kao tijelo koje će se baviti praćenjem i procjenama ugroženosti bošnjačkog naroda i BiH, predlagati mjere rukovodstvu SDA na preuzimanju konkretnih aktivnosti u cilju razrješenja novonastalih problema u BiH i Jugoslaviji.

Osnovna zamisao bosanskohercegovačkog rukovodstva na čelu sa predsjednikom Izetbegovićem bila je svim političkim sredstvima u organima vlasti SR BiH i na međunarodnom planu, činiti sve da na

teritoriji BiH ne dođe do rata, a ako već mora onda činiti sve da se izbijanje ratnog sukoba odloži za što je moguće duži period, uz istovremeno angažovanje svih raspoloživih snaga i sredstava da se bošnjački narod i sve patriote u BiH što bolje pripreme za neizbježni oružani sukob i odbranu bosanskohercegovačke nezavisnosti i teritorijalne cjelokupnosti.

Prijetnje ratom u BiH od strane srpskog rukovodstva su bile poznate svim građanima BiH. U nastojanju da se rat izbjegne i otklone opasnosti po bošnjački narod, čelnici Muslimanske bošnjačke organizacije (stranke) Adil Zulfikarpašić i Muhamed Filipović u julu mjesecu 1991. godine dogovorili su se u Beogradu sa rukovodstvom SR Srbije uz prisustvo Radovana Karadžića da bošnjački narod ne bude uvučen u rat. Sporazum je napravljen bez učešća bh. Hrvata i zbog toga sporazum nije imao pravo značenje. Dana 4. avgusta 1991. godine predsjednik Predsjedništva SR BiH Alija Izetbegović ovaj sporazum je ocijenio i preko medija uputio slijedeću poruku: „Nema mira i slobode u BiH bez saglasnosti tri naroda, niti Jugoslavije kakvu mi vidimo bez Srbije i Hrvatske“. Sporazum nije prihvaćen jer srpska strana o tom pitanju nije željela razgovarati sa HDZ BiH, niti HDZ BiH sa srpskom stranom, pošto se sukob u Hrvatskoj sve više rasplamsavao.

U toku avgusta i septembra 1991. godine u organizaciji SDA prihvaćen je dio starješina JNA bošnjačke nacionalnosti. Ilegalno su uključivani u rad Patriotske lige (PL).

Povodom dovođenja snaga Užičkog i Podgoričkog korpusa na prostor Istočne Hercegovine, vlada SR BiH je poslala komandantu ovih jedinica zahtjev da se iste povuku. Zahtjev nije prihvaćen, ali je značajan po tome što je Štabu vrhovne komande u Beogradu dato do znanja da je bh. rukovodstvo protiv dovođenja jedinica JNA iz drugih republika u Bosnu i Hercegovinu.

Rat u Republici Hrvatskoj, u mjesecu oktobru 1991. odine, bio je u svom najvećem intenzitetu. U njemu su učestvovali mobilisani građani i dobrovoljci iz BiH srpske nacionalnosti u sastavu 5. i 7. Korpusa JNA. Time je objektivno prijetila opasnost da se ratni sukob iz R Hrvatske prenese na teritoriju Bosne i Hercegovine. Zbog toga se predsjednik Predsjedništva SR BiH Alija Izetbegović, dana 6. oktobra 1991.

godine obratio putem TV Sarajevo građanima Bosne i Hercegovine riječima: „Ja vas pozivam da smognete hrabrosti i da odbijete da učestvujete u ovom zlodjelu. Zapamtite ovo nije naš rat. Neka ga vode oni koji žele da ga vode. Mi ne želimo taj rat. Pomozite nam, dakle, zajedno sa nama učinite sve da očuvamo mirnu Bosnu“.

Predsjednik Predsjedništva SR BiH u susretu sa saveznim sekretarom za narodnu odbranu SFRJ 15.10.1991. godine, tražio je da armijski vrh učini sve sa svoje strane kako bi Bosna i Hercegovina bila zaštićena od rata.

Antagonizam o sudbini BiH je rastao, a posebno je došao do izražaja na Skupštini SR BiH 14. oktobra 1991. godine poslije prijetnje Radovana Karadžića Bosni i Hercegovini i bošnjačkom narodu „Nemojte misliti da nećete odvesti BiH u pakao, a muslimanski narod možda u nestanak...“ Na što mu je Izetbegović odgovorio: „Karadžićevo izlaganje i njegove poruke na najbolji način objašnjavaju zašto i mi, možda, nećemo ostati u Jugoslaviji. Takvu Jugoslaviju kakvu hoće gospodin Karadžić, više niko neće. Niko osim srpskog naroda. Time je jasno dokazao da nijedan narod u SFRJ ne želi da trpi srpsku hegemoniju i nepravdu. Stalno se bošnjačkom narodu prijetilo agresijom, i onda kadu su pregovarali sa srpskim rukovodstvom, i onda u pauzi između pregovora“.

Poslije 14. oktobra 1991. godine, poslanici SDS bojkotovali su rad skupštine SR BiH. Upraznjena mjesta u skupštini popunili su Srbi iz drugih stranaka. Tako je rad organa SR BiH nastavljen u kontinuitetu.

Nakon međunarodnog priznanja države Republike Bosne i Hercegovine, nova vlast na čelu sa Alijom Izetbegovićem učinila je mogući napor da novu državu međunarodno obezbijedi. Od Vijeća sigurnosti OUN izdejstvovala je Rezoluciju 752, od 15. maja 1992. godine, kojom se od krnje Jugoslavije traži povlačenje jedinica JNA sa prostora novo-priznate države R BiH. Ovoj Rezoluciji prethodile su odluke Predsjedništva R BiH o povlačenju JNA sa prostora Bosne i Hercegovine. Ovaj zahtjev usvojilo je Vijeće ministara Evropske zajednice, 11. maja 1992. godine, na zahtjev Predsjedništva R BiH.

2.2. Pripreme za oružani otpor agresiji

Nakon održanog skupa u Domu milicije u Sarajevu 10. juna 1991. godine, pored organizacije formi neoružanih oblika otpora potencijalnom agresoru, Nacionalni savjet za odbranu radio je na iznalaženju načina nabavljanja naoružanja. Prikupljena su novčana sredstva putem donacija za te svrhe, ilegalno se organizuje proizvodnja određenih vrsta oružja i municije. Preko Ministarstva unutrašnjih poslova SR BiH legalno je kupovano oružje za rezervni sastav jedinica policije. Gdje i kad je to bilo moguće iz magacina JNA vraćano je naoružanje i druga oprema Teritorijalnoj odbrani i MUP.

Početak mjeseca septembra 1991. formirano je vojno krilo Patriotske lige. Neposredno sarađuju sa članovima rukovodstva MUP-a, sa članovima Ministarstva odbrane odanih Bosni i Hercegovini. Političko krilo Patriotske lige se zalagalo da se kroz postojeću strukturu milicije izvrši što veće omasovljavanje postojećih jedinica milicije sa rezervnim sastavom. To je bio i jedini mogući način da se što veći broj bosanskohercegovačkih patriota naoruža legalnim putem.

U organizacijsko-formacijskom ustrojstvu jedinica Patriotske lige izabran je model strukture jedinica i štabova Teritorijalne odbrane SR BiH. Ocijenjeno je da je ova struktura poznata ljudima koji vode Patriotsku ligu i da će sa istom najlakše rukovoditi i komandovati, odnosno ustrojiti istu.

Savjetovanje štaba Patriotske lige i komandanata regionalnih štabova Patriotske lige održano je u selu Mehurići kod Travnika.

Značaj savjetovanja ogledao se u slijedećem:

- Bio je to prvi neposredni susret štaba PL sa komandantima regionalnih štabova PL,
- Upoznavanju štaba PL sa situacijom na skoro cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine,
- Saopštavanju Direktive za odbranu suvereniteta BiH.

Stalno treba imati na umu da su se sve aktivnosti priprema za odbranu od agresije vršile u ilegali i posebno to da su na prostoru BiH stacionirane pojačane snage JNA, već prosrpski orijentisane.

Vojni vrh JNA podržan od krnjeg Predsjedništva SFRJ činio je sve da oslabi Teritorijalnu odbranu SR BiH. Tokom 1991. i u prvoj polovini 1992. godine komandni kadar Štaba TO, a potom i ostali sastav sve se više dijeli po nacionalnoj osnovi.

Zahvaljujući bosanskohercegovačkom rukovodstvu patriotski orijentisanom u svim strukturama organizovanja vlasti u BiH i najvećem dijelu patriotski opredijeljenom sastavu Štaba TO i pripadnika TO BiH Teritorijalna odbrana SR BiH je zadržala svoj kontinuitet i snagu i činila okosnicu u pružanju otpora agresoru.

Bez obzira na sve probleme i teškoće na koje je nailazilo bosanskohercegovačko rukovodstvo učinilo je onoliko koliko je moglo i umjelo da spriječi, odgodi, a potom i pruži otpor agresiji. Otporom agresiji 1992. godine, bošnjački narod je, po prvi put, unazad 300 godina kako se genocid na njemu čini, bolje i organizovanije pružio otpor agresoru. Neočekivano za agresora i za svijet pružen je nemogući otpor branilaca. Otpor je zadivio i međunarodnu zajednicu i cio slobodoljubivi svijet.

Sa više strana, od raznih kritičara, smatra se da legalne vlasti nisu dovoljno učinile da se agresija dočeka spremnije, navodeći:

- Da nije dovoljno učinjeno na sprječavanju formiranja paradržavne tvorevine i institucija srpskih, a kasnije i hrvatskih nacionalističkih snaga,
- Da se nije otpočelo pravovremeno, niti je učinjeno dovoljno na pripremi sistema i snaga za odbranu Bosne i Hercegovine,
- Da legalni organi vlasti nisu trebali da predaju oružje i municiju TO i MUP-a u skladišta JNA,
- Da su izjave koje su davali pojedinci ili institucije državne vlasti – da neće biti rata u BiH – uticale na pasivizaciju odbrambenih priprema,
- Da je JNA tretirana kao neutralna snaga i kada je bilo jasno na čijoj je strani, i
- Da su kasno donešene odluke o proglašenju neposredne ratne opasnosti i ratnog stanja i opšte mobilizacije.

Primjedbe stoje, ali treba imati u vidu uslove i okolnosti u kojima su djelovali državni i drugi organi vlasti, institucije i pojedinci.

1. U radu državnog Predsjedništva, sve do 4. aprila 1992. godine su učestovali predstavnici SDS-a (Plavšić, Koljević). Na nižim nivoima vlasti i u drugim organima ostali su kadrovi SDS-a i HDZ-a nekoliko mjeseci poslije agresije.
2. Tajno naoružavanje i organizovanje patriota za odbranu od agresije provodilo se u uslovima djelovanja jakih obavještajno-sigurnosnih snaga agresora i njegovih pomagača.
3. Nije se moglo spriječiti skladištenje oružja TO u magacine i skladišta JNA, pošto je Bosna i Hercegovina bila u sastavu SFRJ, a JNA je iza sebe imala silu.
4. Legalni organi vlasti nisu mogli spriječiti vaninstitucionalno djelovanje SDS-a i HDZ-a jer su isti imali podršku iz Srbije, odnosno Hrvatske, a organi vlasti u BiH nisu imali iza sebe silu za upotrebu, odnosno nisu mogli dobiti saglasnost za upotrebu iste.
5. Izjave – da rata neće biti, sigurno su uspavale dio građana i pojedine institucije. Međutim, cilj bh. rukovodstva je bio da se izbjegne rat, da se odgodi početak agresije kako bi se što bolje pripremili.
6. Sve do međunarodnog priznanja Bosne i Hercegovine JNA je bila legalna oružana sila na prostoru BiH.
7. Proglašenje neposredne ratne opasnosti i ratnog stanja moglo se učiniti tek po sticanju nezavisnosti.

Na kraju treba reći da u pripremi Bosne i Hercegovine za odbranu nije učinjeno dovoljno, trebalo je i više, a da li je moglo, to je posebno pitanje za koje je potrebna svestrana analiza sa jedne veće vremenske distance.

2.3. Rukovođenje oružanim snagama (Teritorijalnom odbranom, Armijom Republike Bosne i Hercegovine i Ministarstvom unutrašnjih poslova) od početka odbrambenog rata do kraja rata

Referendum o nezavisnosti BiH i njegovi rezultati bili su povod za agresiju na BiH. Otpočelo je već pripremljenom blokadom Sarajeva i upadom sastava iz Srbije preko Drine. Iz tog razloga Predsjedništvo BiH 4. aprila 1992. godine donosi zaključke u kojima precizira:

- Izvršenje mobilizacije dijela jedinica TO, općine i grada Sarajeva,
- Mobilizacija rezervnog sastava milicije,
- Mobilizacija Civilne zaštite,
- Organizacija stalnog dežurstva u preduzećima i drugim organizacijama i zajednicama u BiH i
- Odmah od JNA tražiti povrat naoružanja oduzetog od TO i milicije uskladištenog u magacine JNA.

Dva dana poslije međunarodnog priznanja BiH i otpočinjanja agresije Srbije i Crne Gore, odnosno JNA na Bosnu i Hercegovinu – 8. aprila 1992. godine, Predsjedništvo BiH je donijelo značajne odluke:

- Odluku o preimenovanju Socijalističke Republike BiH u Republiku BiH,
- Odluku o proglašenju neposredne ratne opasnosti na teritoriji Republike BiH,
- Uredbu o ukidanju dosadašnjeg Republičkog štaba TO i
- Obrazovanje Štaba Teritorijalne odbrane Republike BiH.

Znači, dva dana po međunarodnom priznanju Republika Bosna i Hercegovina je ozakonila svoje oružane snage.

Devetog aprila 1992. godine Predsjedništvo Republike BiH donosi „Odluku o objedinjavanju svih oružanih sastava na teritoriji Republike BiH“, čime se stvaraju pretpostavke da se svi sastavi stave pod jedinstvenu komandu, komandu Štaba TO Republike BiH.

Predsjedništvo R BiH kontinuirano donosi odluke i uredbe kojim reguliše status Oružanih snaga R BiH i njihovo funkcionisanje. Najbitnije su:

- 14. maja 1992. godine „Odluku o odbrani“.
- 20. maja 1992. godine „Uredbu sa zakonskom snagom o Oružanim snagama Republike BiH“.
- 20. juna 1992. godine „Odluku o proglašenju ratnog stanja“ i „Naredbu o proglašenju opšte javne mobilizacije na teritoriji Republike BiH“.
- 23. juna 1992. godine „Naredbu o promjeni naziva „Teritorijalna odbrana Republike Bosne i Hercegovine“ u naziv „Armija Republike Bosne i Hercegovine“.
- 18. avgusta 1992. godine „Odluku o ustrojavanju i boljem funkcionisanju Armije R BiH“ kojom je regulisano formiranje Korpusa .

Posebno priznanje bosanskohercegovačkom rukovodstvu, na čelu sa Alijom Izetbegovićem, treba odati na istrajnom, odlučnom i nepokolebljivom vođenju i održanju Republike BiH u toku agresije tokom 1993. i 1994. godine kada se vodi borba na tri fronta:

- Protiv srpskokrnogorskog agresora i njihovih pomagača u BiH,
- Protiv hrvatskog agresora i njegovih pomagača u BiH, i
- Protiv autonomaša Fikreta Abdića koji imaju podršku i iz Beograda i iz Zagreba.

Vrlo je bitno, iako u potpuno inferiornom položaju tokom mirovnih pregovora sa agresorima i njihovim pomagačima uz posredovanje predstavnika međunarodne zajednice, da je bosanskohercegovačko rukovodstvo na čelu sa Alijom Izetbegovićem, ostalo dosljedno ciljevima iz „Platforme za djelovanje Predsjedništva R BiH u ratnim uslovima.

3. NA BOSNU I HERCEGOVINU JE IZVRŠENA AGRESIJA

Odbrambeni rat vođen u Bosni i Hercegovini 1992. – 1995. godine protiv srpskog i hrvatskog agresora i njihovih pomagača u Bosni i Hercegovini je odbrana od agresije sa istoka i zapada. Apsurdne su tvrdnje i jednog i drugog agresora, kao i dijela međunarodne zajednice da je u BiH bio građanski rat. I jedan i drugi agresor imali su svoje ciljeve i planove za agresiju na BiH radi kojih su i izvršili agresiju. Svoje oružane snage su angažovali u Bosni i Hercegovini. Rukovodili su i komandovali cjelokupnim snagama koje su napadale BiH, odnosno branioce Bosne i Hercegovine, obezbjeđivali su svu političku i materijalnu pomoć tokom trajanja agresije.

Bosna i Hercegovina se branila od agresije. Njene odbrambene snage nisu išle na teritoriju ni Srbije, ni Crne Gore, ni Hrvatske, odnosno nisu išle na teritoriju agresorskih zemalja.

Vjekovni antagonizam srpskih i hrvatskih interesa na Bosnu i Hercegovinu evoluirao je u zajedničku, usaglašenu opciju okupacije i podjele Bosne i Hercegovine međusobno.

Svijet, posebno vodeće svjetske sile, iako su priznale nezavisnost BiH blagonaklono su pratile komadanje najmlađe međunarodno priznate zemlje, članice Organizacije Ujedinjenih nacija. Reaguju rezolucijama, koje agresori ne poštuju a da za to ne budu kažnjeni. Mi, branioци Bosne i Hercegovine smo tada shvatili da svijet čeka da pobijedi jači – srpski i hrvatski agresor.

Međutim, desilo se čudo bosanskog otpora. Uzalud su „srpsko-hrvatski“ navijači čekali mjesec, dva, godinu, tri godine. **Bosna i Hercegovina se branila i odbranila.**

Konačno je i međunarodna zajednica shvatila istinu da se BiH odbranila svojim legalnim oružanim snagama Armijom i MUP-om Republike Bosne i Hercegovine.

Oružane snage R BiH stasale su i jačale tokom vođenja rata protiv agresora, da bi izrasle u respektabilnu snagu koju su morali priznati i agresori i međunarodni faktori.

Otpor agresiji u početnoj fazi rata pružila je preimenovana Teritorijalna odbrana Republike BiH, snage Ministarstva unutrašnjih poslova i patriotske snage Bosne i Hercegovine. U jeku žestoke i bezobzirne agresije neprekidno su jačale i ustrojavale se snage prvo TO Republike BiH, a kasnije Armija Republike BiH i MUP Republike BiH.

Nedovoljni potencijali odbrambenih snaga u poređenju sa agresorskim uslovili su i uzrokovali da odbrambene snage R BiH prihvate dugotrajan i iscrpljujući rat. Uporedo sa borbom na ratištu vodila se i borba na političkom polju. Cilj je bio, prije svega, zaustavljanje rata, očuvanje države BiH, njenih građana, naroda i narodnosti.

Kada su Oružane snage Republike BiH brojno, organizacijski i materijalno-tehnički ojačale, kada su zaustavile agresora u osvajanju teritorije BiH, a posebno onda kada su tokom 1994. i 1995. godine preuzele inicijativu i krenule u oslobađanje teritorije pod okupacijom agresora, uspjelo se dovesti agresora da ozbiljno razgovara o prekidu rata. U konačnici, kao i svaki drugi rat, i rat u Bosni i Hercegovini je završen mirom, odnosno „Dejtonskim mirovnim sporazumom“.

Puno je činjenica na osnovu kojih se može potvrditi i zaključiti da je rat u Bosni i Hercegovini imao međunarodni karakter. Neke od njih su već ranije navedene.

Međunarodni sud u Hagu u tužbi BiH protiv Srbije za genocid izvršen u BiH zaključio je da je srbijansko političko-vojno rukovodstvo učestvovalo u planiranju i pripremanju rata u BiH i da je Srbija cijelo vrijeme rata pružala logističku i drugu podršku snagama Vojske RS i drugim snagama u ratu protiv branilaca Bosne i Hercegovine.

Međunarodni krivični sud u Hagu za bivšu Jugoslaviju u skoro svim presudama, od presude Tadiću, Blaškiću, preko Krstića, Perišića, Gotovine i drugih pominje međunarodni karakter rata, odnosno umiješanost u ratna dejstva snaga i sredstava van Bosne i Hercegovine na prostoru BiH.

Za rat u Bosni i Hercegovini pred međunarodnim i domaćim sudovima odgovaralo je cijelo političko-vojno rukovodstvo agresora na BiH. Za dio, iako su optužnice bile pripremljene, nisu podignute jer su u međuvremenu umrli. Neki od njih su u toku suđenja umrli tako da nisu dobili zaslužene kazne.

Pokušaj agresora da rat u Bosni i Hercegovini okarakterišu kao građanski rat i pored svih njihovih napora neće proći. Pogotovu neće proći izjednačavanje agresora i žrtve. Agresori su planirali, pripremili i izveli agresiju. Počinili su genocid, urbicid i kulturocid nad Bosnom i Hercegovinom i bosanskohercegovačkim građanima.

Odbornbene snage BiH su tokom rata počinile pojedinačne zločine. To se mora priznati. Ti zločini nisu bili planirani i nisu bili masovni. Ne mogu se izjednačiti, kako to agresori žele, zločini na sve tri strane. Tačno je da ih je bilo na sve tri strane, ali obim i namjera nisu isti.

4. ULOGA MEĐUNARODNE ZAJEDNICE U AGRESIJI NA BOSNU I HERCEGOVINU

Međunarodna zajednica je, pored opšteg pozitivnog odnosa, učinila niz promašaja, namjerno ili nenamjerno, koji su imali uticaj na dužinu trajanja, na bezobzirnost agresije i na njen ishod. Iza rezolucija koje je sama donosila nije istrajala na provođenju, odnosno poštivanju istih, što su agresori zloupotrebljavali, pa čak i omalovažavali i ismijavali institucije međunarodne zajednice.

Rezolucija za misiju UNPROFOR-a“ na čuvanju mira“ u Republici BiH, dok u R BiH bjesni rat i traje agresija, od samog početka je pogrešno definisana. Rezolucija o zaštićenim zonama je usvojena bez mehanizma za njeno provođenje.

Dobro je što se kroz rezolucije uvažavao državni integritet i suverenitet Republike Bosne i Hercegovine, što je obezbijedeno korištenje sarajevskog aerodroma, što su zabranjeni letovi iznad Republike BiH i što je naloženo da se iz BiH povuku strane trupe (JNA i HV).

Od samog početka međunarodna zajednica traži mirovno rješenje za BiH ali bezuspješno. Preko Karingtonove, Badinterove komisije, Vens–Ovenovog, kasnije Oven–Stoltebergovog plana, pokušavalo se doći do rješenja ali bezuspješno. Prijedlozi komisija i planovi nisu prihvaćeni od srpske strane i propali su. Djelovanje međunarodne zajednice bilo je neprincipijelno, jalovo i nejedinstveno. U pregovorima je primjenjivan pritisak i ucjene prema žrtvi, a prihvaćani su prijedlozi i ucjene agresora.

Uključivanjem SAD direktno u pregovore početkom 1994. godine dolazi do prekida agresije Hrvatske, potpisivanjem Vašingtonskog sporazuma i uspostave Federacije BiH.

Kao početak priprema za cjelovito mirovno rješenje za Bosnu i Hercegovinu uzima se period od formiranja Kontakt grupe. Grupu su činili: SAD, Rusija, Velika Britanija, Francuska i Njemačka. Plan Kontakt grupe se zasnivao na rješenjima Oven–Stoltenbergovog plana, s tim da je podjela Bosne i Hercegovine predviđena na dva dijela u odnosu na 51:49% (Federacija BiH i Republika Srpska).

Poslije genocida u Srebrenici i Žepi, a posebno poslije masakra civila na pijaci Markale u Sarajevu 28. avgusta 1995. godine, strpljenju međunarodne zajednice došao je kraj. NATO je počeo vazdušne operacije nad snagama srpskog agresora. Operacija je bila efikasna i primorala je agresora na ozbiljne pregovore. Na pregovorima prihvata nametnute uslove. Ovoga puta međunarodna zajednica je bila dosljedna. Obustavila je vazdušne napade tek onda kada se uvjerila u ispunjenje zadatah uslova.

Vazdušni napadi NATO-a, ofanziva Armije R BiH i HVO na svim frontovima prisilili su agresora da prihvati prekid rata, a kasnije i mir.

Zahvaljujući međunarodnoj zajednici rat u Bosni i Hercegovini završen je bez pobjednika. Uspjeli su da dovedu agresora za pregovarački sto, ali nisu dozvolili da bude pobijeđen.

Usljedio je Dejtonski mirovni sporazum čijim rješenjem su bili svi i zadovoljni i nezadovoljni:

- Milošević i Karadžić su morali priznati postojanje države Bosne i Hercegovine sa omjerom teritorije 51:49%, ŠTO SU DO TADA ODBIJALI, ALI SU ZATO DOBILI REPUBLIKU SRPSKU.
- Federalna strana u BiH priznala je Republiku Srpsku i nepravdnu podjelu u omjeru 51:49%, ALI SE IZBORILA ZA DRŽAVU BOSNU I HERCEGOVINU, MEĐUNARODNO PRIZNATU U VANJSKIM GRANICAMA.

Na kraju, treba istaći da je međunarodna zajednica, i pored svoje nepravovremenosti, nedosljednosti, neefikasnosti, pristrasnosti, neodlučnosti i svih drugih osobina koje su karakterisale njeno djelovanje u Bosni i Hercegovini, odigrala značajnu ulogu u rješavanju bosanskohercegovačkog pitanja. Treba priznati činjenicu da bi bez međunarodne zajednice put ka ostvarenju nezavisnosti i suverenosti Bosne i Hercegovine onakve kakvu danas imamo, bio daleko teži, pa čak i neostvariv.

*ČAST JE BILO BRANITI BOSNU I HERCEGOVINU.
BRANIĆEMO JE OPET AKO BUDE TREBALO.*

DRAMATIČNE PROMJENE NA SREDNJEM ISTOKU

Godina dana prolazi otkako je u Tunisu zapaljena vatra pobuna arapskog svijeta protiv diktatorskih vladara koji su svoje narode držali u ekonomskoj i socijalnoj učmalosti, gušili pokrete za društvene promjene, izazivali međusobne ratove i izlagali ih vanjskoj intervenciji. Baklja ustanka iz Tunisa krenula je preko Libije i Egipta do Jemena na jugu i Sirije na sjeveru tog svijeta. Bez obzira na to kako će se oni dalje razvijati, kada i kakve će političke i socijalne plodove donijeti arapskim narodima, te pobune su već po svojoj formi, snazi i prvim dometima cijelom Srednjem istoku donijele dramatične promjene. Arapske mase probudile su se iz latergije i pokazale neke vrijednosti koje su bile uspavane još od mongolskih osvajanja i uništavanja tragova arapske kulture i islamske civilizacije, a koje su u moderna vremena gušile strane kolonijalne vlasti i domaći vladari koji su ih naslijedili. Do sada su Arapi u svim ovim zbivanjima koja su počela na prelasku 2010. u 2011. godinu pokazali samosvijest, sposobnost da brane vlastiti i kolektivni identitet, ponos, borbenost i odsustvo straha od vlasti.

Jedan novi i drukčiji Srednji istok se, dakle, rađa. Proces promjena je počeo, bez obzira na pokušaje da se on zaustavi u pojedinim zemljama. Geopolitička mapa Srednjeg istoka takođe bi mogla da pretrpi promjene, pošto se više vanjskih i regionalnih faktora ukrštavaju i nastoje da nađu svoje mjesto, ojačaju stare ili pridobiju nove pozicije u pojedinim zemljama ili cijelom regionu. Neizbježan, iako ne tako brz, odraz ta zbivanja će imati na kompleks tzv. bliskoistočne krize. Izrael bi mogao da se nađe u najtežoj situaciji od svog osnivanja, a Palestinci bi mogli da brže dođu do svoje države. Ovaj kratki bilans

arapskih pobuna ograničio bih na dva prva okvira: dinamične unutrašnje promjene i geopolitička prestrujavanja.

1.

Dinamika unutrašnjih promjena u svakoj arapskoj zemlji zahvaćenoj demonstracijama i otporom autoritarnoj vlasti donijela je iznenađenja u gotovo svakom pojedinom slučaju. Zajednička im je bila spontanost otpora i korištenje potpuno novih sredstava mobilizacije masa. Umjesto tajnih letaka, diskretnog rada po ćelijama, propovijedi po džamijama, najnoviji izumi tehnološke civilizacije kao što su mobiteli i facebook pokazali su se kao najbrži i najefikasniji način pokretanja masa, posebno mladih koji su vični tim sredstvima. Tako se dogodilo da su u prvi plan isticani zahtjevi za političke i društvene promjene, slobodne izbore, šira ljudska prava, posebno prava žena, sve ono što tišti mladi svijet i intelektualne krugove sklone vrijednostima zapadne demokratije. S druge strane, svi ti pokreti zatekli su nespremljene vladajuće krugove i iznenadili tradicionalne političke snage i opozicione partije, posebno one koje su u povratku na islamske principe i zakone vidjele alternativu režimima koji su se odrodili od vjere i služili zapadnim interesima eksploatacije nafte i kontrole i njenog toka prema potrošačima. Kako se otpor razvijao, te snage i partije desničarsko-religioznog usmjerenja, izbijale su u prvi plan, pošto su bile odranije bolje organizirane, imale iskustva u borbi protiv vlasti, i koristile se parolama koje su u širokim masama imale više odjeka nego one koje su isticale liberalne grupacije, od kojih se većina pojavila zajedno s pobunama.

Tunis, kao početna stanica tih pobuna, dobar je primjer takvog razvoja. Ta zemlja bila je uzor modernizacije arapskog svijeta poslije sticanja nezavisnosti. Njen prvi predsjednik Habib Burgiba, zakonski ukidajući poligamiju i preduzimajući druge reforme, uspostavio je sistem koji bi se mogao nazvati sekularnim, iako nije mogao ići tako daleko da odvoji religiju od države. Njegov nasljednik Zein Alabidin, svrgnuviši Burgibu, nastavio je s reformama, ali

je zaveo autoritarni sistem vladanja, izazivajući opoziciju i s lijeve, liberalne, i s desne, islamističke strane (iako oko njega ima polemike, ovdje, uslovno koristim ovaj uobičajeni pojam „islamistički“ za političke snage koje svoje programe baziraju najviše na islamskim načelima i pravilima). Tuniska opozicija nije proganjana i zabranjavana ni izdaleka kao u drugim arapskim zemljama. Tako se dogodilo da su uskoro nakon odlaska Alabidina iz zemlje bez sukoba i prolivene krvi (evo već druge razlike između Tunisa i drugih arapskih zemalja), na scenu odmah stupile razne političke partije i struje koje su već bile aktivne. Tako se dogodilo i na izborima na kojima je sa 40 posto mjesta u parlamentu pobijedila najmasovnija i najbolje organizirana islamistička stranka „An-Nahda“, što znači preporod. Njen dugotrajni vođa Rašid al-Ganuši održao je obećanje dato prije izbora da će, ako pobijedi, dijeliti vlast s drugim demokratskim partijama i da neće dozvoliti da zemljom zavladaju radikalni elementi.

Eh, kad bi tako bilo i u ostalim zemljama zahvaćenim ustancima! U susjednoj Libiji dogodilo se upravo suprotno. Mnogo se i u nas pisalo i raspravljalo o tome koliko je, i da li je uopšte, Muamer Gadafi odgovoran za rat koji je tu zemlju vratio u period prije pola vijeka. Iako je bilo suprotnih mišljenja o njemu dok je još vladao, ali i simpatija za njegove vratolomije na konjima i pod šatorima po svijetu, način na koji se suprotstavio zahtjevima da se povuče, kako je izazvao vojno angažovanje NATO, pa kako je jadno okončan njegov život – sve to me čvrsto uvjerilo da je sam Gadafi kriv za sve što se dogodilo njegovoj zemlji, njegovom narodu i njemu lično. Pošto je u Libiji decenijama bila zaabrana bilo koja druga politička aktivnost izvan Gadafijevih „narodnih komiteta“, nije moglo biti ni parlamenta, ni stranaka, a kakva je sudbina čekala političke protivnike koji bi se na bilo koji način oglasili ili optužili, najbolje se moglo vidjeti kad su pobunjenici provalili u zatvor Abu Kemal, u kome je, kažu svjedoci, prije desetak godina preko noći likvidirano 1.200 političkih zatočenika. U uslovima razrušene zemlje, podijeljene na istok i zapad i među plemenima, biće veoma teško formirati politički sistem po bilo kojim uzorima. Prelazno Nacionalno vijeće i privremena vlada takođe su podijeljeni na političko i

vojno krilo, na liberalnije struje i proislamističke vojne komandante i političare koji već zagovaraju uspostavljanje šerijatskih zakona.

U Egiptu su se polagale velike nade da će doživjeti najveće promjene, ali se razočarenje i neizvjesnost povećavaju kako počinje da se odvija proces slobodnih demokratskih izbora. Vojne vlasti su se pridružile otporu protiv Husni Mubaraka. One su ga, praktično, i svrgle i dozvolile njegovo ponižavajuće suđenje. Ali, već se ostvaruju pretpostavke da će teško prepustiti kormilo zemlje civilnoj vladi ako se uvjere da nije formirana po želji generala Tantavija, šefa vojnog vijeća. Egiptom već šest decenija, od svrgavanja monarhije, vladaju pukovnici, generali i maršali, koji su sebi organizirali kontrolirane izbore i formirali poslušne parlamente kako bi što duže vladali kao predsjednici. Gušili su svaki opozicioni pokret, a najopasniji su im neprijatelji bili Muslimanska braća, najjača arapska islamistička partija. Formirana je još 1928. u Kairu, ali je imala veliki uticaj na buđenje sličnih panislamskih organizacija u Turskoj i drugim zemljama, pa i na Balkanu. Kao i u Tunisu „An-naħda“, Muslimanska braća već u prvim krugovima izbora dobija najviše glasova, ali je spremna da pravi koalicije i vlade i s drugim, liberalnim ili konzervativnim partijama. Ono što najviše zabrinjava generale, nije u interesu ni Muslimanske braće, a pogotovo su zbog toga ogorčeni mladi koji su prvi izišli na Tahrir trg da traže odlazak Mubaraka - jeste prodor radikalnih islamista, selefija koji su na izborima izbili na drugo mjesto, čak sa 18 posto glasova. Selefije, koje su ranije na Zapadu, pa i u nas, zvali samo vehabijama, potiču iz Saudijske Arabije, a i danas se smatra da iza svih njihovih ogranaka koji su se proširili po svijetu muslimana, pa i po Bosni, stoje saudijske vlasti.

Ni u Jemenu se ne zna u šta će se izroditi pobuna koja traje mjesecima. Još jednom upornom despotu Abdulahu Salehu nije bilo dosta ni ranjavanje da se povuče s vlasti. Jemen je dugo bio podijeljen na dvije države, sjeverni, zaostali, s poluplemenskim uređnjem, i južni, s jakim radničkim pokretom u luci Aden, koji je bio pod uticajem Rusa i Sadama Huseina. U demonstracijama u Sani se može vidjeti šarenilo političkih struja od kojih još nijedna nije postala dominirajuća, ali bi i tamo u prvi plan mogla izbiti neka islamistička partija po uzoru na Muslimansku braću.

Bahrein je specifičan po tome što njime vlada manjinska sunitska dinastija nad obespravljenom šiitskom većinom na koju otpada najmanje 80 posto stanovništva. Tu se već duboko involvira religiozni faktor, ali u suštini je takođe pitanje kršenja osnovnih ljudskih prava i odsustvo demokratskih institucija, kakvo je i u većini šaikata i sultanata po Arabijskom poluostrvu. Prihode od neprocjenjivog prirodnog blaga, nafte, vladarske dinastije koriste podižući svoje palače i luksuzne hotele za svoje prinčeve i svjetske bogataše. Saudijci se plaše pobune koju bi mogli izazvati njihovi šiiti s obala Perzijskog zaliva. Ima ih samo oko deset posto, ali se već i među njima osjeća komešanje, a iza leđa i oni, kao i šiiti iz Bahreina, imaju u Iranu moćnog saveznika.

Od drugih arapskih monarhija, do sada je bilo ozbiljnijih demonstracija i pokreta protiv vlasti u Jordanu. Arapski monarsi se izvlače prebacujući odgovornost za teško stanje u zemlji i odsustvo demokratije na vlade, kao u Jordanu, ili davanjem širih ovlasti parlamentu, kao u Maroku.

Ako je u svim tim kretanjima Egipat najvažniji kao centralna arapska i regionalna zemlja oko koje se od Rimskog carstva vrti sav zapadni Mediteran, onda je Sirija, politički i strateški, isto toliko značajna. Bešar Al-Asad, mladi očni ljekar obrazovan na Zapadu, trebalo bi da bude vidovitiji od Muamera Gadafija, pa da se povuče na vrijeme, kako ne bi zemlju uveo u žestoki građanski rat i doživio njegovu sudbinu. I on je, očito, iako je tek desetak godina predsjednik, već stekao zajedniču crtu koju imaju svi ti doživotni vladari, pa još prenose i na svoje sinove. Bešar je već plod te nove republikanske dinastije, pošto mu je otac prije njega vladao trideset godina. Sin Al-Asad ima, međutim, adut kojim se još vješto koristi u igri koliko s domaćim protivnicima, još više s vanjskim oponentima i saveznicima. On je svjestan da će ga, s jedne strane, Iran podržavati do kraja, a Zapad, Izrael, pa i Turska izbjegavati da vojno intervenišu kao u Libiji. Ovdje već stižemo do više političke sfere arapskih pokreta tokom 2011. godine, zavisnosti i međuzavisnosti različitih interesa koji se preko njih ukrštavaju.

2.

Svi se, dakle, uzdržavaju od vojnog uplitanja u Siriju, znajući da bi to dovelo do komplikacija na Srednjem istoku mnogo većih nego što ih je taj region ikada imao. Svi osim Iranaca se odriču Al-Asada i traže od njega da ode s vlasti, ali Boga mole da ostane, samo da izvrši reforme političkog sistema.

Amerikanci su krajem 2011. povukli trupe iz Iraka, u koji su se prije osam godina zaglibili invazijom i svrgavanjem režima Sadama Huseina. Uspjeli su, ali tek preko stotina hiljada iračkih žrtava i 4.600 svojih palih vojnika, da uspostave neke demokratske reforme i osiguraju slobodne izbore, ali su otvorili slobodan prostor uticaju Irana putem šiitske većine koja je bila obespravljena i proganjana za vrijeme Sadamovog režima. Ne znaju šta će s Afganistanom, kojim će, ako se i otuđa povuku, opet zavladati talibani. Obamina administracija, za razliku od nekoliko prethodnih, željela bi da se oslobodi balasta „svjetskog policajca“, a da ipak ne okrnji ulogu vodeće svjetske sile. Zato se Barack Obama kolebao kad je trebalo intervenirati u Libiji i pristao je tek na pritisak Francuske i nekih drugih evropskih članica NATO. To kolebanje bilo je karakteristično i za držanje Turske oko Libije, kao i Sirije.

Na Srednjem istoku je i prije arapskih ustanaka počela „trka“ za regionalni uticaj i vođstvo, a oni su je samo još više ubrzali. Na jednoj strani se utvrđivao Iran, koji je koristio Siriju za dalji prodor prema Izraelu. Kampanja protiv Irana iz Izraela, SAD i generalno sa Zapada jačala je ne toliko zbog razvoja njegove nuklearne tehnologije, koliko zbog krajnje opasnosti koje je donosilo prodiranje iranskog, drugim riječima krajnje antiizraelskog uticaja na snage koje jednog dana mogu poremetiti odnos snaga u cijelom regionu, a posebno u odnosu na palestinsko-izraelski kompleks. Eventualni konačni uspjeh Irana da se domogne nuklearnog naoružanja, koje već posjeduje Izrael, još bi više uznemirilo tu anti-iransku alijansu. Prijetnje Izraela da će napasti iranska nuklearna postrojenja, i pritisak na SAD da se to izvede zajedno, postojale su i ranije. Smatrao sam, a s promjenama u arapskim zemljama danas smatram još više da se Izrael ne smije usuditi na takav potez, jer bi se on mogao izroditi u opšti rat na Srednjem istoku u kome bi Izrael najgore prošao. Iran je nešto drugo nego cijeli arapski

Srednji istok, a koliko se njegova i vojna varijanta pokazala uspješnom pokazao je primjer libanskog Hizbulaha. Ta malobrojna šiitska „Allahova stranka“ prerasla je u vojnu formaciju koja je Izraelu, prvi put otkako on vrši invazije u Liban, dala lekciju iz odbrane.

U uslovima u kojima je režim Al-Asada još na vlasti, ta iranska linija uticaja na kretanja na Srednjem istoku najviše zabrinjava američku administraciju i Izrael, s jedne strane, ali nije po volji ni ostalim vodećim regionalnim zemljama. Prije svega Turskoj i Saudijskoj Arabiji, a sutra neće ni Egiptu kada se stabilizuje politička situacija u toj zemlji koja je tradicionalni centar Srednjeg istoka. U toj strateškoj regionalnoj igri značajnu ulogu ima vjerska pripadnost, ali ona nije primarna. U pitanju su prije svega nacionalni i regionalni interesi.

Stanje oko Sirije to potvrđuje, jer bi se – zavisno od toga hoće li ili neće preživjeti Al-Asadov režim – ti interesi zapetljali u mrežu u kojoj religija može imati i veću, ali ipak sekundarnu ulogu. Al-Asad i njegova vladajuća politička i vojna elita pripada alevitima, šiitskom ogranku islama, koji predstavljaju manje od deset posto stanovništva, dok su ostali uglavnom suniti. Uz to, sirijski režim, kao i nekadašnji Sadamov u Iraku, više je nego sekularan, izrazito antireligijski, jer se zaniva na programu Baas partije koju je osnovao Mišel Aflak pod uticajem njemačkih i italijanskih nacionalsocijalista. To, međutim, nije smetalo Turskoj, pod vladom Erdoganove AKP stranke koja se smatra islamističkom, a čiji su gotovo svi vodeći ljudi i članstvo, suniti, da sa Sirijom proteklih nekoliko godina uspostavi odnose kakve nijedna turska prethodna vlada nije imala s bilo kojom arapskom zemljom od propasti Osmanskog carstva. Sirija je bila prvi uspješan ispit realizacije poznate doktrine turskog ministra vanjskih poslova Ahmeta Davutoğluga o „strateškoj dubini“, prema kojoj je probleme sa susjednim zemljama trebalo svesti bukvalno na nulu. Uvidjeviši da Al-Asad ne prihvata ni turske savjete da preduzme suštinske reforme režima, turska ga se vlada, kao i druge zapadne zemlje, „odrekla“, pogoršavajući tako odnose sa šiitskim Iranom, s kojim je takođe, kao i sa Sirijom i novima iračkim vlastima – koje su opet šiitske – bila uspostavila ranije nezamislivu saradnju i lične kontakte na najvišem nivou. Saudijskom dvoru, koji je ne samo suniti, nego iz koga su potekle radikalne islamske struje, poput vehabija ili selefija, više bi odgovaralo da Al-Asad padne

i da sirijski suniti (sve ranije pobune protiv režima vodila su Muslimanska braća) dođu na vlast. Tako bi Saudijski ostvarili uticaj na neku novu Siriju, a istovremeno bi parirali Iranu i Turskoj.

O varljivosti teze da religija igra dominantnu ulogu u tim geopolitičkim kretanjima, koja se često protura putem zapadnih medija i studija, takođe govore dva druga primjera. Iran je pod vlašću izrazito šiitske teokratske elite, ali putem svoje teorije o „islamskom buđenju“ koju je promovirao još Imam Homeini, nastoji da stekne pozicije kod novih struktura koje će vladati sunitskim Egiptom. S druge strane, iranska politika u Persijskom zalivu oslanja se i na šiitske zajednice u Saudijskoj Arabiji i drugim zalivskim zemljama, ali joj je glavni cilj držanje pod budnim okom transporta nafte iz tog područja prema Zapadu, kako bi se zaštitili vlasti nacionalni interesi i vlastiti izvoz tog prirodnog blaga. To je činila i proamerička monarhija Šaha Pahlavija, čak osvajajući tri mala, ali strateški važna ostrva u Zalivu, koje islamska revolucija nije vratila, ali jeste zaoštrila odnose sa saudijskim dvorom koji je ostao jedno od uporišta američke politike u regionu.

Drugi je primjer Turska, koja bi, reklo bi se po tome što je vodi stranka mnogo više naklonjena vjeri nego sekularizmu, a pogotovo ne socijaldemokratiji, da bi trebalo da stane u korak sa pokretom Muslimanske braće iz Egipta, iz kojeg ta stranka i vuče korijene. Turska je viđena u arapskom svijetu kao najbolji politički i socijalni model, kao zemlja koja je pomirila vjeru i demokratiju, na čije bi iskustvo trebalo da se ugledaju nove arapske vlasti. Popularnost Turske, a posebno premijera Erdogana, porasla je još više poslije pogoršanja tursko-izraelskih odnosa i slanja flotile humanitarne pomoći u Gazu. Kada je premijer Erdogan stigao u Libiju i Egipat, on je dočekan s ovacijama, ali je u Kairu naišao na odlučan otpor Muslimanske braće kada je javno zagovarao sekularni sistem koji bi najbolje odgovarao i novim arapskim sistemima. On je izazivao nadu da će Egipćani usvojiti novi ustav na sekularnim principima poštovanja svih vjera i ubjeđenja. Imao je pri tome na umu i napade radikalnih islamista na crkve koptske zajednice pravoslavnih kršćana, koji čine desetinu od oko 80 miliona stanovnika Egipta. Erdogan je otišao čak dotle da je rekao Egipćanima da „turski sekularizam poštuje i ateiste, jer je, na kraju, Turska država koja vjeruje u vladavinu zakona“.

Geopolitička prestrojavanja na Srednjem istoku su, dakle, u toku, a njihov dalji razvoj dosta zavisi od toga kako će se završiti pokret protiv Al-Asadovog režima u Siriji, da li će egipatski generali dozvoliti da Muslimanska braća, a još više selefijski pokret, uzdrmaju temeljna opredjeljenja te vojske na očuvanje dobrih odnosa sa SAD i Zapadom. Vojska je doprinijela zahlađenju odnosa s Izraelom, ali ipak ne dotle da bi se narušio mirovni sporazum koji je s tom zemljom potpisao predsjednik Sadat, a nastavio da ga poštuje predsjednik Mubarak. Izrael se iz dana u dan nalazi u sve težoj situaciji, jer je s južne strane suočen s Egiptom u kome jačaju antizraelske snage i s radikalnim Hamasom u Gazi, a s druge sa Sirijom u kojoj bi i Izrael želio da Al-Asad ostane na vlasti. Neizvjesno je, na osnovu prvih izbora u nekim zemljama, kako će se tokom 2012. godine stvari odvijati u pojedinim državama, ali i kako će izgledati geopolitička slika cijelog Srednjeg istoka.

PLAN AMERIKE KOJIM OPTUŽUJE IRAN ZA ATENTAT NA SAUDIJSKOG AMBASADORA U NJUJORKU

Američka administracija je, mimo svih načela i pravila, isplanirala jedan propagandni scenario kojim je Islamsku Republiku Iran optužila za učestvovanje u planiranju atentata na jednog saudijskog diplomata i u svom propagandnom napadu izjavila da je Teheran planirao da na američkom teritoriju provede terorističke aktivnosti.

U tom je smislu američki ministar pravosuđa 11.10.2011. na press konferenciji, kojoj je prisustvovao Robert Mueller, direktor Saveznog istražnog ureda (FBI), optužio dvojicu Iranaca za pokušaj napada na ambasade Saudijske Arabije i Izraela u Vašingtonu, kao i atentat na ambasadora Saudijske Arabije u Americi.

On je ta dva Iranca predstavio kao Mansura Arbabsajara (56 god.) i Golama Šekurija.

Mansur Arbabsajar ima dvojno državljanstvo - iransko i američko, i trenutno je pritvoren, dok je Golam Šekuri u Iranu i za njim je izdana potjernica. Prema navodima optužnice, Golam Šekuri je poslao oko 100 hiljada dolara kao predujam. Američka federalna policija je operaciju koja je dovela do uhićenja Arbabsajara nazvala operacijom "Crvene koalicije".

Amerika tvrdi da je Mansur Arbabsajar u Meksiku kontaktirao osobu za koju je mislio da je jedan od članova kartela Zeta i ponudio mu 1,5 milion dolara da poćini spomenuti atentat. No, prema Federalnoj policiji Amerike, operacija ove organizacije protiv Mansura Arbabsajara počela je u martu 2011. godine, te su se agenti FBI dva puta sastali s optuženim u graničnom meksičkom gradu Reynosa i bili u toku oko ponuđenih 1,5 milion dolara.

Prema tvrdnjama američkih zvaničnika, Mansur Arbabsajar je 29. septembra oputovao iz Irana u Frankfurt, odakle je namjeravao otići u Meksiko City kako bi dovršio plan atentata, no tamo mu je zabranjen ulazak u Meksiko, te su ga avionom poslali u Njujork, gdje je uhapšen.

KO JE MANSUR ARBABSJAR?

Kažu da je Mansur Arbabsajar porijeklom iz Aligudarza (pokrajina Lorestan u Iranu) a u Teksasu se bavio trgovinom automobila. Njegova razvedena supruga i prijatelji okarakterizirali su ga kao osobu sklonu uživanju i nesposobnu za izvođenje atentata, te su bili šokirani vijesću o njegovom uhićenju. Neki njegovi susjedi bili su sumnjičavi zbog njegovih dugotrajnih noćnih telefonskih razgovora. Prema mišljenju prijatelja Mansura Arbabsajara, on ni u kom slučaju nije bio religiozan, ali je zadržao i svoj iranski pasoš. Mansur Arbabsajar prvo je došao u Ameriku kako bi studirao na univerzitetu Texas A&I i u toku studija se, zajedno s nekoliko kolega sa studija, počeo baviti kupoprodajom polovnih automobila i recikliranjem automobilskih dijelova u Corpus Christiju. Također, Mansur Arbabsajar je 2001, tj. prije 10 god. u Njujorku bio uhapšen i zatvoren.

REAKCIJE I MJERE AMERIČKIH ZVANIČNIKA

a) Vlada

Predsjednik Amerike je izjavio da će se Iran zbog plana atentata na saudijskog ambasadora u Vašingtonu koji mu je pripisan, suočiti s najoštrijim mogućim sankcijama. Barak Obama je 13.10.2011. na press konferenciji u Vašingtonu izjavio da Amerika neće odbaciti nijednu opciju kad je riječ o Iranu te da će primijeniti najjače sankcije. On je rekao: Da nismo znali kako da dokažemo ove optužbe, nikad taj slučaj ne bismo iznijeli u javnost. Amerikanci su izjavili da namjeravaju poslati svoje ekipe u zemlje koje imaju važan utjecaj na političke promjene i uvjeriti ih u ove optužbe.

Također je američko ministarstvo financija objavilo da razmatra mogućnost oštrijih sankcija protiv Centralne banke Irana, kako bi se povećao financijski pritisak na Iran.

S druge strane, kvartalna sjednica Vijeća guvernera Međunarodne agencije za atomsku energiju održat će se u nekoliko narednih dana, čija je glavna tema dnevnog reda, kao i kod dvije prethodne kvartalne sjednice, iranski nuklearni program. Istovremeno je "Njujork Tajms" objavio da je Barak Obama zatražio od inspektora Međunarodne agencije za atomsku energiju da objave klasificirane podatke koji potvrđuju vojni karakter iranskog nuklearnog programa. Također je francuski dnevni list "Figaro" objavio da se Međunarodna agencija za atomsku energiju u svom najnovijem izvještaju eksplicitno bavi eventualnim vojnim dimenzijama iranskog nuklearnog programa i da će u svom najnovijem izvještaju, koji je najoštriji i najpotpuniji izvještaj vezan za napredak nuklearnog programa Islamske Republike Iran, objaviti da Iran pokušava napraviti atomsku bombu.

Ovakve rasprave zapravo su plan Amerike i njenih saveznika protiv nuklearnih aktivnosti Irana. "Njujork Tajms" je u svom izvještaju, pozivajući se na neimenovane izvore, objavio da se klasificirani podaci nuklearnih inspektora ne odnose direktno na pravljenje nuklearnog oružja, ali da sadrže podatke o tehnologijama potrebnim za projektiranje i eksplozije nuklearnih uređaja. Način pretvorbe uranija u nuklearno gorivo, način oblikovanja u eksplozivni materijal s konvencionalnim punjenjem za nuklearne eksplozije, proizvodnja neutrona s ciljem stvaranja lančanih reakcija, mjerenja eksplozivnih valova i izgradnja nosnih konusa projektila neki su od slučajeva na koje je, prema riječima ovih zvaničnika, ukazano u klasificiranim podacima inspektora Međunarodne agencije za atomsku energiju, i Obama je od njih tražio da u idućem izvještaju eksplicitno ukažu na njih. Ovaj list tvrdi da je Amerika još prije podizanja optužbe za "zavjeru o atentatu na saudijskog ambasadora" razmatrala mogućnost povećanja pritiska na Međunarodnu agenciju za atomsku energiju, ali sada zasigurno traži objavljivanje ovih osjetljivih informacija.

b) Reakcije u Zastupničkom domu američkog kongresa

Ileana Ros-Lehtinen, čelna republikanka u Odboru za međunarodne odnose američkog Zastupničkog doma je izjavila: Iran je donio sukobe unutar naše zemlje. Ona je također oštro kritizirala reagiranje američke administracije prema Iranu i insistiranje američkog predsjednika Baraka Obame na prethodnoj metodi u odnosima s Iranom, tj. fokusiranje na stil sankcije i mrkvapoticaje. Lehtinen je istakla: Odbor za međunarodne odnose američkog Zastupničkog doma će prije završetka ovog mjeseca staviti na glasanje sankcije prema ličnosti Mahmuda Ahmadinežada, iranskog predsjednika, kao i Centralne banke Irana. Glavni cilj sankcioniranja Centralne banke Irana je indirektno sankcioniranje izvoza iranske sirove nafte.

Također je na sjednici Odbora za međunarodne odnose nekoliko zastupnika oštro kritiziralo američku administraciju; oni su izjavili da je njihovo strpljenje vezano za iskazanu politiku zaljubljenika u Teheran i bliskosti s Iranom isteklo. Oni su američkoj administraciji postavili pitanje da li Obamina vlada prihvaća promjenu vlasti u Iranu ili ne?

John Mc Caine, ugledni američki senator također je izjavio da plan atentata na saudijskog ambasadora uz miješanje Irana ukazuje na postojanje ozbiljnog i istinskog problema. On je dodao: Nema sumnje da Iran hoće dominirati regijom. Mc Caine je također optužio američku administraciju da nije podržala demonstracije i proteste u Iranu nakon izbora za predsjednika 2009. godine te je, pod izgovorom nastojanja približavanja Iranu, izgubila tu dobru priliku.

c) Reakcija predsjedavajućeg Odbora za informiranje američkog Senata

Dianne Feinstein, demokratski senator i čelnik Odbora za informiranje američkog Senata je izjavila da Iran i Amerika idu u smjeru sudara i konfrontacije, ali Amerika se mora suzdržati od bilo kakvog vojnog sukoba i nastaviti metodu sankcioniranja. Ona je dodala da je Iran intenzivirao svoj atomski program te da, prema posljednjim podacima, otvoreno i jasno planira atentat na američkom teritoriju.

STAVOVI I REAKCIJE ZVANIČNIKA SAUDIJSKE ARABIJE

Ministar vanjskih poslova Saudijske Arabije je u svojoj prvoj reakciji na tvrdnje Amerike o postojanju plana za atentat na ambasadora ove zemlje u Vašingtonu od strane dva Iranca istakao da će Rijad tražiti odmazdu. On je dodao da je Iran odgovoran za bilo kakvu operaciju protiv njegove zemlje.

Saudijski princ Turki al-Faisal, zadužen za informiranje, također je izjavio da "postoje brojni dokazi o ovome i da neko u Iranu treba zbog toga platiti".

REAKCIJE STRUČNJAKA I MEDIJA

Novinska agencija ABC je, prema izjavi Roberta Baera, bivšeg zvaničnika Centralne obavještajne agencije Amerike (CIA), objavila: optužbe Irana od strane američke vlade za atentat na saudijskog ambasadora daleko su od stvarnosti, ministar pravosuđa i američki zvaničnici u ovom slučaju su požurili i vjerojatno će u narednih nekoliko dana povući taj svoj stav. Baer je upozorio da Obamina vlada promisli o optužbama pripisanim Iranu za atentat na saudijskog ambasadora u Vašingtonu. On je rekao: Ne čini se da je Iran planirao ovaj atentat, Amerika je u svojim procjenama počinila kobnu grešku.

Američki tjednik "Time", ukazujući na tvrdnju da je Mansuru Arbabsajaru za realizaciju ovog plana ponuđen 1,5 milion dolara, ovako piše: Zeti pripada jedan djelić šverca droge u Meksiku; učestvujući u otmicama, prevarama i pronevjerama, ona godišnje na ovaj način ima 40 milijardi dolara profita; prema tome ne postoji razlog da se ova grupa dovede u opasnost i za samo 1,5 milion dolara izvede operaciju na američkom teritoriju. Ovaj tjednik u nastavku, analizirajući neke detalje, dodaje: S obzirom na sve ove razloge, ne postoji mogućnost da se tako nešto desi.

Anthony H. Cordesman, ekspert za nacionalnu sigurnost u Centru za strateške međunarodne studije u Vašingtonu je uvjeren u slijedeće: direktna umiješanost Irana u plan atentata na saudijskog ambasadora u Americi, uz dugogodišnje nastojanje Teherana da uvjeri saudijsku i

američku naciju kako im Iran nije prijatelj, sadrži u sebi ključnu kontradikciju.

Američka novinska agencija Associated Press, ukazujući na izvještaj međunarodnog instituta Stratford, zaklade informativne misli, je objavila: neuobičajeno je da se Iranci za provođenje neke operacije obrate jednom meksičkom kartelu, dok su vjerojatno i sami sposobni za to.

Hillary Mann Leverett, savjetnica Buša, bivšeg američkog predsjednika je u intervjuu za CNN izjavila da je takva operacija od strane Irana čudnovata i suprotna strategiji nacionalne sigurnosti Irana.

Kamran Mattin, kojeg je BBC predstavio kao profesora za međunarodne odnose, u intervjuu je, naglasivši činjenicu da osim Amerike, još dva igrača, tj. Izrael i Saudijska Arabija, imaju koristi od jačanja sukoba između Irana i Amerike, dodao: Već duže vrijeme Saudijska Arabija nastoji da uvjeri Ameriku da prema Iranu postupa oštrije, a također i Izrael, kako bi direktno ili uz pomoć Amerike napao Iran.

Džemal Hašegči, poznati saudijski novinar izjavio je za ovu kuću slijedeće: U slučaju kad bi se tako nešto desilo, El-Kaida bi se smatrala glavnim osumnjičenim, jer je ova teroristička grupa neprijatelj br. 1 Saudijske Arabije i Amerike. Brian Becker, američki proturadni aktivist, u intervjuu za rusku televiziju Russia Today je izjavio: Samo izraelski režim i američka vlada žele da povećaju postojeće napetosti s Iranom, od kojeg bi scenarija imali koristi. Michael Scheuer, bivši informativni agent CIA je, naglasivši da se ova priča može iskoristiti kao izgovor za početak potpunog rata protiv Irana, za ovu kuću izjavio: moja prva reakcija je bila da ako Iranci hoće da ubiju jednog saudijskog ambasadora, zašto da to urade u Americi?

CILJEVI AMERIKE U VEZI S PLANOM OPTUŽIVANJA IRANA ZA ATENTAT NA SAUDIJSKOG AMBASADORA

Od trenutka kad su se direktor FBI i ministar pravosuđa Amerike iznenada pojavili na zapadnim televizijskim mrežama i, montirajući priču čija čudnovatost još uvijek nije umanjena, optužili Iran za pokušaj atentata na saudijskog ambasadora u Vašingtonu, postavljaju se dva ozbiljna pitanja:

1. Prvo je pitanje šta hoće Amerika, a drugo je pitanje da li je, kako bi do toga stigla, izabrala prikladan način? Vraćamo se na prvo pitanje. Kako bismo razumjeli šta je cilj Amerikanaca, najispravniji put je taj da vidimo koje su trenutne potrebe Amerike. Kad znamo što treba Americi, više neće biti teško da shvatimo koji je bio cilj te predstave? Popis strateških potreba Amerike možemo ukratko prikazati ovako:

1. Primarna potreba Amerike, i posebno predsjednika Baraka Obame je da se što prije i što časnije spasi iz unutrašnje krize u kojoj se nalaze i koja se svakim danom sve više produbljuje. Logičan način bio bi taj da Obama, kako bi riješio krizu, počne rješavati ekonomske i socijalne probleme koji su je izazvali. No, ova metoda nije prihvatljiva prije svega iz razloga što republikanci, koji su po riječima Michaela McKylea, vođe većine republikanaca u Senatu, "izjavili da je njihov najveći prioritet da ne dopuste ponavljanje Obamine vlade", nisu spremni na bilo koji oblik saradnje na projektu povećanja socijalne pomoći američkom stanovništvu; čak i da su bili spremni na to, nije sigurno da li bi se trenutna kriza mogla riješiti.

Prema tome, prirodno je da je najbolji način za Obamu taj da se što brže prihvati već tradicionalnog uzora "fokusiranja na vanjske prijetnje, pitanje sigurnosti i zastrašivanje američkog naroda". To je jedini način koji je preostao američkoj vladi i predsjedniku koji je vijest o protestima stanovništva zbog gladi i nezaposlenosti čuo s televizora. Obama misli da će optuživanje Irana za planiranje projekta u kojem je 150 osoba trebalo biti ubijeno ponovo preusmjeriti psihu američkog naroda ka sigurnosnim pitanjima u odnosu na prijetnje izvana, te da će se ekonomski i socijalni problemi pretvoriti u probleme drugog reda.

2. Drugo pitanje za Ameriku, koje se može smatrati dvostranačkim problemom, a koje nije nužno vezano za demokrate i Obamu, činjenica je da se tijekom promjena u regiji Bliskog istoka upravo suprotno njihovim predviđanjima kreće sve više prema usponu islamista u različitim područjima.

Amerikanci su prvih mjeseci mislili da pobune u regiji mogu tužiti prema sekularnim modelima i na osnovu ekonomskih potreba stanovništva te ih riješiti pružanjem ekonomske pomoći. Osim toga,

Amerika je smatrala da će moći, okupljanjem narodnih masa na ulici i zavaravanjem naroda obećanjima o reformama, spriječiti pad ostalih diktatorskih režima koji se zapravo ubrajaju u jedine strateške oslonce Amerike u regiji.

Sada Amerikanci shvaćaju da su regionalni ustanci, ako i ne ojačaju direktno Iran, otvarajući put za uspon najislamističnijih sila u regiji, ozbiljno smanjili hegemonističku snagu Amerike i sigurnost Izraela, i dok se arapsko proljeće desilo u jednoj godini, ne očekuje se nikakva druga budućnost osim islamističke i protuameričke.

Nije potrebno da neko u Vašingtonu napiše priznanje da je Iran pobijedio u ovoj igri. Sama činjenica što Amerikanci eksplicitno izjavljuju da je sprečavanje Irana da se pretvori u model za budućnost regije najvažniji prioritet njihove nacionalne sigurnosti dovoljna je da se shvati zbog čega i koliko su zabrinuti.

Bez sumnje, trenutno za Ameriku ništa nije važnije od toga da se model Irana - kao trajnog protivnika Amerike i Izraela - ne umnožava u regiji. Otprije više od šest mjeseci sav je trud Amerikanaca u tome da uvjere narode regije da Iran nije dobar model za oponašanje.

Glavni razlog iznenadnih pritisaka na Iran i uzastopnih optužbi nije ništa drugo do nastojanje da narodi regije, koji se trenutno nalaze pred historijskim izborom, zaključče da model Irana donosi samo glavobolju i da je bolje da iz glave izbace ideju o pretvorbi u druge lance.

Sada je Amerika optužila Iran za direktnu terorističku operaciju na svom teritoriju. S druge strane, objavljeno je da Yukija Amano, poslušni direktor Međunarodne agencije namjerava u svom idućem izvještaju na sjednici Vijeća guvernera potvrditi historijske tvrdnje Amerike o postojanju jedne vojne komponente u iranskom nuklearnom programu, premda nema bilo kakav dokaz o tome.

Ahmad Šahid, specijalni izvjestitelj Ujedinjenih nacija za ljudska prava za Iran, koji je trebalo da u septembru podnese izvještaj protiv Irana, u ponedjeljak je objavio svoj izvještaj. Istovremeno pokretanje tri slučaja, vezana za ljudska prava, terorizam i nuklearni program, do granične situacije, bez sumnje nije slučajno.

No, suprotno onome što su neki mislili, apsolutni cilj svega toga nije bio da se Amerikanci pripreme za sukob s Iranom, već upravo suprotno, Amerika trenutno samo nastoji da spriječi da se arapsko proljeće pretvori u američko i evropsko proljeće.

3. Treći cilj jasno je vezan za Izrael. Izraelci bez sumnje sebe smatraju najvećim gubitnikom nedavnih promjena u regiji. Ako je prijetnja islamskog buđenja strateška prijetnja Americi, onda ona postoji i za Izrael.

Postojanje jednog izuzetno bijesnog i nesmotrenog tima koji vlada Tel Avivom dodatni je uzrok što Izrael, prema riječima Meira Dagona, s najgorom vladom ulazi u svoje najgore historijsko razdoblje. Jednom potpuno jednostavnom i nekompliriranom analizom može se razumjeti da je Izrael najvažnija strana koja ima koristi od optuživanja Irana u ovom slučaju, barem zbog tri razloga:

Prvi je razlog taj što cionisti osjećaju da ih ovaj plan može spasiti od izuzetno oštrih suprotstavljanja koja su nedavno imali s Arapima i drugim svjetskim zajednicama vezano za palestinsko pitanje, te ponovo oživjeti pitanje Irana kao "prijetnje br. 1".

Drugi je razlog taj da je poticanje Arapa na ulazak u fazu praktičnog sukobljavanja s Iranom i pretvorba arapsko-iranskog sukoba u jedan nerješivi problem od strateške važnosti za Izraelce jer se s jednom njihovom glupom iluzijom - o regionalnoj sili, pridružuje postojećim subregionalnim silama koje imaju za cilj pokoravanje Irana.

Treći i najvažniji razlog vezan je za iranski nuklearni program. Nedavno su Izraelci jasno analizirali da je Zapad razočaran zbog produžavanja strategije sankcija prema Iranu i da postoji ozbiljna mogućnost da se u okviru nekih diplomatskih inicijativa krene prema prihvaćanju obogaćivanja uranija u Iranu.

Uistinu, za Izrael ne postoji noćna mora veća od one u kojoj bi Zapad prihvatio život pored nuklearnog Irana i nosio se s njim. Jer, to bi značilo da je Zapad otvoreno priznao svoj poraz u odnosu na Iran, što je za cionistički režim poruka poput noćne more.

Ova je rasprava uistinu nepotpuna i može je se i treba nastaviti. Između ostalog, treba pažljivo raspraviti o tome kakva je veza izme-

đu ovih optužbi i unutarnjih promjena u Iranu te kakav to specifičan zaključak može izvući Zapad iz unutarnjih političkih procesa u Iranu.

Međutim, jedna stvar je jasna, a to je da Amerikanci možda mogu podizati buku - a to i rade - ali se u pogledu mogućnosti i samopouzdanja u vezi s djelovanjem protiv Irana, te s obzirom na sposobnost uvjeravanja svjetske zajednice da bude protiv Irana, nalaze u najgoroj mogućoj situaciji. Prema tome, i ovog puta vjerojatno djelovanje Amerike neće biti proporcionalno njenim tvrdnjama, jer ni njene tvrdnje nisu bile proporcionalne njenim mogućnostima.

RAZLOZI ZA ODBACIVANJE NEREALNIH OPTUŽBI IRANA OD STRANE AMERIKE

1. Život Mansura Arbabsajara bio je pun neuspjeha. Jedan od prijatelja nazvao ga je glupanom koji se uvijek smije. Nikad nije bio religiozan i bio je poznat pod imenom Džek jer je jako volio piti alkoholna pića tog imena. Takva osoba nije prikladan kandidat za izvođenje takve operacije.

2. Amerika ga optužuje za odnose s Golamom Šekurijem i nastoji dokazati postojanje porodičnih veza među njima. Prema riječima Roberta Baera, koji je 12 godina bio uposlenik CIA-e, snage Kudsua su najprofesionalnije i najpreciznije snage na Bliskom istoku. On je u intervjuu za CNN izjavio da tijekom proteklih 30 godina ove snage nikad nisu upale u problem i uvijek su koristile istinske muslimane koji se pridržavaju principa islamske revolucije. Također se zapitao zašto Iran nije koristio snage Hezbolaha? I zašto bi ostavio za sobom trag jednog iranskog državljanina?

Prema posljednjim izvještajima, Pete Williams, novinar NBC-a je izjavio da je Amerika bila glavni operator zavjere protiv Irana. Williams tvrdi da su posljednje optužbe protiv Irana dobijene putem operacije "sting" (u značenju žaoka). U takvim operacijama koje se oblikuju na osnovu obmane, prijestupnik putem osobe iz sigurnosnih snaga upada u zamku pod optužbom za drugo kriminalno djelo. Nedavni izvještaj Pravnog fakulteta Univerziteta u Njujorku pokazuje da su ame-

ričke snage koristile ovu metodu ne samo u borbi s drogom, nego su i u slučajevima nacionalne sigurnosti ovakve operacije planirane i realizirane putem FBI-a, koji ih je sam financirao.

Baer je dodao da u tri desetljeća operacija, iranska Revolucionarna garda nikad nije za sobom ostavila traga o financijskoj razmjeni, a da ne govorimo o tome da bi novac direktno iz Irana bio uplaćen na račun u Americi. On je dodao da ove snage nikad nisu upale u takav problem. Malo je vjerojatna takva nemarna operacija Garde vezana za transfer 1,5 miliona dolara direktno iz Irana u Sjedinjene Države.

Motiv Irana za izvođenje takve operacije također je sumnjiv. Prema navodima novinskih kuća, Iran nikad nije imao takvu moć u regiji, pad Sadama Huseina i problemi Amerike u Afganistanu bili su u potpunosti u interesu Irana, te vojni i nuklearni program Irana ostaju, unatoč sankcijama. Uloga Irana u regionu također je u usponu.

TEORIJSKE POSTAVKE

1. Amerika je od vremena pobjede iranske islamske revolucije pokušavala da promijeni režim u Iranu putem softvera (na mekan način), ili čak u slučaju postojanja prikladnih uvjeta, tvrdim putem, i dosad je, kako bi prešla barijeru Irana i dostigla svoje ciljeve u regionu, koristila i druge zemlje i vlasti s područja Perzijskog zaljeva koje su ovisne o njoj. No sada, s obzirom na islamsko buđenje u zemljama regiona i promjenu vlasti u njima, koje ne idu smjerom kojim bi htio Vašington, izgleda da Sjedinjene Države, pošto promjenu ravnoteže moći na Bliskom istoku ne vide u svom interesu, a s druge strane korijen islamskog buđenja vide u Islamskoj Republici Iran, imajući plan za takve optužbe, s jedne strane:

- a) nastoje da, uz sveobuhvatnu globalnu podršku osiguraju strože sankcije protiv I.R.Iran kako bi zaokupile zvaničnike Irana unutarnjim pitanjima i problemima, i kako bi oni manje ili nikako učestvovali i utjecali na regionalne promjene u svom susjedstvu, drugim riječima, da spriječe izvoz iranske islamske revolucije, i

b) s druge strane, stvaranjem sukoba između arapskih zemalja i Irana i stvarajući jaz među muslimanskim redovima, nastoje da kontroliraju islamsko buđenje u regionu i promijene smjer budućim talasima islamskog buđenja u svoju korist.

2. S obzirom na neistinitost optužbi, zašto ovaj scenario dolazi od predsjednika Amerike, tj. predsjednika zemlje koja se smatra vodećom svjetskom silom i tvrdi da ima veliki cilj, a skriva se iza jednog lažnog scenarija? Ne treba zaboraviti da je u vrijeme vladavine Buša Amerika na osnovu lažnih informacija o postojanju oružja za masovno ubijanje napala Irak, a na kraju u toj zemlji ništa nije pronađeno.

Izvori:

Saudijske novine "El Shargh el Vasat"

Novine "New York Times", New York

Novine "Le Figaro", Paris

Internetski novinski izvori

MEĐUNARODNI ODNOSI: NAJSTARIJA FORMA ODNOSA U SVIJETU

Prikaz knjige Nijaza Durakovića Međunarodni odnosi

Međunarodni odnosi su najstarija forma odnosa u svijetu, ne samo među narodima, već i među nacijama, civilizacijama, kulturama, religijama i drugim subjektima čovječanstva i univerzuma, uopšte.

Međunarodni odnosi u užem smislu predstavljaju ukupnost svih prekograničnih političkih, ekonomskih, kulturnih i ostalih aktivnosti jedne države. Razlikuju se od drugih društvenih odnosa po tome što nastaju kao rezultat političke diobe jedinstvenog svjetskog prostora na države, te zbog nemogućnosti društvenih zajednica organizovanih u države da na prostoru koji zauzimaju same osiguraju sve pretpostavke svog materijalnog i kulturnog razvoja. Različitost prirodnih uslova i sirovinskih bogatstava za razvoj proizvodnje, različitost geografskog i saobraćajnog položaja, nejednaka znanja i upotreba tehnologija, različitost proizvodnje i karaktera tržišta, i sl., uslovljavaju postojanje većeg ili manjeg stepena međuzavisnosti teritorijalnih zajednica. One stupaju u međusobne odnose kako bi kompenzirale nedostatke ili ostvarile interes iz postojanja međuzavisnosti, što može voditi međusobnoj saradnji ukoliko su interesi komplementarni ili u sukobu, ukoliko su isključivi.

Međunarodni odnosi, u širem smislu, znače cjelinu odnosa u međunarodnoj zajednici koje istovremeno određuju: ukupnost prekograničnih odnosa u koje stupaju subjekti međunarodnih odnosa; ukupnost uticaja međunarodnih faktora na te odnose; stanje, procesi i pojave na međunarodnom planu nastale kao rezultat djelatnosti subjekata i uticaja brojnih faktora.

Države su najznačajniji subjekti međunarodnih odnosa. Do početka 20. st. to su gotovo i jedini subjekti, nakon čega u krug nosilaca međunarodnih aktivnosti ulaze i međunarodne vladine i nevladine organizacije, međunarodni pokreti, crkvene organizacije i transnacionalne privredne organizacije. Danas, sa sve većom decentralizacijom međunarodnih odnosa i međuzavisnosti svijeta, tendencija rasta broja subjekata međunarodnih odnosa sve je izraženija. Subjekti i njihove aktivnosti kojima voljno i svjesno stvaraju i mijenjaju međunarodne odnose stoje pod stalnim uticajem brojnih faktora međunarodnih odnosa. Geografski, saobraćajni, demografski, nacionalni, privredni, vojni, tehnološki i drugi faktori međunarodnih odnosa bitno utiču na položaj pojedine države u međunarodnom okruženju, na karakter odnosa među subjektima, te na karakter i dinamiku procesa u međunarodnoj zajednici.

Međunarodni odnosi se razlikuju od vanjske i međunarodne politike. Pojam „međunarodna politika“ se često upotrebljava umjesto pojma „vanjska politika“. Međunarodna politika se odnosi na međunarodnu aktivnost države. Između ova dva pojma se, po pravilu, ne pravi razlika, mada pojam „vanjska politika“ više odgovara politici jedne države prema vanjskom svijetu.

Nakon knjige „*Uporedni politički sistemi*“, iz 2007. godine, prof. dr. Nijaz Duraković se javnosti predstavio novom knjigom pod naslovom „*Međunarodni odnosi*“ (izdanje DES, Sarajevo, 2009.). Ova knjiga štampana je na 340 stranica, skromno je opremljena, uvezana mehkim povezom sa lijepo uređenom naslovnom stranom.

Kako se pred nama nalazi veoma impresivno djelo, utoliko je teži zadatak izvršiti prikaz onoga što je autor radio skoro cijeli radni vijek i napisao u ovom djelu koje elaborira pitanja iz oblasti međunarodnih odnosa. U ovoj knjizi prikazana je, gotovo sva, autorova nastavna, naučna, stručna i društvena aktivnost.

Mišljenja o međunarodnim odnosima koja autor iznosi su mjerodavna i potkrijepljena činjenicama. Najviše prostora u knjizi autor je dao subjektima međunarodnih odnosa, a težište je usmjerio na njihovu međusobnu povezanost i uticaj.

Ova Durakovićeva iscrpna knjiga sadrži: predgovor, uvod, prikaz različitih teorija i pristupa u izučavanju međunarodnih odnosa. U prvom pitanju na kratak ali vrlo pregledan način autor prikazuje međunarodne odnose u svjetlu Versajskog mira i novog evropskog poretka. U narednom dijelu autor navodi potpune informacije o činionicima međunarodnih odnosa. U sljedećem dijelu dat je kratak prikaz spoljne politike i spoljnopolitičkog odlučivanja, a u narednom dijelu obrađena je država kao subjekt međunarodnih odnosa. Autor, zatim, detaljno obrazlaže problematiku vezanu za međunarodne organizacije kao subjekte savremenih međunarodnih odnosa, transnacionalne subjekte međunarodnih odnosa, transnacionalne privredne organizacije, transnacionalne vjerske organizacije, Ujedinjene nacije kao bitan subjekt međunarodnih odnosa, spoljnopolitička sredstva, međunarodne odnose i globalizaciju, ulogu sile u međunarodnim odnosima, ravnotežu snaga, hladni rat, glavne teorije „sile“, Treći svijet i politiku nesvrstavanja, međunarodne odnose i diplomatiju, Evropsku uniju i međunarodne odnose. Prilozi sadrže informacije o Ujedinjenim nacijama, NATO-u, svjetskim religijama, ulozi i djelovanju SAD u međunarodnim odnosima unipolarnog globalizma i izvode iz knjige Stjepana Lapende: „Diplomacija – načela i funkcije“, Split, 2007., a koji se odnose na praktična i protokolarna pitanja iz diplomatije i diplomatskog prava.

Autor knjige *Međunarodni odnosi* prof. dr. Nijaz Duraković o međunarodnim odnosima posjeduje veliko profesorsko naučno znanje. U njoj je kompetentno detektovao faktore i subjekte međunarodnih odnosa i ukazao na nedostatak literature iz ove oblasti u BiH. Do sada su na prostoru bivše SFRJ o međunarodnim odnosima pisali: V. Dimitrijević, R. Vukadinović, R. Stojanović, I. Janev, L. Mates, B. Janković, V. Ibler i drugi, a u Bosni i Hercegovini jedino V. Đ. Degan, E. Vražalić i A. Peleš, ali prije više od 30 godina. Ovom knjigom autor nudi vrijedan rad koji će popuniti tu prazninu u našoj praksi.

U velikom rasponu i sadržaju prof. dr. Nijaz Duraković upoznaje čitaoce knjige s nizom autoriteta bitnih za historijski razvoj međunarodnih odnosa. Historijsko bogatstvo međunarodnih odnosa obradio je u formi njihovog historijskog pregleda.

Smatram kao posebnu vrijednost ove naučne knjige to što autor kompetentno i znalački predstavlja međunarodne odnose kao određeni historijski dinamizam. Autor je izvršio periodizaciju i pokazuje kako su se odvijali međunarodni odnosi, kako su pojedinci, organizacije i određeni događaji uticali na oblikovanje međunarodnih odnosa i stvaranje svjetskog poretka u određenim historijskim etapama. Na taj način autor je dokazao epohalni značaj međunarodnih odnosa u historiji čovječanstva. U historiji Bosne i Hercegovine ovo je prvi udžbenik iz međunarodnih odnosa. S obzirom na činjenice vezane za međunarodno priznanje BiH, njeno članstvo u Vijeću sigurnosti UN-a kao i aktuelnu situaciju, ova knjiga predstavlja pionirsko djelo iz ove oblasti u našoj praksi.

Knjiga obrađuje sadržaje i poučava čitaoce o međunarodnim odnosima od samog početka ljudske egzistencije, pa do savremenog doba. Autor predviđa i ukazuje na opasnost od aktuelne destrukcije međunarodnih odnosa. On odbacuje upotrebu sile preferirajući pregovore i dijalog. Autor demistificira temeljne činioce međunarodnih odnosa. U njihovoj recepciji autor je iscrpan, detaljan i precizan na način kako to čini i tokom svojih predavanja.

U ovoj knjizi Nijaz Duraković otkriva sva svoja znanja o međunarodnim odnosima, te, pored izuzetnih informacija, nudi svojevrsno uputstvo za savladavanje brojnih procedura međunarodnih odnosa. Ono što autora čini posebnim jeste njegovo naučno interesovanje za posebne događaje u međunarodnim odnosima (kongresi, mirovne konferencije i sl.) i aktivnosti diplomatije vezane za procedure zauzavljanja brojnih ratova.

Nijaz Duraković je u svojoj knjizi čitaocima približio međunarodne odnose. Ona, zbog toga, predstavlja dragocjen doprinos, te, nadasve, izvor informacija i podsticaja za mnoge buduće istraživače i stvaraoce. Ovom knjigom, autor je pokazao akademskoj zajednici da pripada najvišim naučnim autoritetima. Odjeci njegova djela u kompetentnoj međunarodnoj javnosti su pozitivni. Vremenom, ova knjiga će dobiti još više na svojoj vrijednosti.

Ova izuzetna knjiga, posvećena je svima onima kojima su međunarodni odnosi predmet naučnog istraživanja i rada, kao i onima koji se s tim susreću u svakodnevnom radu.

Razumije se, ovoj knjizi i ovakvom predstavljanju međunarodnih odnosa veoma pogoduju sretne okolnosti da su u ličnosti prof. dr. Nijaza Durakovića razvijeni naučni kvaliteti: Duraković kao redovni profesor na FPN i PF Univerziteta u Sarajevu brojnim generacijama studenata i postdiplomaca drži predavanja iz predmeta Međunarodni odnosi, Savremeni pravno-politički sistemi, itd. Pojedinim magistrima i doktorima, autor je bio mentor prilikom izrade magistarskih teza i doktorskih disertacija, a mnogima je bio član komisija za ocjenu i odbranu diplomskih radova, magistarskih teza i doktorskih disertacija.

Participirao je u centru državno-političke moći Bosne i Hercegovine. Članstvo u Predsjedništvu RBiH omogućilo mu je bolje osjećanje i razumijevanje međunarodnih odnosa, koje je na nezamjenjiv način oplemenilo njegove profesorske kompetencije. Njegov državni, politički i etički credo karakteriše konzistentna odgovornost za Bosnu i Hercegovinu, zajedničku državu njenih naroda i građana. Poznavajući autora kao vrsnog pedagoga i patriotu, nadam se da će i u budućnosti realizovati nove projekte.

PRISILA BOŽIJE RUKE

Šta kršćani ne znaju o Izraelu

Američki jevreji naklonjeni Izraelu dominiraju na ključnim pozicijama svih oblasti naše vlade gdje se donose odluke naspram Bliskog istoka. Obzirujući to, da li ikada može doći do narastanja imalo nadanja u promjenu politike Sjedinjenih Država? Predsjednik Bill Clinton, kao i većina članova Kongresa, podržavaju Izrael – a znaju i zašto. Američki jevreji naklonjeni Izraelu izdašno pune njihove kampanjske kofere.

Odgovor za postizanje nepristrane politike naspram Bliskog istoka možda leži drugdje – među onima koji pružaju podršku Izraelu, ali zapravo ne znaju zašto. Ova skupina predstavlja veliku većinu Amerikanaca. Oni su dobronamjerni, pravični kršćani koji se osjećaju vezanim za Izrael – i cionizam – često iz atavističkih pobuda koje, u nekim slučajevima, datiraju iz djetinstva.

Ja sam jedna od njih. Odrasla sam slušajući priče o mističnom, alegorijskom, spiritualnom Izraelu. To je bilo prije nego se na našim mapama ukazao istoimeni moderni politički entitet. Pohađala sam nedjeljnu školu i posmatrala učitelja kako crta sjenke, poput onih sa prozora, da oriše mapu Svete zemlje. Upijala sam priče o Dobrom i Odabranom narodu koji je vodio borbu protiv svojih Loših „neodabranih“ neprijatelja.

U svojim ranim dvadesetima, počela sam putovati svijetom zarađujući za život kao pisac. Prilično kasno u svojoj karijeri došla

1 Grace Halsell (1923.–2000.), američka novinarka i spisateljica, koja je pratila korejski i vijetnamski rat, te radila kao pisac govora za američkog predsjednika Lindona Johnsona (1965.-1968.). Pisala je knjige i članke o raznim temama vezanim za položaj potlačenih naroda: američke crnce, američke indijance, meksičke i latinoameričke radnike bez dokumenata, Palestince. *“Prisila Božije ruke”*, iz koje objavljujemo završno poglavlje, je njeno posljednje djelo, napisano 1999.

sam do teme Bliski istok. Nažalost, nedostajalo mi je znanja iz te oblasti. Sve što sam znala bilo je ono što sam naučila u nedjeljnoj školi.

Kao što je tipično za brojne kršćane Sjedinjenih Država, modernu državu kreiranu 1948. godine kao domovinu jevreja koje su prognali nacisti, na izvjestan način sam smatrala replikom duhovnog, mističnog Izraela o kojem sam slušala kao dijete. Kada sam po prvi put otišla u Jerusalem 1979. godine, imala sam namjeru pisati o tri velike monoteističke religije izostavivši politiku. „Ne pisati o politici?“ s podsmijehom mi reče jedan Palestinac dok je pušio nargilu među zidinama Starog grada. „Mi politiku jedemo ujutro, popodne i uvečer!“

Kao što ću kasnije i naučiti, politika se bavi zemljom i dvjema stranama koje traže pravo nad njom: autohtonim Palestincima koji tu žive proteklih dvije hiljade godina i jevrejima koji su na to tlo, u velikim brojevima, počeli pristizati nakon Drugog svjetskog rata. Živeći među izraelskim jevrejima, kao i Palestincima kršćanima i muslimanima, gledala sam, slušala, mirisala, doživljavala taktiku policijske države koju Izraelci koriste protiv Palestinaca.

Osluh mojih istraživanja doživljava ponazočenje u knjizi nazvanoj *Putovanje u Jerusalem (Journey to Jerusalem)*. To putovanje ne samo da je ozračio moje viđenje o Izraelu, već mi je također omogućilo prozezanje do dubljeg, i tužnijeg, spoznanja o svojoj sopstvenoj državi. Kažem tužnije spoznanje stoga što sam počela uviđati da, po pitanju politike na Bliskom istoku, odluke ne donosimo mi, narod, već oprečno tome, to čine oni koji podržavaju Izrael. I kao što je tipično za većinu Amerikanaca, težila sam smatrati da su mediji Sjedinjenih Država „slobodni“ da štampaju nepristrasne vijesti.

„Ne bi smjelo biti objavljeno. Antiizraelsko je.“

Kasnih 1970-ih, kada sam po prvi put došla u Jerusalem, nisam bila svjesna činjenice da urednici mogu, i hoće, klasificirati „vijesti“ ovisno o tome šta ko kome čini. Prilikom prve posjete Izraelu-Palestini, intervjuirala sam deške palestinskih mladića. Oko jedan od četiri odnosili su se na priče o mučenju.

Izraelska policija bi došla u noći, izvukla ih iz postelje i stavila im kapuljače preko glava. Potom bi ih Izraelci u zatvorima držali u izolaciji, opsjedajući ih glasnim, neprekinutim zvucima, vješali ih glavom okrentuom ka tlu i sadistički unakažavali njihove genitalije. Takve priče nisam čitala u medijima Sjedinjenih Država. Zar to nisu bile vijesti? Očigledno, urednici u Sjedinjenim Državama prosto nisu znali da se takvo što dešava, naivno sam smatrala.

Na putu za Washington, D.C., lično sam dostavila pismo Frank Mankiewicz, tadašnjem šefu javne radio stanice WETA. Objasnila sam mu kako sam snimila intervju sa Palestincima koji su bili brutalno mučeni, i da ću mu ih dati na raspolaganje. Odgovor nije uslijedio. Napravila sam nekoliko telefonskih poziva. Naposljetku, spojili su me sa osobom zaduženom za odnose s javnošću, gđicom Cohen, koja mi je saopštila da je moje pismo zagubljeno. Ponovo sam pisala. Na vrijeme sam počela uviđati ono što prije nisam znala: da se radi o iscrpljivanju i mučenju jevreja, to bi predstavljalo vijest. Dočim, intervju sa mučenim Arapima, WETA je „zagubila.“

Proces objavljivanja moje knjige *Put u Jerusalem*, također je bio svojevrsno spoznajno iskustvo. Bill Griffin, koji je ispred kompanije MacMillan Publishing potpisao ugovor samnom, bio je bivši rimokatolički svećenik. Uvjeravao me da urednik knjige neće biti niko drugi do on. Kako sam radila na istraživanjima za knjigu, nekoliko puta odlazeći u Izrael i Palestinu, često sam se susretala sa Griffinom i pokazivala mu primjere poglavlja. „Zastrašujuće,“ govorio je o mom materijalu.

Na dan na koji je zakazano objavljivanje knjige, otišla sam u posjetu MacMillanovima. Prijavljujući se na recepciji, otud primjetih Griffina kako posprema svoj radni sto. Njegova sekretarica Margie prišla je da me pozdravi. Sva u suzama, šapnula mi je da je sačekam u ženskom toaletu. Kada smo ostale nasamo povjerila mi je, „otпусти su ga.“ Stavila mi je do znanja da se to desilo stoga što je potpisao ugovor za knjigu koja je naklonjena Palestincima. Rekla mi je kako Griffin nema vremena da me primi.

Kasnije sam se susrela sa još jednim MacMillanovim službenikom, William Curry-jem. „Bilo mi je rečeno da uzmem tvoj ruko-

pis i odnesem ga u izraelsku ambasadu da ga oni pročitaju radi eventualnih grešaka," rekao mi je. „Nisu bili zadovoljni. Pitali su me, 'Nećete objaviti ovu knjigu, zar ne?' Uzvratio sam, 'Da li je bilo grešaka?' 'Ne grešaka kao takvih. Ali ovo ne bi smjelo biti objavljeno. Antiizraelsko je,'"

Nekako su se štamparski koluti počeli okretati, uprkos preprekama koje su to onemogućavale. Nakon objavljivanja knjige 1980. godine, bila sam pozvana da održim govore u više crkvi. Načelno, kršćani su reagirali s nevjericom. U to vrijeme bilo je jako malo, ili nikako, izvješća o izraelskom zapljenjivanju zemlje, uništenju palestinskih domova, obijesnih hapšenja i mučenja palestinskih civila.

Isto pitanje

Kazivajući o ovim nepravdama, svaki put sam slušala isto pitanje, „Kako to da ja nisam znao o tome?“ Ili bi neko upitao „Ali nisam o tome čitao u novinama.“ kada sam vidjela kako horde dopisnika preplavljuju tu relativno malu državu, svoje sopstveno spoznajno iskustvo sam vezala za taj crkveni auditorij. Istakla sam kako toliki broj izvještača nisam vidjela ni u svjetskim centrima poput Pekinga, Moskve, Londona, Tokia, Pariza. Zašto jedna tako mala država sa populacijom od samo četiri miliona, zabilježenom 1980. godine, autorizira više izvještača nego Kina sa milijardu stanovnika, upitah?

Ovaj upit sam također povezala sa svojim nalazom da su *The New York Times*, *The Wall Street Journal*, *The Washington Post* – i većina štampanih medija naše nacije – u vlasništvu ili kontrolirani od strane jevreja koji podržavaju Izrael. Iz toga razloga, zaključih, poslali su toliko izvještača da pokrivaju Izrael – i da to, umnogome, čine s izraelskog motrišta.

Moje spoznajno iskustvo također je uvrštavalo shvatanje kako brzo mogu izgubiti prijatelja jevreja ukoliko na račun jevrejske države uputim kritiku. Nekažnjeno sam mogla kritizirati Francusku, Englesku, Rusiju, čak i Sjedinjene Države, kao i bilo koji aspekt života u Americi, ali ne i jevrejsku državu. Na taj način sam izgubila više prijatelja jevreja nego nakon objavljivanja knjige *Putovanje u*

Jerusalem – za mene su to sve bili tužni gubici, i jedan možda naj-tužniji od svih.

Tokom 1960-ih i 1970-ih, prije odlaska na Bliski istok, pisala sam o teškom položaju crnaca u djelu *Sestra soula (Soul Sister)*, kao i o nezavidnom položaju američkih indijanaca u knjizi pod naslovom *Bessie Yellowhair*, i o teškoćama koje su podnosili radnici bez dokumenata koji su iz Mexica prešli u *illegalce (The Illegals)*. Te knjige su privukle pažnju „majke“ *The New York Timesa*, gđe. Arthur Hays Sulzberger.

Njen otac je zasnovao novine a potom ih njen suprug vodio, dok, u doba kada sam je ja poznavala, njen sin je bio izdavačem. Pozivala me je u svoj moderno uređen stan na Petoj aveniji na podnevne objede, kao i na večernje zabave, a brojnim prigodama sam gostovala u njejoj kući u Greenwichu, Connecticut.

Bila je otvorenog uma i hvalila je moja nastojanja da kazujem o potlačenima, a u jednom pismu je otišla tako daleko da je mi je saopštila, „Ti si najizvanrednija žena koju sam ikada upoznala.“ Bila sam daleko od poimanja da se sa takve visine mogu tako brzo sručiti dole, kada sam otkrila – sa njenog motrišta – „pogrešnog“ potlačenog.

To se desilo kada sam za jedan vikend gostovala u njenoj prostranoj kući u Connecticutu, dok je ona čitala predizdanje *Putovanja u Jerusalem*. Kada sam bila na odlasku, rastuženog pogleda mi je vratila knjigu: „Draga moja, zar si zaboravila holokaust?“ Osjećala je da ono što se jevrejima desilo prije nekoliko desetljeća u nacističkoj Njemačkoj, treba ušutkati svaku kritiku upućenu jevrejskoj državi. Bila je u stanju fokusirati se na holokaust jevreja istovremeno negirajući holokaust savremenog doba nad Palestincima.

Prilično bolno sam shvatila kako se naše prijateljstvo bliži kraju. Iphigene Sulzberger me nije pozvala u svoj dom samo da bi upoznala njene znamenite prijatelje, već također, na njen prijedlog, *The Times* je zahtijevao članke. Pisala sam članke/regiranja o raznolikim temama uključujući američke crnce, američke indijance kao i radnike bez dokumenata. Budući da su gđa. Sulzberger, i ostali jevrejski predstavnici *The Timesa*, veoma cijenili moja nastojanja da pomognem skupine tih potlačenih naroda, rascjep je postao

očiglednim: većina „liberalnih“ jevreja Sjedinjenih Država stoji na strani svih siromašnih i ugnjetanih naroda izuzev jednoga – Palestinaca.

Kako vješto ti liberalni jevreji, kalupari mišljenja, namjeravaju srozati Palestince, učiniti ih nevidljivima, ili ih sve kategorizirati kao „teroriste.“

Zanimljivo je da mi je Iphigene Sulzberger mnogo govorila o svom ocu, Adolph S. Ochs. Rekla mi je da on nije bio jedan od ranih cionista, niti je čak favorizirao stvaranje jevrejske države.

Ipak, uz velik porast, američki jevreji postaju žrtve cionizma, nacionalističkog pokreta koji za mnoge ima prolaz kao religija. Dok etičke upute svih velikih religija – uključujući naučavanja Mojsija, Muhammeda i Krista – naglašavaju jednakost svih živih bića, militantni cionisti zauzimaju stav da se ubijanje nejevreja *ne računa*.

Cionisti nekažnjeno ubijaju Palestince, sada već preko pet desetljeća. A u granatiranju UN baze u Qana-i, Libanon, 1996. godine, Izraelci su pobili više od stotinu civila koji su tu našli utočište. Kao izraelski novinar, Arie Shavit pruža obrazloženje o masakru, „Sa apsolutnom sigurnošću, sada kada je Bijela kuća u našim rukama, Senat u našim rukama i *The New York Times* u našim rukama, mi vjerujemo da se životi drugih ne računaju na isti način kao naši.“

Jevrej anticionist, Israel Shahak, tumači kako Izraelci danas „svoju religiju ne zasnivaju na etici pravde. Oni ne prihvataju Stari zavjet onako kako je napisan. Tačnije, religiozni jevreji se okreću Talmudu. Za njih su jevrejski zakoni Talmuda postali ‘Biblija’. Talmud uči da jevrej može ubiti jevreja nekažnjeno.“

Kristov nauk negira takva talmudska učenja. On je tražio da se povrijeđeni liječi, ugnjeteni utješi.

Od Izraela načinivši ikonu, opasnost za kršćane Sjedinjenih Država dakako leži u zapadanju u zamku voljnog prelaženja preko svega što Izrael učini – čak i ubistava iz objijesti – kao orkestriranog od strane Boga.

Ipak, ja nisam jedina koja sugerira kako crkve u Sjedinjenim Državama trebaju predstavljati konačnu vodeću organiziranu podršku za

prava Palestinaca. Taj imperativ dijelom je određen našim historijskim vezama sa Zemljom Krista, a drugim dijelom moralnim pitanjima koja se odnose na finansiranja kršenja ljudskih prava koja našim poreskim dolarima odobrava izraelska vlada.

Dok Izrael, i posvećeni jevreji Sjedinjenih Država koji ga podržavaju, znaju da u svojim rukama imaju predsjednika i većinu Kongresa, zabrinuti su oko 'obične' Amerike – dobronamjernih kršćana kojima je stalo do pravde. Do sada, većina kršćana nije bila svjesna onoga što nisu znali o Izraelu. Bili su indoktrinirani podržavateljima Izraela iz Sjedinjenih Država, njihove sopstvene države, a kada bi putovali u zemlju Krista, većina bi to činila pod izraelskim pokroviteljstvom. Obzirom na to, bilo je malo vjerovatno da će jedan kršćanin ikada sresti nekog Palestinca ili naučiti o tome šta je prouzrokovalo izraelsko-palestinski sukob.

Ipak, to se postupno mijenja, a taj preobražaj uznemirava Izraelce. Kao jedan primjer, delegati, koji su početkom ove godine prisustvovali Kršćanskoj Sabeel konferenciji u Betlehemu, kazali su da ih je na aerodromu Tel Aviva maltretiralo izraelsko obezbjeđenje.

„Pitali su nas,“ reče jedan delegat, „Zašto ste koristili palestinsku putnu agenciju? Zašto niste koristili neku izraelsku?“ Ispitivanje je bilo tako opsežno i neprijateljski nastrojeno, da su vođe Sabeela sazvale zasebitu sjednicu radi obavještanja delegata kako da postupaju kada bivaju zlostavljani. Očigledno, reče jedan delegat, „Izraelci nas svojom politikom žele obeshrabriti od posjećivanja Svete zemlje, osim ako nije pod njihovim sponzorstvom. Oni ne žele da kršćani počnu učiti o svemu onome što nikada nisu znali o Izraelu.“

[Zahvaljujući materijalu časopisa: *Izveštaj Washingtona za bliskoistočna pitanja (The Washington Report For Middle East Affairs, WRMEA)*, maj/juni, 1998. godine]

IZRAELSKI EKSTREMISTI I KRŠĆANSKI FUNDAMENTALISTI: SAVEZ

Ovo je članak kojeg je autorica Grace Halsell preradila i koji predstavlja njen govor na Sjeverno-američkom regionalnom nevladinom simpoziju po pitanju Palestine, održan juna 1988. godine u sjedištu Ujedinjenih naroda u New Yorku.

U vrijeme kada sam započela istraživanje za svoju knjigu *Proročanstvo i politika*, došla sam do otkrića da prosječne Amerikance, kakve susrećem u Washington, D.C.-ju, i New Yorku, ne zanimaju TV evangelisti i njihova veza sa Izraelom, kao niti izdavače knjiga. Sa svojom zamisli o religiji i politici, posjetila sam dvadeset pet vrhunskih izdavača u New Yorku. Michael Korda iz Simon and Schuster, bio je tipičnim predstavnikom. „Jerry Falwell? Pat Robertson? Koga zanimaju ti luđaci?“

Do vremena kada je moja knjiga bila objavljena, ti „luđaci“ su bili na naslovnim stranicama svake američke novine i na svakom kanalu koji prenosi vijesti. Dakako, nisam im ja podarila tu trenutačnu slavu koja se razlila širom svijeta. Nalazeći se u središtima skandala, njih dvojica su je sami sebi priskrbili.

Novinari su nas izvijestili da je Jim Bakker izvršio preljub, a da je Jimmy Swaggart redovno posjećivao prostitutke. Kolega marinac Pat Robertsona izjavio je kako ovaj nikada nije morao da izbjegne niti metka u Koreji, stoga što je iskoristio utjecaj svog oca kao senatora, da bi uzmakao ispred dužnosti na prvoj liniji. Međutim, skoro svi su ignorirali skandal koji je najveći od svih: čudnovatu mješavinu proročanstva i politike koju su propovijedali ovi i ostali kršćanski cionisti.

Poruka kršćanskih cionista

Kakva je poruka kršćanskih cionista? Jednostavno rečeno ovakva: Svaki čin kojeg poduzme Izrael, orkestriran je od strane Boga, a svi mi ostali preko njega trebamo prijeći, podržati ga, pa čak i veličati.

„Nije bitno šta Izrael čini,“ kaže kršćanski cionist. „Bog želi da se to desi.“ Pod tim uvrštavaju i invaziju na Libanon za koju je procjenjeno da je dovela do ubijanja ili ranjavanja stotinu hiljada Libanonaca i Palestinaca, od kojih su većina bili civili; bombardiranje suverenih

zemalja poput Iraka; hotimično, metodičko, brutalno lomljenje kostiju Palestinaca, pucanje na djecu i demoliranje domova; i istjerivanje palestinskih kršćana i muslimana sa zemljišta na kojem su živjeli preko dvije hiljade godina.

Moja premisa u djelu *Proročanstvo i politika* glasi da je kršćanski cionizam opasan i rastući segment kršćanstva, kojeg je u 19. st. popularizirao Amerikanac Cyrus Scofield, kada je u Bibliju unio sopstvena tumačenja historijskih događaja. Svi ti događaji usredišteni su oko prošlosti, sadašnjosti i budućnosti Izraela. Njegova Scofieldova Biblija danas je najpopularnija od svih referentnih Biblija.

Scofield je kazao kako se Krist ne može vratiti na Zemlju dok se ne odigraju izvjesni događaji: Jevreji se moraju vratiti u Palestinu, prikrbiti kontrolu nad Jerusalemom i ponovo izgraditi hram, a potom svi mi moramo pohrliti u konačnu, veliku bitku nazvanu Armagedon. Procjene variraju, ali većina učenika doktrine Armagedona slaže se da kao ishod tih relativno skorih tumačenja Svetog pisma, deset do četrdeset miliona Amerikanaca vjeruje da je Palestina Bogom odabrana zemlja za jevreje.

Da li je moć kršćanskih cionista postala umanjenom?

Ne bih rekla. Tačnije, posmatramo kako kršćanski cionisti, motivirani religijskim ubjeđenjima, nastupaju u rukavicama sa politički motiviranim, militantnim jevrejskim cionistima diljem svijeta. Zaista, kršćanska podrška cionizmu bodri cioniste da vjeruju kako mogu zapovijedati relativno slabim i ovisnim zemljama poput Austrije, i koga mogu birati za njenog predsjednika.

Kršćanska podrška cionizmu je ta koja dozvoljava da Manuel Noriega ostaje diktator Paname koji zloupotrebljava svoju moć, ne obazirući se na štetu koju nanosi Sjedinjenim Državama, svojim susjedima i svom narodu.

Kršćanska podrška cionizmu je ta koja militantnim Izraelcima omogućava da otimaju palestinske kuće koje okružuju džamiju el-Aksa, slijedeći svoj dobro dokumentirani plan za rušenje najvećeg islamskog svetišta Jerusalema, svetog za milijardu muslimana širom svijeta – jedne petine čovječanstva.

Kršćanski cionisti i Iran-kontra skandal²

Začuđujuće je da nam je upravo ovaj kršćanski kult Izraela donio Iran-kontra skandal, možda najjače izražen samodestruktivni čin u historiji Sjedinjenih Država. Marinac brigadir Oliver North, počinitelj loše vođene serije akcija, kršćanski je cionist.³ Iznova rođeni karizmatski lik, postao je omiljen među militantnim izraelskim cionistima koji su skovali zavjeru Iran-kontra. „On je više Izraelac,“ izjavio je jedan jevrejski general, „nego što smo mi Izraelci.“ Često je to slučaj. U svom fanatizmu, kršćanski cionisti mogu postati veći cionisti, veći militanti nego li jevrejski cionisti.

Na saslušanjima vezanim za Iran-kontra, senator James McClure (R-ID) objasnio je Northu da su Sjedinjene Države iskazale politiku neutralnosti naspram rata Iran-Irak. Ta politika radikalno se je razlikovala od izraelske politike prodavanja oružja Iranu. Da, složio se North, te dvije politike nisu bile iste. Sukladno tome, ne izmiče pitanje na koje McClure-ova pregnuća nisu urodila odgovorom: Zašto bi politika Sjedinjenih Država stavila ispred svoju američku politiku slijedenja politike Izraela?

Nažalost, odgovor počiva u sistemu vjerovanja kršćanskih cionista: Oni su ubjeđenja da je ono što Izrael želi jednako onome što Bog želi. Stoga, to postaje savršeno prihvatljivim zarad davanja zelenog svijetla onome što god Izrael zaželi, a zatim prikrivanja istog od naroda Amerike. Bilo što, uključujući laži, otuđivanje imovine, čak i ubistva, opravdano je dok god Izrael hoće da bude tako.

2 Afera Iran-kontra ili afera Iran-contra (ponekad znana i kao Irangate), naziv je za politički skandal koji je izbio u SAD krajem 1986. godine, kada se otkrilo kako je administracija predsjednika Ronalda Reagana tajno prodavala oružje Iranu, koji je u to vrijeme ratovao s Irakom, a tako skupljena finansijska sredstva koristila bi se, zaobilazeći tadašnje američke zakone, za podršku kontrašima - antikomunističkim gerilcima koji su ratovali protiv sandiniističkog režima u Nikaragvi. (*op. prev.*)

3 Brigadir Oliver North, pomoćnik savjetnika za nacionalnu sigurnost Johna Poindextera, zajedno sa svojom sekretaricom Fawn Hall, uništavao je dokumente vezane za slučaj Iran-kontra.

Reagan je u svrhu istrage imenovao posebnu predsjedničku, tzv. Towerovu komisiju. Njeni nalazi su teretili Poindextera, Northa i sekretara za obranu Caspara Weinbergera, ali ne i Reagana. Međutim, Kongres, kojim je tada dominirala Demokratska stranka, u svojim službenim zaključcima od 18.11.1987., predsjednika je proglasio "krajnje odgovornim" za "prezir prema vladavini zakona." North i Poindexter su 16.3.1988. optuženi, a kasnije i osuđeni za ometanje pravde i slična krivična djela. Međutim, njihove presude su oborene na višim sudovima, a novi postupci su ostali nepokrenuti.

Nade demokrata da će afera Iran-Kontra imati isti efekt kao afera Watergate, nisu se ostvarile. Reagan je uspio uvjeriti američku javnost da nije znao za postupke svojih potčinjenih, te je povratio svoju popularnost. North, jedan od ključnih aktera, je, pak stekao velike simpatije u antikomunističkom i desno orijentiranom dijelu američke javnosti. (*op. prev.*)

Još jedan savršen primjer kršćanskog cionizma je u obličju senatora Daniel Inouye-a (D-HI). Tokom cijelog postupka saslušanja u vezi Iran-kontra skandala, ovaj Havaićanin je držao fokus na kontrašima odlučno se držeći pravca čistog od ikakve kritike upućene Izraelu.⁴ Ukoliko bi, prilikom davanja odgovora na upućena pitanja, svjedok pokušao razjasniti poticajnu i neprekinutu ulogu Izraela, Inouye bi naglo prekidao slijed ispitivanja koji bi saslušanje vodio ka tom neželjenom ishodu.

Uprkos političkim problemima kreiranim od strane nestručnih praktičara, i skandala koji su potresali neke od njihovih TV ministara, ovaj sistem vjerovanja – taj kult Izraela – nije izgubio na snazi.

Uistinu, držim da kršćanski cionizam predstavlja prijetnju ne samo životima Palestinaca i ostalih Arapa, već samoj egzistenciji Sjedinjenih Država. Zbog kulta Izraela, mi smo postali nacijom koja ne posjeduje svoju sopstvenu politiku prema Bliskom istoku, već politiku koju nam izraelska vlada kaže da treba da vodimo.

Unatoč zastrašujućim aspektima saveza militantnih kršćana sa militantnim jevrejskim cionistima, pronalazim izvjesna ohrabrujuća gibanja. Prilikom mojih posjeta koledžima, klubovima i crkvama diljem zemlje, naišla sam na snažnu podršku poruci i upozorenju koje nosi *Proročanstvo i politika*. Ona ne pristiže samo od liberalnih kongregacija, već od čitavog spektra kršćanstva, ubrajajući i one kršćane koji sebe oglašavaju fundamentalistima. Ti podržavatelji Krista doživljavaju kao vjesnika čovječanstvu Božije poruke mira, bratstva, ljubavi i pomirenja. Ti kršćani ne odobravaju niti kult Izraela niti njegova ubistva i premlaćivanja Palestinaca.

Pronašla sam mnogo takvih kršćana prilikom čestih posjeta državi svog rođenja, Texasu. Tamo, i u čitavoj ovoj našoj sporobudećoj zemlji, naišla sam na mali, ali rastući, broj ministara i običnog naroda koje je kult Izraela duboko alarmirao i koji su voljni da ustanu i otvoreno govore o njemu.

[Zahvaljujući materijalu časopisa: *Izveštaj Washingtona za bliskoistočna pitanja (The Washington Report For Middle East Affairs)*, decembar, 1998. godine]

4 **Kontraši:** antikomunistički gerilci koji su, uz podršku Sjedinjenih Država, ratovali protiv sandinističkog režima u Nikaragvi. (op. prev.)

OSVRT NA DJELO TRINAESTO PLEME (THE THIRTEENTH TRIBE) ARTHURA KOESTLERA

[Izdavač: Random House (Mekani uvez); 25 strana; ISBN: 0394402847; Cijena \$ 10,00]

„Pregled knjiga u Kongresnoj biblioteci (The Library of Congress) otkriva da je najprestižnija biblioteka u našoj zemlji imala jednu njenu kopiju. Ipak, ta jedina kopija 'je nestala sa police.“

Od 1948. godine, kada su cionisti od Palestinaca za sebe uspjeli izvojevati jevrejsku državu, pitanje „ko je jevrej“ prošlo je kroz bezbrojne debate. Cionisti (i kršćanski i jevrejski) često oglašavaju da je „Bog dao zemlju“ Palestine „jevrejima“. Oni izvode zaključak da je Bog nad tom teritorijom podario posebna prava, neprestanog trajanja, jednom biblijskom plemenu iz orijentalnog bliskoistočnog naroda. Obzirom da milioni Amerikanaca kršćana prihvataju dogmu da Bog ima jednu Odabranu zemlju i Odabrani narod (jevreje), onda pitanje „ko je jevrej?“ zadobija političke konotacije koje uzrokuju sraz sa državnim i međunarodnim odlukama.

U svojoj knjizi pod naslovom *Trinaesto pleme*, koja obuhvata pomna istraživanja, Arthur Koestler pobija predodžbu o „rasi“ jevreja. Štaviše, on tvrdi da većina jevreja savremenog svijeta nije palestinskog porijekla, čak niti semitskog. Njegova istraživanja ukazuju da većina jevreja potječe iz podneblja koje se danas naziva Sovjetskim Savezom, i gdje pripadnici jedne skupine, po naredbi kralja, konvertiraju u judaizam.

„Masa jevreja modernog doba nisu palestinskog već kavkaskog porijekla,“ piše Koestler. „Njihovi preci nisu došli iz Jordana već sa obala Volge, ne iz Kanaana već sa Kavkaza.“ I naglašava:

„Glavna struja jevrejskih migracija nije tekla od Mediterana preko Francuske i Njemačke do istoka i natrag. Struja se je kretala konzistentno u pravcu zapada, od Kavkaza, od Ukrajine do Poljske a odatle u centralnu Evropu.“

Dok su jevreji različitog porijekla također bili potporanj postojećoj svjetskoj zajednici jevreja, „osnovna većina je nastala u zemlji Kazara“

u SSSR. Koestler, jevrej rođen 1905. godine u Budimpešti, piše da su Hazari, koji su doživjeli procvat od 7. do 11. st., predstavljali osnovni izvor moći. Njihovo carstvo se proširilo od Crnog do Kaspijskog mora i od Kavkaza do Volge. Bili su locirani „između dvije vodeće svjetske sile: Istočnog rimskog carstva u Vizantiji i pobjedonosnih sljedbenika Muhammeda.“ Otud što je svijet bio polariziran između te dvije supersile, predstavnice kršćanstva i islama, carstvo Hazara, kao zastupnik Treće sile, „moglo je održavati svoju neovisnost samo neprihvatanjem ni kršćanstva niti islama – jer bi bilo koji izbor od ta dva automatski oglašavao podređivanje autoritetu rimskog cara ili bagdadskog halife.“

Ne želeći potpasti pod prevlast nijedne od prednje pomenutih sila, 740. god. n.e. hazarski kralj „prigrbljuje vjeru jevreja“ naredivši isto svojim podanicima. Otud judaizam postaje zvanična religija Hazara. Koestler naglašava da je kraljevo prihvatanje judaizma potaknuto čisto političkim motivima. Na vrhuncu svoje moći, od 7. do 10. st. n.e., carstvo Hazara je kontroliralo ili potraživalo prihode od nekih tridesetak različitih naroda i plemena koji su naseljavali prostrane teritorije između Kavkaza, Aralskog mora, planine Urala, grada Kijeva i ukrajinskih stepa. Među narode koji su bili pod vlašću Hazara spadaju Bugari, Tatari, Oguzi, Mađari, Goti i kolonije Grka s Krima, kao i slavenska plemena iz sjeverozapadnih šuma.

Prema *Jevrejskoj enciklopediji* (*The Jewish Encyclopedia*), u 16. st. je broj jevreja iznosio oko jedan milion. Koestler citira učenjake kada dokumentira da su „većina od onih koji su se izjašnjavali kao jevreji bili Hazari.“ Koestler, koji je nakon Drugog svjetskog rata postao britanski državljanin, i čija je najpoznatija knjiga *Tama u podne* (*Darkness at Noon*) prevedena na trideset tri jezika, predočava glavnu tezu: većina istočnih jevreja – a otud i jevreja cijeloga svijeta, najvjerojatnije je hazarsko-turskog a ne semitskog porijekla.

Kako ističe Koestler, današnji jevreji se dijele u dvije osnovne skupine: Sefardi i Aškenazi. Sefardi, potomci jevreja koji su sa muslimanima živjeli u Španiji do progona u 15. st., i koji su se kasnije nastanili u zemljama koje graniče sa Mediteranom, govorili su špansko-hebrejskim dijalektom naziva Ladino. Tokom 1960-ih, postojalo je oko 500.000 Sefarda. Aškenaza je, u istom periodu, bilo oko jedanaest miliona.

Dakle, „u uobičajenom govoru, jevrej je zapravo sinonim za jevreja Aškenaza.“

Dočim, dodaje Koestler, naziv Aškenazi obmanjuje jer se generalno primjenjuje na Njemačku, tako osnažujući legendu po kojoj jevreji modernog doba potječu sa Rajne. Pa ipak, ne postoji drugi naziv za nesefardsku većinu jevreja savremenog doba, izniklu u zemlji Hazara, nakon preobraćanja u judaizam. Nakon destrukcije njihovog carstva (u 12. ili 13. st.), jevrejski Hazari su migrirali u regij Istočne Evrope, uglavnom Rusije i Poljske, gdje se, u osvit modernog doba, našla najveća koncentracija jevreja. „Dobro je dokumentirano,“ piše Koestler, da je numerički i društveno dominantni element jevrejske populacije Mađarske, tokom srednjeg vijeka, vodio porijeklo od Hazara.

Izraelski učenjak, A.N. Poliak, profesor srednjovjekovne historije jevreja na Univerzitetu Tel Aviv, kojeg citira Koestler, navodi da potomci jevreja Hazara, „oni koji su ostali ondje gdje su i bili (u Hazaru), oni koji su emigrirali u Sjedinjene Države i druge zemlje, i oni koji su otišli u Izrael – sada sačinjavaju golemu većinu jevreja svijeta.“

Obzirom da je podrška Izraelu miliona američkih kršćana zasnovana na konceptu da je Bog zaviještao teritorij jednom biblijskom „plemenu“ orijentalnih bliskoistočnih jevreja, postaje ironičnim saznanje iz Koesterovog istraživanja da većina jevreja današnjice nisu potomci izvornog naroda „svete zemlje,“ ili čak Bliskog istoka. Koestler, koji je *Trinaesto pleme* prvobitno objavio 1976. godine, ocijenio je kako kazivanje o carstvu Hazara „počinje nalikovati najokrutnijoj, ikada počinjenoj, obmani historije.“ Palestinci, zatočeni i brutalizirani cionističkom „obmanom,“ bili bi prvi koji bi se složili. Suvišno je kazati kako je knjigu bilo teško pronaći. Ona nestaje sa brojnih bibliotečkih polica. Provjera u Kongresnoj biblioteci otkriva kako je najprestižnija biblioteka u našoj zemlji imala jednu njenu kopiju. Ipak, ta jedina kopija „nestala je sa police.“

[Zahvaljujući materijalu časopisa: *Izveštaj Washingtona za bliskoistočna pitanja (The Washington Report For Middle East Affairs)*, juni, 1991. godine]

MILITANTNI SAVEZ KRŠĆANSKIH FUNDAMENTALISTA I ORTODOKSNIH JEVREJSKIH KULTOVA KUJE ZAVJERU ZA UNIŠTENJE DŽAMIJE EL-AKSA

Gershon Solomon, militantni Izraelac koji predvodi jednu organizaciju posvećenu razaranju najsvetijeg islamskog svetišta Jerusalema, tri decenije vodi cionističke fanatike u oružane napade na islamsko tlo Harem eš-Šerifa, ili Plemenitog svetišta, koje obujmljuje Kupolu na stijeni i džamiju el-Aksa.

Niti jedan politički vođa Izraela nije otvoreno govorio protiv napada na džamiju, svetu za milijardu muslimana diljem svijeta. Štaviše, nijedan izraelski rabin ih nije osudio. Početkom 1967. godine, zapravo su mnoge napade jevrejski rabini i povelili.

Prvi put sam čula da izraelski militanti namjeravaju uništiti džamiju kada sam 1979. godine otišla u Jerusalem. Sa Bobby Brownom, Amerikancem treće generacije iz Brooklyna – koji je odmah po slijetanju u jevrejsku državu postao njenim državljaninom, naširoko sam razgovarala o tome kako pomaže da se na zemlji, konfiskovanoj od Palestine, izgrade ilegalna jevrejska naselja. „Džamija,“ reče mi on, „mora nestati. Ona je tamna mrlja na našoj zemlji.“

Militantni jevreji, poput Browna i Solomona, žele da Jerusalem postane čisto jevrejski – bez dokaza o stanovnicima ostalih monotestičkih vjera i njihovih svetišta. Iznenađujuće je da milioni evangelističkih kršćana Sjedinjenih Država odobravaju i finansijski podržavaju ovaj jevrejski plan.

Iako ujedinjeni u izravnom cilju uništenja džamije, izraelski militantni i kršćanski fanatici imaju različite agende širokog raspona.

Sekularni jevreji, poput Stanley Goldfoota, jednog od počinitelja podmetanja eksploziva 1946. godine u hotelu King David, kada je ubijeno oko stotinu kršćanskih, muslimanskih i jevrejskih civila, iz političkih pobuda žele da džamija bude razorena. Ostali jevreji su ubjeđenja da će izgradnja hrama na islamskom tlu objaviti dolazak jevrejskog Mesije.

Sve veći broj kršćana prigrljuje ideju da, kroz čitavu historiju, Izrael zauzima centralnu pozornicu. Oni tvrde da je Bog planirao

vremenske epohe („dispensacije“) poput one o „okupljanju jevreja u drevnoj zemlji kanaanskoj. Jedna epoha, kako govore, obuhvata sadašnjost kada su jevreji obavezni da izgrade jevrejski hram i ponovo uspostave žrtvovanje životinja.“ Takve epohe, ili „dispensacije“, neophodne su prije nego se Krist bude mogao vratiti, tvrde oni. Ironično, dok kršćanski dispensacionalisti pozicioniraju Izrael kao najznačajniju naciju čitavog svijeta, oni ne poštuju, niti gaje ikakve simpatije prema jevrejima kao takvima. Stoga što vjeruju da Krist može prizemljiti samo na „bezbjedno“ područje u blizini Jerusalema, oni od te zemlje čine i kult. Zarad toga, oni Izraelu pružaju apsolutnu, bezpogovornu podršku.

Goldfoot i Solomon su dobrodošli u bezbrojnim propovjedaonicama Sjedinjenih Država, gdje kršćanski cionisti daju pozamašne novčane donacije, kao i svoje zlatno vjenčano prstenje i zlatne naušnice, za finansiranje uništenja džamije. Svjesni su da njeno uništenje dobro može povući okidač za ratove, čiji vrhunac bi doveo do Armagedona, ali oni tome pružaju dobrodošlicu. Oni će Armagedon napustiti, govore, i da će kao „iznova rođeni kršćani“ biti pošteđeni i trunke stradanja jer – bit će „uzneseni,“ oduvani u nebesa s kojih će imati pogled dole na pokolj. „Ja nisam zabrinut,“ viče Jerry Falwell, televangelist iz Lynchburga, Virginia. „A znate zašto? Jer neću biti tu!“

Ovakva dispensacionalistička doktrina, stara manje od dvije stotine godina, prožima Božije vijeće, Pentecostal i ostale karizmatske crkve, kao i šesnaest miliona sljedbenika Južne baptističke konvencije i nebrojene takozvane biblijske, kao i megacrkve. Procjenjuje se da je barem jedan od deset Amerikanaca poklonik ovog kulta.

I u Izraelu i Sjedinjenim Državama vlada zavjera tišine, dok militantni oko jerusalemske džamije postavljaju opsadu. Nijedan politički, ili vjerski, vođa Izraela ili Sjedinjenih Država, nije se udostojio obratiti po ovom pitanju. Kada je riječ o izraelskim rabinima, ukoliko i sami lično nisu pomogli i potaknuli planiranje napada na džamiju, ostali su šutjeti. U slučaju čelnika svih vodećih kršćanskih crkvi Sjedinjenih Država – glasova koji se čuju čitavom zemljom – ukoliko i sami lično ne sakupljaju novac za uništenje džamije, o zavjeri ostaju šutjeti.

„Ne favoriziram ga,“ reče mi je jedan kršćanin. „Ali, ako se ono desi“ – razaranje džamije – „ne znači da ga neću podržati.“

Napadi na džamiju

Dvije grupe su posebice odane uništenju najsvetijeg islamskog svetišta Jerusalema: militantni Blok vjernih ili Guš Emunim, predvođen rabinima poput Moshe Levingera; Ateret Cohanim (Kruna svećenika), jevrejska yeshiva⁵ sastavljena od militantnih jevrejskih učenika i njihovih rabina.

Fundamentalistički, militantni kršćani koji također žele da džamija bude uništena, pružaju podršku i finansijsku pomoć ovim objema izraelskim organizacijama, a isto čine i imućni jevreji.

Početakom 1967. godine, kada je Izrael izvršio vojnu okupaciju arapskog istočnog Jerusalema, jevrejski teroristi su u više od stotinu navrata vršili opsadu džamije. Slijedi opis nekoliko tih napada:

Avгust 1967. godine. Vrhovni kapelan Oružanih snaga Shlomo Goren – kasnije vrhovni izraelski rabin – na Harem eš-Šerif vodi pedeset naoružanih ekstremista. „Sveta je zapovijed,“ izjavio je Goren, za jevreje da pohode muslimansko tlo koje jevreji nazivaju Hramskom gorom.“ U tekstu izraelske publikacije pod nazivom *Eti Ronel*, izvještava se: „Mnogi rabini, uključujući članove Vijeća Vrhovnog rabinata, podržavaju „jevrejsku suverenost“ nad Harem eš-Šerifom.“

Avгust 21. 1969. godine. Jevrejski ekstremisti su podmetnuli požar u el-Aksu uništavajući neprocjenjiv mimber, načinjen od drveta i slonove kosti, kojeg je iz Halepa poslao muslimanski vladar Saladin. To podmetanje požara ponukalo je Vijeće za sigurnost Ujedinjenih naroda na osudu neuspjeha Izraela da obuzdaju terorističke napade na islamsko svetište. Četiri mjeseca kasnije, (19.12.1969.), grupa militantnih jevreja juriša na Harem eš-Šerif da bi, kako su tvrdili, „obavili molitve za Hanuka.“

Mart 3. 1971. godine. Gershon Solomon vodi sljedbenike grupe Temple Mount Faithful (Hramskoj gori odani) na Harem eš-Šerif. Na-

5 Yeshiva je naziv za ortodoksnu jevrejsku vjersku obrazovnu instituciju gdje se izučavaju tradicionalni jevrejski izvori, prvenstveno Talmud i Tora. (op. prev.)

kon borbe sa palestinskim čuvarima, oni bivaju izbačeni. Tri godine nakon toga (03.03.1974.), Solomon, sa svojim sljedbenicima, ponovo juriša na džamiju. Iznova (14.07.1978.), Solomon predvodi militantne jevreje na islamsko sveto tlo. Palestinci organizuju proteste. Izraelske trupe bacaju suzavac da uguše pobunu.

August 10.1980. godine. Tri stotine teško naoružanih fanatika Guš Emunima savladavaju palestinsku policiju i jurišaju na islamsko sveto tlo, ali nešto kasnije bivaju raspršeni. Mjesec dana kasnije (15.09.1980.), naoružani naseljenici Guš Emunima, koji su saradivali sa Stanley Goldfootom i grupom Temple Mount Faithful, ponovo čine prodor do područja džamije. Bivaju istjerani nakon meteža sa policijskim snagama.

April 11.1982. godine. Alan Goodman, izraelski građanin sa pasošem Sjedinjenih Država, juriša na el-Aksu sa puškom M-16 u rukama, otvarajući vatru na vjernike i ubijajući dva Palestinca a ranjavajući ostale. Novembra 1997. godine, izraelska vlada pušta Goodmana na slobodu. Nepokajnički, Goodman se razmeće, „Ja sam svoju misiju ispunio.“

Juli 25.1982. godine. Yoel Lerner, član militantnog pokreta Meir Kahane Kach, izvodi juriš na područje džamije s namjerom da dinamičtom razori Kupolu na stijeni.

Mart 10.1983. godine. Naoružani fanatici Guš Emunima penju se na zidove Harem eš-Šerifa, pokušavajući nadvladati čuvare i jurišom zauzeti džamiju. Sa sobom nose velike količine eksploziva, automatske puške i pištolje. Dvadeset devet njih je optuženo i zadržano radi suđenja.

Septembar 21.1983. godine. Izraelski sud oslobađa dvadeset devet jevrejskih terorista koji su, šest mjeseci ranije, opsjeli džamiju.

Januar 27.1984. godine. U najambicioznijoj zavjeri za dizanje u zrak i razaranje džamije, jevrejski teroristi, naoružani sa dvije stotine pedeset funti eksploziva uključujući desetine granata, kutija sa dinamičtom i dvanaest punjenja za minobacač, pokušali su da raznesu i unište džamiju. Njihov vođa bio je rabin Moshe Levinger, jedan od najmilitantnijih jevrejskih ekstremista.

Godina 1994. Izraelci postavljaju Meir Davidsona, višeg zvaničnika Ateret Cohanima, za općinskog savjetnika po pitanju palestinske imovine. Bio je to signal da će izraelska vlada usko saradivati sa jednom organizacijom koja za cilj ima uništenje džamije.

Septembar 1996. Organizacija Ateret Cohanim, najvećim dijelom finansirana putem od poreza izuzetih dolara koje su donirali bogati američki jevreji, uključujući milionera sa Miamija Irving Moskowitza, otvara tunel – iskopan tokom tajnih operacija izvođenih noću – čija dužina se pruža duž kompleksa el-Akse. Kontroverzni tunel pali iskrup intenzivnih sukoba koji su odnijeli živote šezdeset Palestinaca kao i petnaest izraelskih vojnika. Izraelski premijer Benjamin Netanyahu s ponosom posjećuje tunel, kao što to čine i fundametalističke kršćanske vođe.

Oktobar 18.1998. Gershon Solomon, praćen sljedbenicima koji mašu izraelskim zastavama i pušu u šofare, penje se do džamijskog područja preko kosine. „Došlo je vrijeme za obnovu jevrejskog hrama,“ izjavio je Solomon. Da naglasi svoj nastup, Solomon je u blizini kapije Starog grada parkirao kamion na kojem je bilo četiri tone mramornog „kamena temeljca“ za novi hram.

[Zahvaljujući materijalu časopisa: *Izveštaj Washingtona za bliskoistočna pitanja (The Washington Report For Middle East Affairs)*, mart, 2000. godine]

*Prijevod s engleskog:
Indira Hadžić-Bogdanović*

SKIDANJE ČAROLIJE I TEHNOLOŠKA CIVILIZACIJA

„Specijalisti bez duha, hedonisti bez srca, ova ništavila zamišljaju da su dostigla nivo civilizacije koji nikad pre nije bio dosegnut.“

Maks Veber, Protestantska etika i duh kapitalizma

„Industrijska civilizacija, poput civilizacije rata, hrani se leševima. Hrana za topove i hrana za mašine.“

Đovani Papini (Giovanni Papini), 1913, citirano u Poreklu nacističkog nasilja

Pišući početkom dvadesetih godina 20. veka, američki historičar Čarls Berd (Charles Beard) postao je jedan od prvih koji su govorili o „tehno-loškoj civilizaciji“. Jer, Zapad je bio prvo društvo u istoriji koje će reč „civilizovan“ shvatiti u značenju načina života definisanog isključivo u smislu tehnologije. Bilo je to po prvi put da je sinonim za civilizaciju bila parna mašina, a kasnije motor sa unutrašnjim sagorevanjem i avion. Bilo je to po prvi put da se civilizacija određuje kao svet opasan čelikom, telefonski povezan i osvetljen električnom svetlošću: u svakom pogledu, svet kreiran pomoću mašina.

Uticaj tehnologije na život je imao eksponencijalni rast. Ona je prožela svaki aspekt života, kako u javnoj, tako i u privatnoj sferi. Ona je uslovlila čovečanstvo da misli na određene načine i učinila ga sklonim da deluje na drute načine. Ona je prodrla u modernu svest sa rezultatima za koje su mnogi ljudi našli da su potpuno ispražnjeni od čarolije. Ona je čak dovela do toga da ljudski životi izgube smisao, jer je njen jezik bio neteleološki. Zašto je mašina neophodna ne može se objasniti ni na koji druti način, osim da promovise tehnološki „napredak“. Jezik tehnološke ere nije mo-

gao da se odnosi ni na šta izvan korisnosti, jer on nije mogao da pruži nikakvu obuhvatnu strukturu značenja.

Ako je Berd bio prvi pisac koji je govorio o „tehnološkoj civilizaciji“, Agneš Heler (Agnes Heller) je definisala na način koji ću ja koristiti u ovom poglavlju. Po njoj, životom u poznoj modernoj eri su dominirala tri faktora: posredovanje, efikasnost i racionalnost, od kojih je svaki, na sopstveni način, skinuo čaroliju sa života.¹

POSREDOVANJE

Posredovani tehnologijom, odnosi među ljudima su postajali bezličniji i funkcionalniji. Radnici više nisu bili aktivni činioци u sopstvenim sudbinama, već pasivni činioци, pasivni posmatrači budućnosti. Od njih se, naime, iznad svega tražila sposobnost da rade pod pritiskom.

Pisac, u to vreme nepoznat, Herman Bar (Hermann Bahr), čak je celu ljudsku istoriju podelio na tri doba: klasično, romantično i moderno. Sva-ko ima sopstvenu psihološku narav: klasično je poštovalo um, romantično - strast; a moderno? „Kada moderni ljudi kažu 'čovек', to znači nervi.“ Za Bara, nervoza je činila „oslobađanje modernog“ upravo zato što je moderno doba bilo mnogo stresnije od bilo kojeg drugog doba. On je čak predviđao dolazak „novog ljudskog bića“; ne Ničeovog natčoveka ili sovjetskog novog čoveka, već čoveka koji ima potpunu kontrolu nad svojim nervima.²

Ovo se posebno zahtevalo od modernog vojnika. Jer ubrzanje industrijalizacije rata je podiglo nivoe stresa na nove visine. Ono što je rat učinilo toliko stresnim je bila dužina borbe. Napoleonova bitka je trajala u proseku jedan dan. Ali u Prvom svetskom ratu dužina borbe se eksponencijalno povećavala i u nekim slučajevima je bila čak i duža nego u Drugom svetskom ratu. U Pacifičkoj operaciji bitka za Sajpen je trajala 28 dana, a bitka za Ivo Džimu 26 dana.

Rezultat takvih dugačkih operacija je bio rekordan broj slučajeva posttraumatskog stresa: 200.00 vojnika u tri glavne armije na Zapadnom frontu, žrtve „duševnih rana“ čija je dijagnoza prvi put postavljena u Američkom građanskom ratu. U borbi za Normandiju, nakon 60 dana borbe, ustanovljeno je u studiji američke armije iz tog vremena,

1 Agnes Heller, *A Theory of Modernity* (Oxford: Blackwell, 1999), str. 164.

2 Peter Conrad, *Modern Times, Modern Places: Life and Art in the Twentieth Century* (London: Thames and Hudson, 1998), str. 253-54.

da su gotovo svi, osim 2% preživelih vojnika, bili psihijatrijski slučajevi. Kao rezultat, strah je ne samo po prvi put eksplicitno priznat, već je takođe ukalkulisan kao nužan. Strahota otvoreno priznata nije povlačila nikakvu moralnu sramotu. Savet je trebalo potražiti u *Psihologiji borca* (1943) Veća SAD za nacionalno istraživanje. Iste godine Dej Luis (Day Lewis) je napisao „Odu strahu“ koja nije bila literarna, već bukvalna u definisanju simptoma.

Kosti tvrde, i kičma uspravna

Noge k'o bedemi,

Prirodni žar srca, i nervi

Glava k'o košnica misli - sva ta slavna

Stabla se salome, ili klonu

Kad strah neočekivano pitanje postavi

I herojsko telo smrznje, k'o zver u zaklonu.³

U takvom svetu, čak i hrabrost - najplemenitija odlika vojnika - ostala je bez čarolije. Pre dvadesetog veka ona je značila „imati nerve“. Sada, pisao je francuski istoričar Mark Bloh (Marc Bloch), hrabrost je značila „stajati pod kuršumima, a ne drhtati“. Vilfred Oven (Wilfred Owen) je 1917. godine pisao svojoj majci sa fronta da je on „pobedio svoje nerve“. „Moji nervi su pod kontrolom“, zapisao je u svoj dnevnik godinu dana ranije jedan engleski oficir.⁴ Ako prevladaju nervi, onda će se patiti od posttraumatskog stresa. Ako je došlo do toga, onda će, poput Ovena i Zigfrida Sasona, čovek biti povučen u sanatorijum da se zakrpi i pošalje nazad na front.

EFIKASNOST

Industrijska civilizacija takođe zahteva koordinaciju koja se prvo širila pomoću fabričkog zvona i pištaljke, a zatim pomoću ručnih satova. Godine 1863. Marks je pisao Engelsu: „Sat je prva automatska mašina primenjena u praktične svrhe. Cela teorija proizvodnje jednoobraznih pokreta je razvijena pomoću njega.“⁵ Disciplina je bila ključni pojam. Od industrijskih radnika se očekivalo da rade sa preciznošću mašine.

3 Paul Fussel, *Wartime: Understanding and Behaviour in the Second World War* (Oxford: Oxford University Press, 1989), str. 273.

4 Hynes, *The Soldier's Tale*, str. 58.

5 Navedeno kod James Gleick, *Faster: The Acceleration of Just About Everything* (London: Abacus, 1991), str. 35.

U prvim godinama dvadesetog veka Frederik Winslou Tejlor (Frederick Winslow Taylor) je razvio jedan oblik bihejviorističkog inženjeringa koji je telo tretirao kao mašinu. Na taj način je Tejlor opredmetio ljudski subjekt, posmatrajući ga ne kao osobu koja govori drugima subjektivno, već kao manifestaciju, oslobođenu subjektivnosti, zakona otkrivenih prirodnom apstrakcijom.⁶ Tejlor je svoje ideje i metode oblikovao u fabrikama seвероistočnih Sjedinjenih Država sedamdesetih godina 19. veka. TejlORIZAM je bio ideal efikasnosti primenjen na proizvodnju kao naučni metod. Njegov san je bio da radnici i mašine sinhronizovano rade maksimalnom brzinom.

Često se kaže da u svom traganju za efikasnošću Tejlor nije pravio razliku između čoveka i mašine, ali on je u stvari novog čoveka video u smislu darvinizma, kao dalji dokaz evolucije. U svojoj raspravi „*Upravljanje radionicom*“ (1903) on skoro evolucionističkim terminima govori o „novom čoveku“. Čovek će morati da se prilagodi višim nivoima brzine ili će iščeznuti. Najbrži će biti najsposobniji.

„U dostizanju konačnog visokog nivoa brzine koji će postojano biti održavan, shvatiće se proste činjenice da ljudi moraju proći kroz nekoliko različitih faza, uspinjući se od jednog koraka efikasnosti do drugog.“

Na sledećem stupnju svoje evolucije čovečanstvo će opstati samo ako bude efikasno.

Kao što je primetio jedan savremeni pisac, odvajanje radnika od sredstva za proizvodnju je bilo jedan od istorijskih uslova modernog kapitalizma, ali tejlORIZAM je učinio više: on je odvojio radnika od kontrole nad radnim procesom. Tejlorov idealni radnik je bio onaj ko ne misli, ko nema intelektualnu autonomiju, sposobno da samo mehanički izvršava standardizirane operacije – izraženo Tejlorovim rečima, „vo“ ili „inteligentni gorila“ („šimpanza“, kao što kaže Selin (Celine) u *Putovanju na kraj noći*). Tejlor je, drugim rečima, pomogao da se u američki kapitalizam usadi žestoka opsesija vremenom, redom, produktivnošću i efikasnošću. U svom glavnom delu *Principi naučnog menadžmenta* on je izneo slavnu proklamaciju: „U prošlosti je čovek bio prvi; u budućnosti sistem mora biti prvi“, a moderni rat se takođe morao shvatiti kao sistem. Armije su sada bile industrijska radna snaga kojom vladaju zakoni naučnog menadžmenta. Racionalnija upotreba „ljudskog materijala“ je bila najefikasniji način da se kontroliše haos pojedinačnih volja. Prema jednom nemačkom vojni-

6 Bernard Doray, *From Taylorism to Fordism: A Rational Madness* (London:

ku iz Prvog svetskog rata, najstravičniji aspekt rata je bio taj što je sve postalo mehaničko. „Skoro biste ga mogli opisati kao industriju koja je specijalizovana za ljudsku klanicu.“⁷

RACIONALNOST

Treće, tehnološka civilizacija je bila duboko racionalna. Koristeći tu reč, naravno, moramo, poput Vebera, biti pažljivi u razlikovanju uma i racionalnosti, jer oni nisu isto. Um je uvek bio vrednovan kao obeležje civilizacije, slavljem kao trijumf nad iracionalnim i instinktivnim. Ovo je bio način na koji su Evropljani objašnjavali, bar na sopstveno zadovoljstvo, svoju superiornost nad „divljacima“ koji su bili, po definiciji, „nerazumni“ ili „iracionalni“. Takođe, suštinski zapadna ideja je bila da je tehnološki napredno društvo ujedno i najcivilizovanije. Čak i kada su tehnologiju uprezali u jaram rata, Evropljani su verovali da su civilizovani. Na kraju krajeva, što je jedno društvo bilo racionalnije, verovalo je i da je najumnije. A njihov glavni ratni cilj je bio, bar protiv divljaka, da ih dovedu do toga da „vide“ um pomoću mitraljeza.

Ali u tehnološkoj civilizaciji, um i racionalnost su bili različiti. Racionalnost je bila način gledanja na svet u kojem je značenje nekog čina potpuno izvedeno iz njegove korisnosti. U okviru praktične racionalnosti, sva sredstva za ostvarenje željenih ciljeva su posmatrana kao „tehnike“ ili „strategije“, umesto kao sistemi vrednosti koji im se pripisuju na osnovu moralnih standarda.

Racionalizacija modernog života je uključivala široko rasprostranjenu upotrebu računa kao strategije društvene akcije; oslobađanje društvene akcije od svakog magijskog mišljenja; široku upotrebu tehničkog i proceduralnog zaključivanja kao načina za određivanje praktičnih ishoda i ovladavanja svakodnevnim životom. Veber je verovao da društveni procesi na Zapadu sve više počivaju na tehničkom znanju i „kalkulatorskom zaključivanju“. A ovo je dovelo do većeg utilitarizma u životu, do „odsustva svake metafizike i skoro svih ostataka religijskih uporišta u smislu odsustva i odbacivanja svih neutilitarnih merila“.⁸

Ovim se Zapad uskoro suočio sa bolnom dilemom. Veber je svoju frazu „skidanje čarolije sa života“ preuzeo od pesnika i dramskog pisca Šilera (Schiller). Ipak, Šiler je takođe upozoravao da „Čovek može biti u zavadi sa

7 Navedeno kod Enzo Traverso, *Origins of Nazi Violence* (New York: New Press, 2003), str. 81.

8 Heller, *Theory of Modernity*, str. 107.

samim sobom (i svojim humanitetom) na dva načina: ili kao divljak kada osećanje nadvlada princip; ili kao varvarin kada princip uništi osećanje“. Kao moderni ljudi, Evropljani su mislili da su, upotrebom uma, izbegli varvarstvo. Ali, ako su oni mislili da su divljaci necivilizovani zbog stavljanja na prvo mesto osećanja, oni su uskoro sebe počeli da gledaju kao divljake zbog žrtvovanja osećanja.

Ovo je bio krajnji paradoks industrijske civilizacije. Kako nam kaže Helerova, ona je istovremeno i oslobađajuća i otuđujuća. Ona olakšava život fizički, ali duhovno dovodi do otuđenja. A ništa nije stvaralo veće otuđenje od serijske klanice. U slučaju rata, ona je obesmisllila viteštvo, vrlinu, pa čak i hrabrost (hrabrost slobodno izabranu). U romanu Roberta Muzila (Robert Musil) *Čovek bez svojstava* (njegovo kritičko istraživanje nasilnog kraja sveta od pre 1914) junak Ulrih napušta svoju konjičku regimentu zbog mnogo modernije profesije: on se upisuje na građevinu. Sam Muzil je, pre nego što je postao pisac, bio vojnik, inženjer i matematičar i Muzil kroz Ulriha možda izražava samog sebe. Zanimljivo, ovaj junak je otuđen i od građevine. Svet je, žali se on, „prосто smešan ako ga posmatrate sa tehničke tačke gledišta“.⁹ On bi to isto mogao reći i o modernom ratu i - to je ono što ga čini tako ispražnjenim od čarolije.

POSTINDUSTRIJSKE PARADIGME

Da bismo shvatili šta se desilo, potrebno je da razmotrimo paradigmu koja je vladala vojnom tehnologijom i vojnim mišljenjem u industrijskoj eri. Bila je to paradigma koja se okretala oko glavne tehnologije industrijske revolucije: parne mašine. Čak i ranije ratom je vladala paradigma usredsređena na drugu tehnologiju: sat. Obe paradigme su inspirisale metaforičke okvire za razumevanje nauke i, kroz nauku, prakse rata.

RAT KAO SILA

Mada je Ciceron jednom uporedio pravilnost kretanja nebeskih tela sa pravilnošću vremenskih trenutaka, mehanizam sata nije korišćen kao metafora za univerzum sve do četrnaestog veka, kada je u Nemačkoj otkriven sat sa tegovima i javni satovi počeli da se postavljaju širom Evrope. Subjektivno vreme zamenjeno je postvarenjem vremena - javnim vre-

9 Navedeno kod Conrad, *Modern Times, Modern Places*, str. 401.

menom. Vreme se sada meri. Pridržavanje vremena je prešlo u služenje vremenu, računanje vremena i racionisanje vremena. Čak i hrišćanska crkva (na Zapadu, mada manje na Istoku), koja je ljudsko delovanje merila prema obrascu večnosti, dozvolila je da ljudski život bude zaražen vremenom satnog mehanizma, kada je u glavnim gradovima na crkvenim tornjevima instalirala satove. Postupajući tako, ona je sopstvene liturgijske principe podredila rastućoj materijalističkoj perspektivi društva za koje je vreme bilo novac.

Do sedamnaestog veka, metafora sata je počela da se primenjuje na ljudsku anatomiju, kao i na makrokosmos univerzuma. Dekart, Hajgens i Lajbnic, svi su objašnjavali prirodu (izuzev ljudskog duha) pomoću međusobnog delovanja delova (u ovom slučaju, materije). Hajgens je čak napravio revolucionarni pomak, izumevši klatno i spiralu za navijanje. Njutnova paradigma univerzuma je bila satni mehanizam koji je opisan u smislu kretanja izazvanog silom: načina na koji se pokretni delovi satnog mehanizma pokreću pomoću potezanja tegova pričvršćenih za konopac. Njutn je metaforu satnog mehanizma, poznatu njegovim prethodnicima, transformisao u nešto naučno mnogo konkretnije: *silu*.

Precizno merenje toka vremena je bilo preduslov moderne nauke. Uvođenje satnice - pravljenje tabele za niz događaja koji se odigravaju u unapred određenim intervalima koji su definisani sa pedantnom tačnošću - bilo je poslednje dramatično, ali i najmoćnije sredstvo promene u celom procesu modernizacije, a to uključuje i modernizaciju rata. Kao što je tvrdio Manuel de Landa (Manuel de Landa) u *Ratu u dobu inteligentnih mašina* (1991), „armije satnog mehanizma“ osamnaestog veka su bile satni mehanizmi: rigidne formacije ljudi i oružja su bile nesposobne za bilo kakvu individualnu inicijativu na bojnopolju. Satni mehanizam, nasuprot motoru, samo prenosi kretanje iz spoljašnjeg izvora - on ne može proizvesti bilo kakvo sopstveno kretanje. U slučaju armija, pisao je De Landa, njih kao armije satnog mehanizma nije toliko karakterisala njihova nesposobnost da proizvedu pokret (mada su bile spore i glomazne za manevre na bojnopolju), koliko njihova nesposobnost da obrade nove informacije (da koriste podatke za tekuću borbu i da iskoriste prednosti trenutnih taktičkih prilika). Individualna inicijativa je bila ograničena; vojni mehanizam je, poput sata, bio poslušan, kalibrisan i precizan.

„U eri u kojoj su glasine bile najbrži metod komunikacije, 250 milja na dan u poređenju sa 150 milja na dan koje su prelazili prenosni sistemi

kurira, poželjno taktičko telo je bilo ono sa najmanje lokalne inicijative, tj. ono koje je zahtevalo minimum unutrašnje obrade informacija.

Ali, ako paradigma satnog mehanizma nije revolucionisala evropsko bojno polje, ona je zaista omogućila tehnološku premoć zapadnih Evropljana nad Turcima u zamršenom odnosu između univerzuma satnog mehanizma i drila. Satni mehanizam je bio suštinski za dril koji je u Evropu uveo Moris od Nasaua (Maurice of Nassau) devedesetih godina 16. veka. A bez drila armija ne može marširati u ritmu.

U Otomanskoj imperiji se nije moglo naći nikakvo slično mišljenje, ali tada su mnogi evropski putnici sedamnaestog veka bili zapanjeni turskom averzijom prema satovima u kojoj su se reflektovale vrlo različite ideje o merenju vremena. Sat je podsticao Evropljane da apstrahuju i kvantifikuju svoje iskustvo vremena, a ovaj proces apstrakcije je vodio modernoj fizici. Turci su, naprotiv, ostali verni starim premodernim načinima mišljenja o njemu. Većina njihovih satova je bila uvezena iz Evrope i uskoro se izrodila praksa da se uz satove, kao poklon, šalje zanatlija da prikaže njihovu upotrebu i da ih po potrebi popravlja.¹⁰ Ovakvi stavovi su neizbežno preneti i u vojnu sferu. Otomanski vojnici nisu išli marševskim korakom, već su, svaki za sebe, išli lakim hodom. Ova razlika je odražavala širu odbojnost prema poštovanju zapovesti - ili tajmingu - koji je takođe uveo Moris: pucanje u salvama, što je podrazumevalo da svaki red puca istovremeno na neprijatelja, a zatim se, ponovo puneći pušku, odmara dok drugi redovi odgovaraju na vatru i stvaraju neprekidni grad kuršuma. Da bi se izveo ovaj manevar, nije potrebna samo odvažnost, već i savršena koordinacija. Preokupacija ovog doba vremenom se ogledala u preciznosti i harmoniji.

RAT KAO ENERGIJA

Ako su filozofi sedamnaestog veka videli univerzum kao džinovski satni mehanizam, njihovim naslednicima iz devetnaestog veka se činilo da on više ima odlike termičkog motora. Čak i živi organizam (čovek) se shvatao i proučavao kao motor sa unutrašnjim sagorevanjem koji sago-
reva glukozu ili skrob, masti i proteine u ugljen-dioksid, vodu i mokraću.

Najvažniji od ovih termičkih motora, međutim, nije bio čovek, već, kao što su savremenici znali, parna mašina. Parne mašine su početkom

¹⁰ Bernard Lewis, *What Went Wrong With Islam? The Clash Between Islam and Modernity in the Middle East* (London: Weidenfeld and Nicolson, 2002), str. 124.

18. veka često imale dekorativne ukrase, preuzete iz antičke klasične arhitekture. Čak su i fabričke hale i pumpe ponekad izgledale kao crkve. Parna mašina je bila isto toliko simbol, koliko i supstancija ovog doba.

Poput mehaničkog sata, parna mašina je vodila drugoj revoluciji u nauci. U delu matematičara Karnoa (Carnot) (1824) *Razmišljanja o pokretačkoj moći vatre* izraženi su fizički principi koji ograničavaju operaciju bilo kojeg termičkog motora. Koristeći Karnoove principe, bilo je moguće izračunati maksimalnu količinu rada koju može proizvesti bilo koji termički motor. Krajnja ograničenja nije postavljalo oblikovanje bilo kojeg uređaja, već su ona bila inherentna načinu na koji priroda radi. Parne mašine su postale primarni pokretač društva i inspirisale novu nauku termodinamike. U termodinamičkim opisima je Njutnov glavni pojam sile zamenjen novom odlikom - *energijom*.

Energija, objavljivao je Verner Hajzenberg (Werner Heisenberg) u svojim predavanjima iz fizike i filozofije koje je pred kraj života držao na univerzitetu Sent Endrjus pedesetih godina 20. veka, zaista je tvar od koje su sačinjene sve elementarne čestice, svi atomi i, stoga, sve stvari uopšte, a istovremeno, energija je i ono što je pokrenuto. ... Energija se može transformisati u kretanje, toplotu, svetlost ... Energija se može shvatiti kao uzrok svih promena u svetu.¹¹ Moderni svet, pisao je Ernst Junger, zahteva „sve veću transformaciju života u energiju“.¹² Slično funkcionisanju fizičkog sveta, rat je krajem 19. veka počeo da se posmatra u smislu energije. Pol Virilio (Paul Virilio) je pisao o francuskim revolucionarnim armijama kao prvim „motorizovanim“ armijama u istoriji koje su bile takoreći pod uticajem „energije“ sopstvenih revolucionarnih ideja. Revolucionarna pesma „Marseljeza“ bila je oblik kinetičke energije koja je gurala mase prema bojnopolju i oslobađala, kako kaže Klauzevic, energiju „koja se više nije mogla obuzdati“.¹³ Top nije bio samo novo oružje u Napoleonom rukama; on je bio otevljenje principa moći koji je bio srž njegovog mišljenja: slomiti otpor i sejati strah. Iz tog razloga Džordž Meredit (George Meredith) ga je nazvao „najvećom od svih mašina, (mada) veoma ograničenim čovekom“.¹⁴

11 Werner Heisenberg, *Physics and Technology* (London: Penguin, 1990), str. 51.

12 George L. Mosse, *Fallen Soldiers: Reshaping the Memory of the World Wars* (Oxford: Oxford University Press, 1990), str. 61.

13 Paul Virilio, *Speed and Politics* (New York: Semiotext(e): Foreign Agents Services Autonomeda, 1986), str. 23.

14 Paul Johnson, *Napoleon* (London: Weidenfeld and Nicolson, 2002), str. 32.

Važno je uvideti da su obe promene u kosmologiji uključivale i koncepte vremena: oni su podsticali generale da misle o određivanju vremena za napad, brzini manevra, tempu operacije. Obe promene su intenzivirale ljudska međusobna delovanja u smislu neposrednosti. Blickrig - možda najelegantnija i u početku ubojita ideja rata kao čiste energije - jeste slučaj o kojem je reč, mada podleže, kao i sva energija, termodinamičkom principu entropije. Jer u slučaju ruske operacije, sam uspeh nemačke armije je doveo do onoga što stratezi nazivaju „tačka kulminacije“ operacija, kada se snage kreću suviše brzo, ili su otišle suviše daleko da bi bile logistički podržane - tačka na kojoj taktički uspeh često završava u strateškoj propasti. U slučaju Lenjingrada 1941. godine, tenkovi su na kapije grada stigli daleko ispred pešadije i tako ispustili jedinu priliku da ga zauzmu. Umesto toga, oni su bili prisiljeni da se ulogore tokom 900 dana opsade koja je na kraju bila razbijena.

Entropija nije loš način gledanja na to kako industrijalizovano ratovanje iscrpljuje sopstvene mogućnosti, posebno kod najvećeg mogućeg oslobađanja energije: atomske bombe. Kod atomske bombe, kao što je ranije primetio Bernard Brodi (Bernard Brodie), cilj rata je postao njegova sopstvena negacija.

RAT KAO INFORMACIJA

Poput sata i parne mašine, kompjuter je dao nauci snažnu metaforu svetskog poretka. Energija kao koncept, naravno, nije iščezla ništa više nego što je njutnovska nauka „opovrgnuta“ u devetnaestom veku. Ono što se desilo umesto toga je da imamo novu prizmu kroz koju možemo da gledamo svet. Jer, stanovište obrade informacija, inspirisano kompjuterom, pruža nam jedno drugačije razumevanje života kao *informacije*.

Jedan od načina na koji možemo videti da je informatičko doba transformisalo naše mišljenje je način na koji smo danas skloni da gledamo na Darvinovu evoluciju. Oспорavanjem naših starih industrijskih, darvinovskih stilova evolutivne biologije, promenile su se i percepcije nas samih, kako individualno, tako i društveno. Jer, kao građanin industrijske ere, Darwin je živa bića počeo da posmatra ne kao „celine“, već kao ukupni zbir delova „sklopljenih“ zajedno u složenu mašinu.

„Skoro svaki deo svakog organskog bića je tako divno povezan sa svojim složenim uslovima života, da se čini isto toliko neverovatnim da

bi bilo koji deo iznenada postao savršen, koliko i da bi složenu mašinu izumeo čovek u savršenoj državi.¹⁵

Takve primedbe samo služe kao potvrda Špenglerovih zapažanja da se Darwinova sveukupna teza svodi na „primenu ekonomije na biologiju“¹⁶.

Danas, mi verujemo da su sve organizacije svežnjevi odnosa u uzajamnom dejstvu i da su svi oni u uzajamnom delovanju sa svojom sredinom: mi to nazivamo „evolucija putem pozitivne povratne informacije“. Zaista, naučnici su počeli da posmatraju evoluciju kao stabilan napredak ka „sve većoj složenosti organizacije“. Organizaciona složenost je, zauzvrat, ekvivalentna akumulaciji informacije. Drugim rečima, piše Džeremi Rifkin (Jeremy Rifkin), evolucija se danas shvata kao poboljšanje u obradi informacija.¹⁷

Što je jedna vrsta uspešnija u obradi složenijih vrsta informacije, ona je sposobnija da se prilagodi većem nizu promena životne sredine. Ono što pokreće ovu evoluciju je sve veća računarska sposobnost. U ovoj „evolutivnoj slici“ ili kibernetičkom svetu, mi nalazimo da opstanak *jeste* obrada informacija. Naše prethodno verovanje u opstanak najспособnijih je zamenjeno verovanjem u opstanak najbolje informisanih. Sam život, od sirove snage, ide dalje ka znanju. Ljudsko biće se shvata kao procesor informacija, kompleksnom mrežom povezano sa drugim ljudskim bićima. Čak i DNK ima funkciju skladištenja informacija, tj. memorije. Molekuli u ćelijama živih ljudskih bića sadrže korisnu informaciju o istoriji govora (sama funkcija DNK kao skladišta informacija je dovoljan razlog da se život posmatra kao nešto što je u suštini proces obrade podataka).¹⁸

Svi modeli, piše Stiven Tulmin (Stephen Toulmin), „počinju kao analogije, ali kasnije postaju realističniji i bliži strogo doslovnom načinu govora“.¹⁹ Naše shvatanje rata kao obrade informacija (informacija može da promeni sud, moral vojnika, ona može istovremeno da osnaži ili oslabi) ohrabruje nas da o njemu mislimo na nove načine. Jer, čak i rat je doveden pod kontrolu kibernetičkih principa. O armijama se sve

15 Jeremy Rifkin, *The Biotech Century: How Genetic Commerce Will Change the World* (London: Orion, 1998), str. 26.

16 Ibid.

17 Ibid., str. 209.

18 Tom Siegfried, *The Bit and the Pendulum: From Quantum Computing to M Theory: The New Physics of Information* (New York: John Wiley, 2000), str. 101.

19 “Stephen Toulmin, „From Clocks to Chaos: Humanizing the Mechanistic World View“, у зборнику *The Machine as a Metaphor and Tool* који су приредили Hermann Haken, Anders Karlquist и Uno Svedin (Berlin: Springer, 1993), str. 152.

više misli kao o informacionim sistemima, ugrađenim u mreže odnosa. U industrijskoj eri se o celini mislilo kao o agregatu sklopljenih delova koji je sačinjavaju. Nasuprot tome, kibernetika celinu shvata kao integrisani sistem.

Napredovanje u brzini sposobnosti obrade podataka konstituise radikalnu paradigmu - uspon kibernetičke teorije. Norbert Viner (Norbert Wiener), čovek koji je prvi popularisao, definisao je informaciju kao „ime za sadržaj onoga što je razmenjeno sa spoljašnjim svetom u procesu prilagođavanja i ono u čemu se ispoljava naše prilagođavanje. Proces primanja i upotrebe informacija je proces našeg prilagođavanja okolnostima spoljašnje sredine i našeg uspešnog življenja unutar te sredine.“²⁰

Informacija se, dakle, sastoji iz bezbrojnih poruka i instrukcija koje cirkulišu između stvari i njihove sredine.

Kibernetika je, na taj način, teorija o načinu na koji ove poruke ili delovi informacija međusobno deluju kako bi proizvele predvidljive forme akcije. „Upravljački“ mehanizam je negativni fdbek, tj. povratna informacija koja mašini pruža informaciju o njenom radu, tako da ona može pokušati da premosti jaz između onoga što ona radi i onoga što se od nje očekuje. Rezultat je obrada podataka. Uz pomoć kompjutera, kibernetika je postala najstaknutiji princip organizovanja našeg sveta. Na taj način, kompjuter je osigurao institucionalizaciju kibernetičkih principa kao centralnog načina organizovanja budućnosti.²¹

Mi smo danas stanovnici umreženog sveta koji delimo sa kompjuterima. Naš humanitet je za nas redefinisao. Biti genije znači imati veću situacionu svest. Biti znalac znači biti bolje informisan. Biti bolje informisan znači poznavati svaku promenu okolnosti u spoljašnjoj sredini. Mudrost je velikim delom postala stvar obrade podataka. A znanje više nije, kao u prošlosti, otkriće činjenica, već neprekidni proces procene podataka koje, kao subjektivna bića, procenjujemo pomoću mašina.

Da citiramo jednu od najznačajnijih vojnih publikacija Sjedinjenih Država - *Godišnji izveštaj o vojsci budućnosti*:

„Znanje kao najviši ... nezapamćeni nivo upoznatosti sa bojnim prostorom koji se očekuje kao dostupan, značajno će redukovati kako maglu, tako i trenje. Znanje će oblikovati bojni prostor i stvori-

20 Rifkin, *Biotech Century*, str. 182-3.

21 *Ibid.*, str. 184.

ti uslove za uspeh. Ono će dozvoliti ... razdvojene, decentralizovane, međusobno udaljene operacije... Ono će pružiti sigurnost i smanjiti rizik.”²²

Smanjenje rizika je jedan od ključnih ciljeva novih tehnologija, posebno rizika za sopstvene vojnike.

Ovo je promena koja čini da rat ponovo zadobije čaroliju i ne samo zbog toga što je humaniji. Ako mreža ima unutrašnju vrednost, sigurno je imaju i vojnici koji su deo nje. Slično tome, stradanja se mogu svesti na minimum; gradovi se ne moraju rušiti, samo zatvoriti; armije se ne moraju likvidirati, samo neutralisati - u svakom slučaju ne zadugo.

Pošto je sve u uzajamnoj vezi, vojnici se sve više posmatraju kao sakupljači informacija, priključeni na veću mrežu obrade informacija koje oni i pružaju i dobijaju. Biti sposoban za brz odgovor na brze promene u sredini je sada ključ uspeha. A uspeh se više ne meri na osnovu sposobnosti da se ubija u ogromnim brojevima, ili da se sravnjuju gradovi; ili da se onesposobe armije na bojnom polju - vrsta sirove socijaldarvinističke borbe najsposobnijih koja je svoje dno dostigla u bitkama kao što je Verdun. Umesto toga, uspeh se meri sposobnošću da se apsorbuje sve veća količina informacija i da se vatrena moć usmeri na određene čvorne tačke. Cilj Amerikanaca je da proizvedu jedinstveni „sistem sistema“ koji će senzore iz vazduha, sa kopna i kosmičkog prostora povezati sa tehnologijom pomoći u donošenju odluka i tako osiguraju „informatičku superiornost“ koja će zapovedniku omogućiti da odnese pobedu uz minimum materijalne štete sebi i drugima.

Još jednom, novo kosmološko shvatanje rata se tiče vremena: neposrednosti. Ali uz jednu suštinsku razliku: vreme se spojilo sa brzinom. Jer ciljanje se sada meri nanosekundom. Greška od milijarditog dela sekunde znači grešku od oko jedne stope - to je razdaljina koju svetlost pređe u tom vremenu. Jednananosekundajejednakajednoj stopi, jednačina koja može činiti svu razliku između likvidiranja mete sa kolateralnom štetom ili bez nje. Poznavanje tačnog vremena je suštinska crta izručivanja eksploziva iz vazduha na određene zgrade ili čak sobe u zgradi, čime se na najmanju meru svodi gubitak života bilo vojnika, bilo civila.

22 Navedeno kod Steven Metz, *Armed Conflict in the Twenty-first century: The Information Revolution and Postmodern Warfare* (US Army War College: Strategic Studies Institute, April, 2000), str. 30.

Metafore rata		
Sat	Parna mašina	Kompjuter
Dominantno oruđe u društvu	Dominantno oruđe u društvu	Dominantno oruđe u društvu
Oruđe kao metafora za nauku koja vodi u novu nauku njutnovskog mehanizma	Predmet naučnog proučavanja koje vodi u novo proučavanje ter modinamike	Oruđe za nauku i predmet naučnog proučavanja koje vodi u novu nauku fizike računanja
Metafora za naučni pogled na svet zasnovan na <i>sili</i>	Metafora za naučni pogled na svet, zasnovan na <i>energiji</i>	Metafora za naučni pogled na svet, zasnovan na <i>informaciji</i>
Rat kao usmerena mehanizovana sila	Rat kao usmerena energija	Rat kao negativna informaciona povratna sprega

POSTINDUSTRIJSKA CIVILIZACIJA

U Prvom svetskom ratu je bila jasna industrijska osnova pobede. U Drugom svetskom ratu je bila čak i jasnija. Pesnik Arčibald Mekliš (Archibald MacLeish) bio je precizniji nego što je možda nameravao kada je u članku u časopisu *Atlantic Monthly* 1949. godine tvrdio da su Sjedinjene Države „inženjerskim radovima“ ostvarile briljantnu pobedu.²³ Ali, cena te pobede je, naravno, bila visoka: bombardovanje nemačkih i japanskih gradova tepih bombama, proces koji je oba ova društva ostavio u ruševinama. Tako uopšte nije iznenađujuće da je baš u toku Drugog svetskog rata došlo do prve upotrebe računara, kao i razvoja kibernetičke teorije, pri čemu i jedno i drugo imaju dramatičan uticaj na naše mišljenje o ratu. Oni su docnije omogućili Sjedinjenim Državama da napuste stare operative koncepte kao što su masovne snage i uzastopne operacije u korist masovnih efekata i simultanih operacija.

A sve ovo se desilo, zauzvrat, zahvaljujući dvama velikim razvojjima koji su u toku dvadesetog veka promenili lice rata: (1) brzini komunikacije i (2) brzini kompjuterizacije, razvojjima koji su uvedeni u eri postindustrijskog ratovanja. Baš kao što je sat istakao značaj satnica i koordinisanih

²³ Fussel, *Wartime*, str. 9.

vežbi, a parna mašina značaj termodinamičkih principa na bojnopolju, tako je kompjuter ojačao ključni značaj brzine u obradi podataka. Jer informatičko doba je istinski transformisalo rat u pogledu brzine komunikacija. U Prvom svetskom ratu telegraf je omogućavao komandantima da trenutno prime informaciju i izdaju naređenje bataljonima na bojnopolju. Najbrži prenosnik podataka u svoje vreme, on je bio sposoban da pošalje 30 reči u minutu. Teleprinter je ovu stopu povećao na 66 reči u minutu u poslednjim godinama Vijetnamskog rata. Radi poređenja, kompjuteri korišćeni u operaciji Pustinjaska oluja (1991) bili su sposobni da obrade 192.000 bita informacija u minutu. U bliskoj budućnosti možemo očekivati, kako kompjuterski čipovi postaju sve sofisticiraniji, obradu miliona - možda čak triliona bita informacija u minutu.²⁴

Čak i kada naši današnji silikonski sistemi dostignu svoja fizička ograničenja, što može biti brže nego što zamišljamo (možda za 20 godina), nove tehnologije, zasnovane na molekularnim i fizikalnim naukama, i iznad svega kvantnoj fizici, mogu nas povesti u novu eru. Nanotehnologija ima potencijal da pruži mnogo veći kapacitet obrade putem ugradnje više elemenata na istom prostoru, a sistemi biološke obrade mogu povećati brzinu obrade. Najveći od svih skokova može doći od kvantne tehnologije sa novim algoritmima zasnovanim na kvantnim principima - mada je u ovom trenutku suviše rano praviti bilo kakva čvrsta predviđanja.

Informatička era bitna je još u jednom pogledu: konektivitetu (povezanosti). Povezanost kompjuterskih sistema se povećava eksponencijalno kroz digitalizaciju odvojenih sistema koji su joj prethodili: telefon, radio, televizija, sateliti i, najnovije, optička vlakna. Svaka od ovih tehnologija je uneta zajedno u mrežu. Integrisana digitalno, jednobrazna struja bitova zamenjuje ranije zasebne tehnologije telefonije, radiodifuzije i prenosa podataka. Za 20 godina svi ovi sistemi mogu biti sve vreme „on line“, nudeći dosad nezamislive vojne mogućnosti od kojih najdalje ide „puni spektar dominacije“, koji oružane snage Sjedinjenih Država nastoje da dostignu do 2010. godine.

Drugo, kompjuterizacija je pomogla da se proizvede mreža koja omogućava da mašine digitalno obrađuju podatke. Model prve generacije, iznet na tržište nakon 1951. godine, bio je na bazi vakuumske cevi. Počevši od 1960. godine IBM je proizveo velike kompjutere sa

24 Charles Joncher, *Wired Life: Who We Are in the Digital Age* (New York: Anchor, 1999), str. 120.

ugrađenim tranzistorima, mašine druge generacije, koji su pokrenuli kompjutersku eru u njenoj današnjoj formi. Sledeći stupanj je bio današnji čip mikroprocesora koji je bio sposoban da izvede milione logičkih operacija u sekundi. Godine 1972. Intel je proizveo čip 8080, jedinstveno parče silikona koje sadrži 4800 tranzistora. To je bio prvi pravi mikroprocesor. Od tada, čipovi su eksponencijalno povećavali kako brzinu, tako i kapacitet, od čipa od 1K do čipa od 256 M-bita. Gde je granica? - 100 miliona tranzistora u jednom jedinom mikroprocesoru? Fizičari očekuju da odu mnogo dalje od toga.²⁵

Informatičko društvo karakteriše integracija informatičke tehnologije kao ključnog faktora u svim vrstama proizvodnje. Sve veći deo američke vojske je zaposlen na obradi podataka. Njene armije su sada potpuno zavisne od kompjutera i Sistema globalnog pozicioniranja (GPS). Ako oni zakažu, ili ako dođe do pada sistema u kompjuteru, sa njima padaju i planovi. Sve više i više vojnih aktivnosti se sastoji iz obrade različitih formi informacije. Informacija je danas pogonska snaga rata.

Ono što je, međutim, stvarno revolucionarno, jeste način na koji nove tehnologije temeljno transformišu način na koji mislimo o ratu, posebno o ciljanju *neprijatelja*.

OPTIMALIZACIJA

Rezultat tehnologije Drugog svetskog rata, zasnovane na industriji, bio je maksimalan broj žrtava, uglavnom zbog nepreciznosti oružja iz vazduha. Jedan od primera je 1.000 vazdušnih napada koji su izvedeni protiv nemačkih gradova nakon 1942. godine, a koje je Vangat neposredno iskusio nekoliko godina kasnije. Oružje konačne pobede bila je leteća tvrđava B-17 koja je, prema savezničkoj propagandi, mogla gađati prostor u prečniku od 25 stopa sa visine od 20 000 stopa. Ona to nije mogla, zbog čega je rezultat masovnih napada bio masovni gubitak života. Do kraja sukoba je uništeno 22.000 ovih bombardera, uz gubitak od 110.000 pilota. Gubici su se mogli, paradoksalno, pripisati nepreciznosti aviona.

Prijevod sa engleskog: Milanka Radić

*prema izvorniku: Christopher Coker, The Future of War (Budućnost rata),
Blackwell Publishing, London, 2004*

25 Ibid.

KULINARSKI RAT

Uprkos snažnom kolektivnom osjećanju prema kuhinji u mnogim zemljama, njena geopolitička historija je, do danas, izazvala malo zanimanja, a još je manje potaknula na pisanje knjiga. To je zato što je kulinarsstvo, kao predmet izučavanja, prilično obezvrijeđeno. Ali, nije uvijek bilo tako, jer nekada su kineski, iranski i arapski pisci pisali knjige recepata i znali su stati uz peć. U želji da se rasonode i u brizi oko svog zdravlja, počeli su se pobliže zanimati za svoju higijenu života. Za njih, kuhinja nije bila samo umjetnost ili estetika, već realizacija dijetetike spajanjem i promjenom namirnica.

Na Zapadu, malo zanimanje za kuhinju, na polju spoznaje, je vezano za širenje dvije teorije, koje su razdvojile kulinarski prostor i ovladale njim: teorija o gastronomiji, koja ima monopol nad užicima i njihovoj historiji, i teorija o prehrani, koja iznosi znanstvenu spoznaju o odnosima između ishrane i zdravlja.

Gastronomija je proizašla, početkom 19. stoljeća, iz saradnje ljudi od pera i onih od zanata, vezanih za prehranu, da bi ponudila buržoaskoj klasi kulinarsko umijeće, koje se razvilo da bi služilo plemstvu. Kao propagandna literatura o dobrom jelu, ona je dugo udaljavala historičare od kuhinje.

Znanstvena prehrana se pojavila nakon pola stoljeća, kada se prekinulo sa starim dijetetikama. Dajući prednost izučavanju hranjivih sastojaka, u njihovoj vezi sa organizmom, ona nije napustila ideju o razumnoj ishrani, već je nju sasvim uključila u svoju znanost. Ona je odbacila pravila kulinarske rutine u mračna vremena empirijske ishrane i napustila ih u svojim propisima. Kuhinja je prestala biti centralno mjesto dijetetske ravnoteže, koja će se, ubuduće, izražavati zbirom hranjivih sastojaka.

Zaobilazeći kulinarski teren, zasićen gastronomskom literaturom, posljednjih decenija se očituje novi historijski interes, koji je našao put da izbjegne konfuziju između istraživanja i historije završetka porodičnih obroka. Na svom dugom putu, u kome se otvara prema materijalnom životu i mentalitetima, nova historija je izgradila, brojnim radovima i izvanrednim studijama, značajan korpus znanja, u domenu prehrane i ukusa. Ali ova historija nije sasvim napustila Europu, ona je zastala na vratima kuhinja, oklijevajući pogledati u dno lonca, često više obraćajući pažnju na otmjenost običaja i pristojnost kod služenja, nego na analizu pravila i knjigu recepata. Hoće li kuhinja postati ograničen i običan predmet izučavanja, sveden na tehniku pripremanja, omeđenu kuhinjskim posuđem i propisima? To bi značilo odrediti ga na tako ograničen način da, zbog toga – prkoseći svakoj očiglednosti – on ne bi ni postojao. Naprotiv, obuhvatiti, transkulturalnim izučavanjima, cijelo historijsko polje ishrane samo bi razvodnilo predmet kulinarstva, u oceanu materijalnih podataka i društvenih odnosa, koji čine iluzornim svaki pokušaj da se u njemu prikažu neka kretanja.

KULINARSKI PROSTOR

Nije tehnika ta koja, sama po sebi, može odrediti kuhinju (i omogućiti da shvatimo njenu historiju), već propis koji se nameće u njenom ponavljanju. Kuhinja nije kuhanje, ona je provedba obrasca, ostvarenje recepta. Kao takva, ona nije samo slijed postupaka, ona je i spajanje sastojaka i želja jedača. Kuhinja ne postoji sama, kao radionica ili laboratorij, bez tržnice i bez stola. Ovo su tri mjesta potrebna za pripremanje jela, izmišljanje recepata i pisanje knjiga recepata. Ova knjiga prihvata tu diobu na troje. Prvi dio, "Kulinarski rezon", je najbliži radu na spajanju sastojaka, njihovom kuhanju i njihovoj promjeni. Drugi dio, "Snage ekspanzije", ispituje veliko planetarno tržište bogatstava, iz najvažnijih kulinarskih tradicija. Treći dio, "U glavi jedača", obrađuje razlike između velikih historijskih ideologija i znanja o hrani i zdravlju.

Kulinarski prostor, tako omeđen unutar te tri granice, ocrtava trokut čija se materijalna osnovica može opisati (oslonac tehnika i sastojaka), ali čiji vrh (želja i volja jedača) ostaje otvoren pred bujicom

pitanja. Zašto svakodnevno kuhati i zašto ponavljati recepte? Da bi bilo dobro varenje? Da bi se promijenio ukus namirnica? Da bi se napravila ravnoteža među hranjivim sastojcima? Da bi se bolje raslo? Bolje starjelo? Da bi čovjek bio siguran, jedući ono što pozna? Da se ne bi razbolio? Da radi isto što i ostali?, i tako dalje. Na pitanje koji je razlog postojanja kuhinje, nema jednostavnog odgovora, i ima više pretpostavki, o kojima bi se moglo raspravljati.

Dvije su moguće razine promatranja kulinarske aktivnosti. S jedne strane, sama materija (ono što je pripravljeno u kuhinji) i njeno propisano predstavljanje (recepti i knjige recepata). S druge strane, njeno okruženje, to jeste sve ono što je prije njenog ostvarenja: proizvodnja i komercijalizacija namirnica, opći stupanj tehnika, mentalni okvir i društvene institucije, itd.

Ono što se danas kuha, na pećima cijelog svijeta, je poznato i opisano. To je, također, i veliki izvor historijskog znanja, jer mnoge kuhinje su ukopane u vrijeme, već stoljećima, i u njima su često slojevi velikih geopolitičkih preokreta. Ono što proističe iz kuhinja, u dalekoj prošlosti, pripada arheologiji. Ali, organske materije su uništive i, izuzev nekih, dobro sačuvanih, pogrebnih obroka, čiji se sastojci mogu odrediti, korištenje tehnike i vizualno predstavljanje jela često se može samo nagađati.

Propisana pravila (recepti i knjige recepata) se, srećom, mogu sačuvati. Međutim, djela o kuhinji i dijetetici, iz daleke prošlosti, su rijetka. Najstarije kulinarske zbirke su mezopotamske (tablice stare oko 3.800 godina) i to su jedini originalni dokumenti iz pretkršćanske Antike. Postoje i drugi tekstovi, iz tog perioda (opisi pripremanja i dijelovi iz grčkih i kineskih knjiga recepata), ali to su popabirčeni, ili naknadno napisani tekstovi, iz prvih stoljeća kršćanske ere. Oni su iz istog doba kao i rimsko djelo, pripisano Apiciusu, kineske kulinarske poeme i velike indijske rasprave iz medicine. Kasna Antika je ostavila samo fragmentarne podatke, koji pomalo bacaju svjetla na bizantinsku i iransku kuhinju, dok je Kina, dinastije Tang, već imala dijetetske priručnike. Abasidski halifat je ostavio, u 8. stoljeću, najvažniji stari izvor o Srednjem Istoku, sa nekoliko, dobro očuvanih, knjiga recepata. Onda, nema ništa, ili gotovo ništa, na zapadu Starog Svijeta, prije

prvih srednjovjekovnih europskih rukopisa, koji su sve brojniji, od 14 stoljeća. Broj izdanih djela, zatim, redovno raste na Zapadu, sa štampom i kulinarske knjige polako ulaze u kulturu naroda. Svi ti dokumenti o kulinarstvu su podloga za ovu knjigu. Ali, oni nisu dovoljni da se rekonstruira među-kulturalna historija i potrebno ih je dopuniti drugim izvorima ili stručnim istraživačkim radovima.

U NOVOM SVJETLU

Tehničko, geografsko i mentalno okruženje kuhinje može se, danas, opisati uz pomoć dobrih sinteza u arheologiji i historiji. Ali, na raspolaganju su također i drugi izvori, posebno rezultati nedavnih radova, u različitim znanstvenim disciplinama, kao što su kemijska ekologija, mikrobiologija, medicina prehrane, genetika populacija, fitogeografija, itd. Ovaj skup radova omogućuje da se ustanovi jedan kontekstualni okvir, koji može dati bolje svjetlo na različita kretanja u međunarodnoj historiji ukusa. Ovaj opći kontekst je podijeljen na devet poglavlja, kratkih i sintetičkih, predstavljenih, naizmjenično, sa temama kulinarske geopolitike. One su raspoređene tako da pomognu čitaocu da se kreće kroz historijsko vrijeme.

Poglavlje "Od početaka kuhinje" istražuje razne hipoteze, koje objašnjavaju stalno povezivanje hranjivih tvari, i jedne kategorije sastojaka (aromati i začini), koji historijski imaju zajedničku upotrebu u kuhinji i medicini. Tu se iznose i najnoviji znanstveni rezultati o svojstvima tih sastojaka, čija se kulinarska upotreba veže za farmakološko djelovanje, uključeno u prehranu.

Poglavlje "Sve kuhinje svijeta" pokazuje historijski napredak metoda i posuđa za kuhanje, u svijetu, od vrućeg kamena do metala, preko pečene zemlje, i zaustavlja se, u jednom momentu, na porijeklu prženja i ranoj upotrebi čelika u Kini.

Poglavlje "Prve bogate zone" nas upoznaje sa geografskim porijeklom prirodnog, jestivog bogatstva i centara ekspanzije poljoprivrede koji su, kako to pokazuje raširenost, po svijetu, njihovih gena, rezultat kretanja poljoprivrednika. Ovo poglavlje podrazumijeva da su

prve poljoprivredne zone upravo mjesta stapanja velikih kulinarskih tradicija u historiji.

Poglavlje "Carstvo proteina" prikazuje pojavu jednog kulturnog modela, prehrambenog i kulinarskog, suprotnog od modela poljoprivrednih društava. Ono podsjeća da su pripitomljenje konja i izum kola omogućili stvaranje ekonomskog sistema, zasnovanog na uzgoju velikih stada, i potaknuli ekspanziju nomada na rubove Centralne Azije.

Poglavlje "Novi svijet prehrane" rezimira napredak proizvodnih tehnika, zamah europske poljoprivrede u Srednjem vijeku, promjenu seoskog stanovništva, naseljavanje nekorištene zemlje, specijalizaciju i svjetsku industrijalizaciju poljoprivrede, to je znatno izmijenilo pretходnu podjelu, opisanu u poglavlju 5.

Poglavlje "Preko ukusa do znanja" istražuje antropologijske i vjerske temelje, koji su osnova medicina i dijetetika antičke Grčke, Indije, Kine ili Amerike. Pokazuje i bitnu važnost okusa, kao instrumenta spoznaje i registra propisa.

Poglavlje "Znanost koja hrani" predlaže da krenemo putem, koji vodi od grčko-arapske dijetetike do razvoja znanstvene prehrane, preko kraja žrtvovanja, na Zapadu, sutona medicine o tjelesnim sokovima i zaboravljanja stare dijetetike.

Poglavlje "Liberalno-dijetetsko društvo" pokazuje isključivanje domaće kuhinje, na Zapadu, i razlike, u krajnjem cilju, između agrarno-prehrambene industrije i medicine. One smještaju jedača-potrošača između dva izvora informacija (znanstvene upute za ishranu i reklamiranje marki), sredstvima nesrazmjernog utjecaja u tržišnoj ekonomiji.

SNAGA I EKSPANZIJA

Svako poglavlje, iz ovog kontekstualnog okvira, služi kao uvod ili oslonac za izlaganje drugih poglavlja, koja se bave čisto kulinarskim temama ovog djela. Ove teme su izabrane, jer su od historijskog interesa za odnos moći i utjecaja, među najsnažnijim kulinarskim kulturama. Ali i zato jer je u njima pitanje ili problem, koji treba riješiti, ili zato što bi one, kao predmet obrađivanja, bile osporavane u drugim studijama.

“Lijepa priča sa Istoka” bacaju novo svjetlo na stari utjecaj Istoka na ukuse Zapada, kroz trgovinu začinicima. Ta trgovina je bila pod punom, ili djelomičnom, kontrolom Istočnjaka, tokom dva milenija, i začini su dugo vremena gospodarili aristokratskom i građanskom kuhinjom Europe. Snaga te trgovine se zasnivala na simboličkoj vrijednosti, koja je pripisivana robi, mnogo više nego na njenim stvarnim farmakološkim učincima: podaci, izneseni u prvom poglavlju, pokazuju da su aromati, sa Mediterana, bili bar isto toliko učinkoviti kao i začini ljućeg okusa. U ovom poglavlju se nudi ponovno proučavanje ovog problema, ne uobičajenim riječima (razlikovanje elita, utjecaj arapske medicine na srednjovjekovnu Europu), nego iz ugla moći ekonomskog sistema, koji povezuje indijske proizvođače i istočnjačke trgovce naveliko, koji nose, prema Zapadu, indijska medicinska shvaćanja, spretno održavajući komunikaciju na velikim razdaljinama, opasnim i čudesnim.

Poglavlje “Na putevima Meksika” dovodi u pitanje općeprihvaćeno mišljenje da je latinsko-američka kuhinja, sinteza indijanske i španjolske kuhinje. Na putevima Meksika, od prvih godina osvajanja, su stada svinja, koja prate *konkvistadore*, koji su došli sa svojim tavama za prženje. Kolonizacija je uvezla problem katoličkih kraljevstva – prekomjernu potrošnju masnoće – na jedan kontinent, koji je nju koristio vrlo malo. Ona je to učinila zato što je njena kuhinja bila obilježena sukobom sa kuhinjom arapskog i muslimanskog Istoka. Analiza predšpanjolske i postkolonijalne kuhinje, pokazuje da je kolonizacija nametnula zajedničko postojanje ili preklapanje kuhinja, a da nije postigla uspješno miješanje.

Poglavlje “Aveti arapske kuhinje” obrađuje važno pitanje: stvarno postojanje arapskog kulinarskog modela, u širem okviru istočnjačke kuhinje, kuhinje koja se lako određuje, ako se pođe od prehrambene baze, zajedničke jedinstvenom geo-klimatskom prostoru. U ovom poglavlju se zastupa teza da centar porijekla ove istočnjačke kuhinje treba smjestiti na jug Kavkaza, na mjesto spajanja dviju prirodnih zona, na Bliskom Istoku, bogatih žitaricama i voćem. I da je ovaj kulinarski model mnogo stariji od arapskih osvajanja ili halifa iz Bagdada, koji su doprinijeli da se objedini islamizirani prostor, šireći jedan model poljoprivrede i kuhinje, koji je ranije postojao.

Poglavlje "Sultanov *fast-food*" osporava jedan drugi istočnjački mit o otomanskoj "velikoj kuhinji", koja je sijala, u centru velikog carstva i blistala blještavilom njegovih sultana. Nažalost, te dvorske kuhinje nema: kuhinja otomanskih Turaka ne pokazuje homogenost i preporod istočnjačke kuhinje, već povlačenje stare grčke kuhinje u Malu Aziju i pomicanje, prema Mediteranu, sklonosti nomada prema mliječnim proizvodima i mesu.

Poglavlje "Francuska kulinarska scena" otvara jedno pitanje, na koje, do sada, nema odgovora: na kojim tehničkim temeljima se nametnula hegemonija francuske kuhinje, u Europi, i čime su oni bili vezani za političku ulogu, koju je apsolutistička monarhija davala stolu? Jer, osobitosti afektiranog služenja "à la française" obavezuju, u 17. i 18. stoljeću, da se poveća broj jela, da ona budu postojanija, sjajnija, zahvaljujući novim postupcima. Ova lijepa tehnika je mogla potamnjeti, zajedno sa monarhijom. Međutim, ova dekorativna kuhinja, vezana za završenu društvenu ulogu, znat će se izmijeniti i prilagoditi prisilama hotelijerstva, oslanjajući se na ono što joj je pomoglo da bude poznata, bar od Srednjeg vijeka: kvalitet agro-prehrambene proizvodnje.

Poglavlje "Juriš na kinesku planinu" pokazuje sukobljavanje između višemilenijske kuhinje, u Kini, i prehrambene američke industrije, između najveće i najstarije umjetnice, na svjetskoj kulinarskoj sceni, i najveće ekonomske i kulturne sile današnjice. Od antičkog doba, iz Kine se širi neprekidni talas jedne kuhinje, čija se dijetetička racionalnost ne mora više dokazivati. Međutim, kao i drugdje u svijetu, klasa, koja se uzdiže iz urbanih kineskih zona, zbija se pod obilježjima vladajućeg Zapada, tjerana svojim jedinim i razmaženim djetetom.

Poglavlje "Englesko-američka moralna politika" traga za počecima kulinarskog siromaštva, zajedničkog za cijeli Zapad, čiji je model Amerika. Osporavajući ideje, koje dovode u pitanje francusku kulinarsku dominaciju ili brzu industrijalizaciju sa kraja 18. stoljeća, ovo poglavlje razvija hipotezu o pokretačkoj ulozi, koju je odigrala promjena moralnog položaja žena, nakon Reforme. Ono pokazuje, kroz gotovo tri stoljeća, želju za oslobađanjem od kućanske sredine i stalne učinke pojednostavljenja kulinarskih tehnika, zahvaljujući kojima bi domaćice izašle iz svojih kuhinja.

GEOKULINARSKI MODEL

Smjenjivanjem informativnih poglavlja i posebnih tematskih poglavlja, ova knjiga daje historiju velikih osvajačkih pokreta kulinarskih kultura, na slici čija je pozadina opće znanje. Kao takva, ona je rekonstrukcija rezultata jednog određenog istraživanja, na osnovi pretpostavki, koje su više puta preobličene. Tako se, tokom pisanja, ideja o kuhinji i njenoj geopolitičkoj dinamici presložila. Ova ideja je postala jedna vrsta "završnice", koja ponovo tumači sve sadržaje, prema modelu koji ne objašnjava sve, ali koji se čini kao najbolje stanovište, da bi im se dao zajednički smisao. Ova završnica se može jednostavno izraziti sa dva suda, koji određuju prirodu kuhinje (njenu ontologiju) i snagu kulinarskih kultura (njihovu dinamiku).

Kuhinja je pokušaj, zasnovan na nagomilanom iskustvu, da se odrede pravila, koja usavršavaju korištenje prehrambenih i farmakoloških resursa, promatranih sa dvostrukog aspekta: prehrambenog i zdravstvenog. Ovaj aspekt sadrži zadovoljenje fizioloških potreba rasta, održavanja, a sa druge strane, degeneraciju stanovništva. Ova pravila se mijenjaju, obzirom na ekološku sredinu i geo-klimatske prilike. Ona daju sisteme različitih ukusa, čija se procjena uči. Ona također učvršćuju granice polja, unutar koga se mogu razvijati zanati i estetika. U tom smislu, historija ukusa ne može biti senzualistička historija zadovoljstava, koje daje stol. Osim ako bi ostala banalno deskriptivna, ona ne može biti "ljudska" historija, u kojoj bi promjena ukusa bila očitovanje lagane i nevjerovatne promjene vrste, tokom stoljeća i milenija. Ali, ta historija može biti "kulturni ostatak" kuhinja, čija je opća racionalnost toliko u vezi sa prirodom, koliko i sa kulturom.

Tako definirana, kuhinja je idealan pokušaj, koji se rijetko ostvari, jer prehrambeni i zdravstveni aspekt mogu pogoršati druge sile (vjerske, političke, vojne, ekonomske), koje pogađaju društveno polje i imaju suprotne ciljeve. Ostvarena pravila u formulama (receptima) su, naravno, jedna komponenta širih prehrambenih modela, u koje se uključuju jela u obroke, a obroci u opće konzumiranje pića, poslastica i raznih drugih dodataka. Ali, ponavljano kodiranje recepata, ne ostavlja sumnju u njihov krajnji cilj: oni su tvrdo jezgro imperativnog ponašanja.

Prema drugom sudu, osnovna snaga kulinarskih kultura je geoklimatskog i ekonomskog reda: najbolji model da se objasni podjela i dominacija svijetom, između nekih velikih stilova i kulinarskih vrsta, je model velikih cjelina izgrađenih na centrima poljoprivrednog bogatstva. Ali, model je ozbiljno narušen drugim parametrima ili društvenim snagama, koje su iscrtale neku složeniju historiju. Snaga ekspanzije, iz tih centara nije bila jednaka; geografski je bilo nemoguća u pod-saharskoj Africi, a uvjeti kolonizacije su je, u Americi, uništili. Srednje-istočni centar se dugo širio prema Aziji i Zapadu, prije nego što ga je zaustavio islam. On se obnovio na jugu Europe (sa drugim obilježjima), krajem Srednjeg vijeka. Jedino traje ekspanzija, iz kineskog centra, još od Antike.

Ova dinamička paradigma je bila poremećena ekonomskim sistemom nomada iz Srednje Azije, a danas industrijalizacijom proizvodnje i potrošnje, koja se rodila na Zapadu. Možda je ovdje njena prava granica. To je pitanje, koje u zaključku, postavlja poglavlje "kulinarski rat". Je li Zapad na putu da ponudi, cijelom svijetu, jedan drugi model prehrane u kome bi ciljevi domaće kuhinje bili prepušteni mehanizmima tržišta? Fenomen je još tako mlad (jedno i po stoljeće) da bi bilo moguće predvidjeti kraj kuhinje, jer se druge snažne sile opiru planetarnom širenju konzumerizma. Utoliko prije što, unutar samih društava, u kojima je domaća kuhinja virtualno nestala, naučna ishrana, zadužena da izloži znanje i upravlja ponašanjima, još uvijek nije sposobna da definira najbolji koktel mikro-nutrimenata, koji su potrebni našem organizmu. Vjerovatno su, zbog toga, narodi, koji su sačuvali tradicionalni način ishrane, baziran na poljoprivrednim proizvodima, često boljeg zdravlja i općenito dugovječniji od onih koji se hrane industrijskim proizvodima i farmaceutskim dodacima.

*Prijevod sa francuskog:
Nermina Štraus*

POTISNUTA ISTINA: KOLABORACIJA U SRBIJI 1941-1944.

Zakon kojim se rehabilituju svi "ideološki" protivnici komunizma, počinje sa datumom od 6. aprila 1941., što je istovremeno i njegov najzanimljiviji deo. Imali smo priliku da slušamo predlagače i zagovornike zakona koji su svojom srčanom odbranom ratnih "ideoloških" protivnika komunizma, nedvosmisleno potvrdili da je čitava stvar i smišljena isključivo zbog njih, a da ih oni posle 1945. ustvari i ne zanimaju, odnosno, da su samo "kolateralna šteta" pokušaja rehabilitacije kvilinga iz vremena Drugog svetskog rata. Saopštili su nam i da bi čitav komunistički period trebalo jednostavno proglasiti zločinačkim čime bi, misle oni, po automatizmu bili rehabilitovani svi njegovi "ideološki" protivnici, a oni ratni proglašeni borcima za pravednu stvar. Zato možemo očekivati da će (kao što se već desilo sa četnicima) ovog puta "demokratama" biti proglašeni nedićevci i ljotićeveci, pa će po automatizmu "demokrate" postati i balisti, hortijevci, ustaše, i na kraju, sam nemački Rajh. Svi oni zaista jesu bili "ideološki" protivnici komunizma, ali je, sasvim sigurno, Hitler bio najveći.

Zato nije slučajno danas, njihov "ideološki" antikomunizam i početak i kraj svake argumentacije, uz prećutkivanje da su kao protivnici komunizma bili i aktivni protivnici celokupne antihitlerovske koalicije, čiji je komunizam bio sastavni deo. Prećutkuje se i da je njihov "ideološki" antikomunizam u tadašnjem shvatanju pojma podrazumevao veličanje nacizma, antidemokratiju, i na prvom mestu, antisemitizam, "slučajno", baš u vreme kada su milioni Jevreja ubijani u "Velikom Nemačkom Rajhu". Na kraju, prećutkuje se i da su "ideološki" protivnici komunizma doživeli najveći poraz u istoriji XX veka zajedno sa ideologijom koju su podržavali. Oni koji sve to danas prećutkuju da bi ih re-

habilitovali kao ratne "ideološke" protivnike komunizma, nemaju pravo da se pozivaju na pobjedničke saveznike iz Drugog svetskog rata.

Pošto je neznanje i ignoracija, uz selektivnost i (antikomunističku) mržnju već opšte mesto naše intelektualne i političke elite, i pošto je naša vlast već, ignorišući godišnjice oslobođenja Aušvica i pobjede nad fašizmom, a ovih dana i pretvaranjem Muzeja revolucije u kapelu, pokazala koja joj strana u Drugom svetskom ratu u Srbiji leži na srcu (kao da to nije i izbor strane u čitavom ratu), ova mala zbirka dokumenata i izvoda iz ratne štampe bi trebalo da olakša neupućenima orijentisanje u vremenu i prostoru. Jer, u vreme Drugog svetskog rata svaka podrška fašizmu bila je fašizam, svaka podrška rasizmu bila je rasizam, i najvažnije, svaki ekstremni antikomunizam tada je bio u slavu nacizma.

Zagovornici Zakona su nam saopštili i da u Srbiji nikada nije bilo fašizma pa da današnji "Nacionalni stroj" kao prvu takvu pojavu u istoriji treba hapsiti. Zgražati se danas nad idejama raznih "nacionalnih strojeva", a rehabilitovati njihove duhovne očeve kao "demokratske" intelektualce i "patriote", cinizam je i maska koja ništa ne skriva. Naprotiv! Odnos prema Aušvicu i 9. maju, uz Zakon koji počinje sa 6. aprilom 1941. predstavlja previše "slučajnosti" oko jednog fašizma i jednog antifašizma. On govori o jednoj ideološkoj matrici čije su simpatije neprikriveno na jednoj strani.

Kako se dogodilo da antifašizam kao "teorijski postulat i moralno-politička vertikala XX veka" u savremenoj Srbiji (i šire) bude odbačen, a da umesto njega antikomunizam bude uzdignut na pijadestal vrhovnog moralnog načela? Ovakav obrt desio se, u kontekstu opšteg desničarskog evropskog trenda,¹ kao rezultat lutanja savremene elite u traženju "novog" identiteta društva sa njegovom "novom" nacionalnom prošlošću, a u bitno promenjenim društvenim okolnostima. Raspad države i identiteta društva izgrađivanog u njoj, bio je i posledica zahteva nacionalističke ideologije ali i izvor njenih daljih radikalizacija. Nacionalizam, kao nova paradigma okupljanja koja je negirala i jugoslovensku (multietničku) državu i identitet njenog društva (postulat o "bratstvu i jedinstvu"), uslovio je njihov raspad. Početni impuls dat je

1 v. T. Kuljić, *Prevladavanje prošlosti, uzroci i pravci promene slike istorije krajem XX veka*, Beograd, 2002.

osporavanjem multietničke države koja već svojim strukturom "guši" nacionalni ekskluzivizam, onemogućava njegovo okupljanje i uspon, i nasuprot "prirodnom" i "organskom" etničkom identitetu, nameće "neprirodni" multikulturalizam. Sa odbacivanjem "neprirodne" države išlo je i osporavanje svih elemenata zajedništva, na prvom mestu, zajedničke prošlosti, uz selektivno "izvlačenje" iz nje samo onoga što je ekskluzivno "nacionalno".

Zato za razumevanje površnosti nacionalističkog *vjeruju* nije zanemarljiva činjenica da se u svojoj prvoj fazi, sredinom 80-ih godina, ne samo pozivao na antifašizam, već se i prepoznavao kao nacionalizam po tome što je negirao antifašizam kod svih ostalih jugoslovenskih nacija. Ambivalentna pozicija, međutim, u kojoj se nacionalizam našao, odbacujući Jugoslaviju kao srpsku "tamnicu" a istovremeno tvrdeći da su samo Srbi bili "Jugosloveni", odbacujući komunizam koji je "zatirao" srpsku naciju a istovremeno tvrdeći da su samo Srbi bili partizani, otvorila je prostor za promenu paradigme novoizgrađivanog identiteta. Sa brisanjem jugoslovenske i komunističke prošlosti izbrisan je i partizanski (internacionalistički) pokret a sa njim i antifašizam. Ostalo je samo (za potrebe predstavljanja pred spoljnim svetom) deklarativno, i više usput, pozivanje na antifašizam bez stvarnog značenja i smisla, osim kao reči ispražnjene od sadržaja koja zvuči kao preporuka. Utoliko je postalo upadljivije prećutkivanje njegovih nosilaca u ratnoj prošlosti koja je za temu fašizam – antifašizam jedino relevantna.

S druge strane, raspad države i društva predstavlja nov i nepresušni izvor radikalizacija u koje nacionalizam, po svojoj prirodi iracionalne ideologije udaljene od stvarnosti, neminovno upada, bez unutrašnjih sposobnosti da se u propadanju zaustavi. Raspad je neposredno proizvodio, a proizvodi i dalje, sve dublje zahvate u reviziju istorije kako bi nova konstrukcija identiteta dobila oslonac u "kontinuiranoj" i "čistoj", samim tim ideološki konstruisanoj nacionalnoj prošlosti. Zato je i moglo da se u revidiranoj istoriji, od nekadašnjih "jedinih" partizana u bivšoj Jugoslaviji, prvo stigne do Draže Mihajlovića kao "prvog gerilca u Evropi" (tzv. antifašizam za spoljnu upotrebu), a danas i do Milana Nedića kao "ideološkog" protivnika komunizma koji je samo pre drugih shvatio gde se krije najveće "zlo" (tzv. antikomunizam za do-

maću upotrebu). Upravo u tom kontekstu, njegov "ideološki" antikomunizam ima još jednu funkciju – da neuporedivost mržnje kvislinga prema partizanskom pokretu u odnosu na pokret Draže Mihajlovića, prikaže samo kao rezultat "ideološkog" odbacivanja, a ne kao produkt različite prirode odnosa ova dva pokreta prema okupatoru. U temelju oba novokomponovana mita stoji treći – mit o nacionalnoj istoriji koja je uvek "čista", i nacionalnim junacima koji su uvek "ispravni", kako bi i savremeni identitet konstruisan na ovakvim konstrukcijama bio onaj "konačno pronađeni" – "pravi" i "autentični" identitet.

Svi kolektivni identiteti su konstrukcije. Ali, konstrukcije građene na drugim, labavim konstrukcijama, bez temelja i oslonca, imaju više razloga od drugih da se boje rasplinjavanja i unutrašnjeg raspadanja kolektiva kojima su namenjeni. U konkretnom slučaju odgovornost za to leži isključivo na današnjoj intelektualnoj i političkoj eliti koja više nema pravo da se poziva na negativno nasleđe prethodnika. Ove konstrukcije su samo njeno originalno delo.

Vladajuća ideologija u Srbiji, sasvim neuverljivo, danas pokušava da svoj antikomunizam prikaže kao rezultat sopstvenih liberalnih i demokratskih načela. Neuverljivo, zato što takvu kritiku komunizma još nismo čuli. Ali, zato svakodnevno slušamo kritiku koja koristi argumentaciju koju su pre šezdeset godina detaljno razradili kolaboracionisti. Zato se privid koji se stvara deklarativnim izdizanjem demokratskih načela (višepartijski sistem, parlamentarizam, podela vlasti, slobode koje proklamuje demokratija) u polazne pretpostavke kritike komunizma, sasvim ogoljuje argumentima kojima se brani npr. pomenuti Zakon, otvarajući mnogobrojna pitanja: kakve veze sa demokratskim načelima ima osuda antifašizma? Gde je mesto kolaboracionista u ovako definisanim pobudama? Kako razumeti njegovo započinjanje sa šestim aprilom 1941? Šta je bila ključna vododelnica tog 6. aprila? Sukob demokratije i komunizma? Koalicija fašizma i komunizma protiv demokratije? Ne, šestog aprila nastala je samo jedna nepomirljiva podela – kolaboracija sa fašizmom ili borba protiv njega.

Zagovornici Zakona već u drugom krugu argumentacije zaboravljaju na demokratsku kritiku komunizma (koju nikako da započnu) i prelaze u nacionalni romantizam, zahtevajući "nacionalno pomirenje"

i ispravljanje "istorijskih nepravdi". I već tu neminovno dolaze na teren falsifikovanja istorije, potvrđujući da je u osnovi njihovih zahteva samo želja da se "pomiri" sve ono što je u ratnoj prošlosti imalo nacionalističko obeležje, pa makar spadalo i u korpus fašističkih ideja, a da se iz nje isključi sve što je bilo nenacionalističko, pa makar tada donelo Srbiji (u jugoslovenskom kontekstu) svetsku slavu borca protiv fašizma. U ime odbrane šačice kolaboracionista (nacionalista), danas se iz istorije brišu hiljade srpskih omladinaca koji su, kao i ceo civilizovani svet, kolaboraciju sa fašizmom doživljavali kao zločin. U ime "nacionalnog pomirenja" i "ideološkog" protivljenja komunizmu, iz srpske istorije sa isključuje jedan od njenih najboljih delova – anti-fašistička borba.

Još jedan motiv zamene antifašizma – antikomunizmom, ne manje značajan od prethodnog, može se prepoznati u težnji da se zaglušujućim antikomunizmom prikrije fašističko nasleđe kolaboracionista kojima je njihov nacionalizam preporuka za rehabilitaciju. U današnjem "antifašizmu", Adolf Hitler je ostao podrazumevani simbol zla. Ali, ne i njegovi mnogobrojni sateliti, među kojima domaći kolaboracionisti imaju zasluženno mesto. U prekrajanju istorije koje se upravo vrši, oni su nasilno odvojeni od svog idola kako bi dobili novo obličje. Od samog zla postali su samo "ideološki" protivnici novog i većeg zla – komunizma. A zaboravlja se da su nekada, zaslepljeni Hitlerovim sjajem, dok je Rajh bio "Veliki" i oni želeli da budu njegov deo, da su ušli u istoriju kao njegov deo i da bi po zasluzi i njihovoj želji bilo da uvek ostanu njegov neraskidiv deo.

Putevi i motivi izmišljanja prošlosti su prozirnno jasni. Mogli bi se tumačiti samo kao još jedna prolazna faza u naopako shvaćenoj konstrukciji novog indentiteta. Ali, samo kada antikomunistička histerija koja služi da prikrije odsustvo ideja, programa i sposobnosti savremene elite, ne bi otvarala prostor za novu fašizaciju društva. Tamo gde postoji fingirani antifašizam, fašizmu su širom otvorena vrata.

Zbog svega navedenog, zanimljivo je videti kako je "ideološko" protivljenje partizanima izgledalo za vreme Drugog svetskog rata, šta su "demokratski" intelektualci tada pisali i kakve su novine uređivali, koju su propagandu širili i oblikovali, koje su odluke donosili i svoje-

ručno potpisivali i koga im je sa nacizmom "proviđenje" poslalo. Ništa manje nije zanimljivo videti i zašto je omladina tada listom odlazila partizanima i u velikom broju bila levičarski orijentisana.

Zajednički imenitelj celokupne kolaboracionističke aktivnosti za vreme Drugog svetskog rata i ono što donekle može da umanji strahote njene rasističke sadržine, predstavlja njen primitivizam (sa "zabilježnjem istine" kao primarnom odrednicom) koji je nekada išao do groteske. Istovremeno, ono što pojačava njen značaj i svrstava je u najbolje učenike Gebelsove propagande je neverovatna ostrašćenost sa kojom je vođena.

Zato je sasvim razumljivo što je njen uticaj na srpsku javnost tokom rata bio kontraproduktivan. Priliv omladine u dobrovoljačke odrede i državnu stražu bio je zanemarljiv i predstavljao veliki problem za Milana Nedića i njegove saradnike pred nemačkim vlastima kojima je obećavano da će partizanski pokret biti uništen. S druge strane, već tada su bili svesni da su zbog svoje kolaboracije u širokim krugovima srpske javnosti optuživani za izdaju, neuverljivo se braneći svojom brigom za narod. Za razliku od tadašnje srpske omladine koja Nediću nije poklonila svoje poverenje, od današnje omladine, aktuelna ideologija "pomirenja" traži da ga prihvati kao jednog od "najvećih" Srba, čak "oca". U sveopštoj "zaboravnosti", zaboravlja se i da ocenu uloge ličnosti u ključnim istorijskim zbivanjima definišu savremenici. Sva naknadna ulepšavanja i konstrukcije koje se proizvode u bitno drugačijim okolnostima, predstavljaju samo novokomponovani mit za dnevne potrebe.

Na kraju, opravdanje da su rat i okupacija određivali da je "moralo" tako da se radi, nikako ne stoji. Postojao je izbor: kolaboracija sa fašizmom/nacizmom ili borba protiv njega. Ali danas nije ključno pitanje zašto su se 1941–1945. jedni opredelili da budu kvislinzi a drugi borci protiv fašizma. Ključno pitanje je: zašto su 2005/06. prvi postali žrtve, a drugi zločinci.

CIJENA JEDNE ZABLUDE

Rukopis za knjigu CIJENA JEDNE ZABLUDE: ZAPISI, SJEĆANJA I KOMENTARI, autora Husejina Paravlića, penzionisanog brigadira Armije Bosne i Hercegovine, sa Predgovorom i jedanaest poglavlja i, na kraju DODATAK, sadrži neosporno kazivanje o učešću autora u vojno-političkim i ratnim zbivanjima od 1991. do 1996. godine. To je opis ličnog doživljavanja i zapažanja, koja se odnose na njegov rad u Okružnom štabu Teritorijalne odbrane Bihać, kao komandanta, i premještaj u RŠTO SRBiH u Sarajevo pred početak agresije, a zatim: doživljavanje barikada u Sarajevu koje su organizovale paravojne formacije SDS i Karadžićevi Srbi; pristupanje Štabu TO Republike BiH i prve dane u "svome jatu"; golgotu koju je autor doživio od svojih ranijih drugova i pripadnika policijskih struktura u MUP-u na Palama; te doživljavanje razmjene za bivše drugove iz JNA; liječenje od posljedica psihofizičke torture; zbrinjavanje supruge i djece kao "izbjeglica" u svom gradu poslije njihovog prinudnog premještaja sa Grbavice kod prijatelja (na Bjelave i Ciglane, pa na Skenderiju); doprinos odbrani BiH i aktivnosti u Glavnom štabu Armije RBiH; zabrinutost za bližu familiju (braću i sestre i njihove porodice) u rodnom kraju - Janji, pošto je već bilo počelo divljanje arkanovaca u Bijeljini; obilazak komandi i jedinica III, VI i I korpusa Armije RBiH i instruiranje starješina o zadacima njihovih jedinica u tom periodu rata; prihvata porodica braće i sestara na lokacijama od Tuzle, Živinica i Banovića, po njihovom protjerivanju iz rodne Janje.

Počev od prvog poglavlja, autor izlaže ponajprije saznanja da se u pojedinim podređenim opštinskim štabovima TO počinje sprovoditi agresivna nacionalistička politika SDS i Radova na Karadžića, na djelu se vide činjenice da se komandanti tih štabova u provođenju te politike isključuju iz njegove jurisdikcije i priklanjaju komandi banjalučkog korpusa JNA pod komandom generala Nikole Uzelca. Ova događanja

autor je, sa velikim razočarenjem, doživio i kao negaciju i svega onog što je u proteklom periodu radio kao starješina JNA u jedinicama i kao nastavnik u vojnim školama.

U drugom poglavlju NAJAVA "KRVAVOG PROLJEĆA" autor je opisao golgotu Sarajeva sa još većim razočarenjem, jer je u slobodnom gradu Sarajevu ograničen u slobodi kretanja pojavom barikada i otvorenom agresijom JNA i Karadžićevih paravojnih formacija - četnika na Bosnu i Hercegovinu i početak četverogodišnje opsade voljenog grada. U ovom dijelu kazivanja, u detalje je opisano ponašanje njegovih bivših drugova i komšija koji su se opredijelili na stranu "svog jata", a protiv svih onih koji ne pripadaju tom jatu, bez obzira na decenijsko ranije drugovanje i u svemu manifestovanu međusobnu bliskost. Tu su opisana i događanja vezana za funkcionisanje novoformiranog Glavnog štaba TO RBiH, kojem su se priključili svi Muslimani-Bošnjaci i Hrvati i minimalan broj Srba iz ranijeg Štaba TO SRBiH. Opisane su i aktivnosti novog Štaba, u formiranju jedinica u opštinama (Visoko i dr.) i saradnja sa rukovodiocima Patriotske lige.

Na čitaoce najpotresniji utisak ostavlja poglavlje četiri - CIJENA JEDNOG OTREŽNJENJA, u kojem autor opisuje svoju golgotu - odvođenje u logor na Palama kada biva i fizički zlostavljan i maltretiran na razne načine uz prijetnje smrću, vrijeđanje i potcjenjivanje od njegovih poznanika i drugova svrstanih u agresorske jedinice i paravojne formacije SDS. Tokom zatočenja u logoru na Palama, upoznao je i neke svoje kasnije kolege, koji su iz raznih mjesta i lokacija u Sarajevu kidnapovani i privedeni na Pale (Karavelić, Ajnadžić) i dr. U svemu tome samo se jedan njegov komšija i bivši kolega, Srbin, ponio kolegijalno i izrazio ljudsko saosjećanje, pomažući porodici Paravlića da izađe sa Grbavice. Posebnu pažnju zaslužuje i postupak razmjene za zarobljene starješine JNA, te susret sa kolegama u Glavnom štabu TO i oporavak od posljedica fizičkog zlostavljanja u zdravstvenim ustanovama voljenog grada. Po oporavku, neshvatljivo, dobio je u Štabu i formacijsko zaduženje koje nije adekvatno njegovom činu i funkcijama koje je ranije obavljao u JNA.

U petom poglavlju, u kojem je opisana na konkretnim primjerima bosanska ratna drama, na osnovu relevantne literature dat je prvo

osvrt na historijsko iskustvo ratovanja. U ovom dijelu posebno je opisan Drugi svjetski rat i njegove refleksije na stanje u BiH. U tom poglavlju opisani su: početak i SPECIFIČNOST AGRESIJE na RBiH (političke i vojne pripreme za agresiju i način njenog izvođenja, problemi u pružanju otpora agresoru, posebno sa aspekta izdaje od strane snaga HVO u Hercegovini i srednjoj Bosni, nastajanje Armije RBiH, njeno vojno ustrojavanje i rezultati koje je postizala u odbrani BiH), kao i odnos tzv. međunarodne zajednice prema agresiji na suverenu državu Bosnu i Hercegovinu); teror nad civilima Bošnjacima u gradovima koji su bili pod kontrolom Karadžićevih Srba (Bijeljina, Zvornik i Foča) i naročito u opsjednutom Sarajevu, čišćenje te teritorije od Bošnjaka, uz primjenu najgrubljih oblika nasilja (ubistva, progoni, paljevine, silovanja i druge necivilizacijske aktivnosti i zlodjela), kakva se nisu primjenjivala u prethodnim svjetskim ratovima na ovim prostorima. Dat je i osvrt na opstrukciju u sopstvenim bošnjačkim redovima i vojnim formacijama (ponašanje Fikreta Abdića i njegova otvorena saradnja sa agresorskim snagama, ponašanje neposlušnih komandanata u Sarajevu). U ovom poglavlju opisan je i otpor agresiji u opštinama blizu autorovog zavičaja (Teočak, Kalesija i dr.). Prikazan je i autorov emotivni doživljaj prema rodnom zavičaju - Janji i širem Podrinju, pri čemu je izrazio svoju "podrinjsku dušu" i plemenitost, što je karakteristično za ljude ovog podneblja BiH. Tu su i sjećanja na svoje komšije Srbe i nastavnike iz osnovne škole, među kojima je bilo dobrih ljudi, ali su oni prihvatili politiku SDS.

U ovom poglavlju autor pokušava da odgovori na pitanje "kako je moguće to što se na ratnoj bosanskohercegovačkoj pozornici događa"? U tom pokušaju autora da nađe odgovor ima i elemenata istraživačko-naučnog pristupa.

U šestom poglavlju, posebno je prikazan težak utisak na mirne građane Janje zbog atakovanja tenkovskog bataljona JNA, Arkanovih "Tigrova" i paravojnih formacija SDS-a na Bošnjake u Semberiji. U ovom dijelu su potom opisani i oblici terora vlasti SDS-a nad Bošnjacima u Janji, te konkretni primjeri njihovog stradanja, a naznačeni su i zločini nad Bošnjacima u Zvorniku, Kozluku i Bratuncu. Tu su navedeni i podaci o Bošnjacima iz Janje koji su bili mobilisani u srpsku vojsku i odvedeni u logor i na radnu obavezu.

U sedmom poglavlju opisan je izlazak autora iz Sarajeva i obilazak jedinica i komandi Armije RBiH u zonama odgovornosti III i II korpusa, gdje su, zajedno sa njegovim kolegama iz Glavnog štaba OS, došla do izražaja sva ranije akumulirana znanja i vojno-stručna osposobljenost autora.

Autorova zapažanja o stanju u jedinicama dati su i u osmom poglavlju koje nosi naslov "Kontrola odbrane grada Sarajeva i stanje na frontu u jesen 1993. godine".

Posebno je, sa stanovišta ljudskosti, interesantno poglavlje devet, pod naslovom VOJNE BIBLIOTEKE I IZBJEGLICE IZ JANJE, gdje autor ispoljava poštovanje i emotivni odnos prema Janjanima i rodbini koja je izbjegla na slobodne teritorije RBiH u područje okruga Tuzla. Opisani su detalji razumijevanja starješina iz Komande II korpusa i djelatnika Opštinskog štaba za izbjeglice u Živinicama za izbjegle Janjane, kao i rodbinske brige i nevolje autora oko smještaja, ishrane i odijevanja najbližih srodnika. Ovdje je do punog izražaja došla autorova ljudska plemenitost i rodbinska briga za svoje najbliže i druge ratom unesrećene Bošnjake iz rodnog kraja. Na djelu je pokazan ljudski odnos najobrazovanijeg žitelja iz uže rodbine, čija je dužnost da se brine o svojim kad im je najteže, pošto su se oni našli van svog rođenog doma i zavičaja.

U desetom poglavlju knjige pod naslovom KRAJ DRAME I NEKOLIKO GODINA POSLIJE, autor prvo ističe događaje koji su obilježili kraj rata u BiH, a potom - na osnovu podataka iz nadležnih organa i institucija BiH - izlaže podatke o broju stradalih Bošnjaka, Srba i Hrvata, građana BiH, u toku četverogodišnje agresije. Svi ti podaci o žrtvama agresije nisu konačni, pošto, konstatuje autor, još se prikupljaju i sređuju. Ali, činjenica je, ma koliki oni bili, da oni (podaci) govore o strašnom, neljudskom odnosu prema civilima iz reda Bošnjaka na teritorijama BiH koje su držali Karadžićevi Srbi i snage HVO u okupiranim i opkoljenim gradovima, kao i zaštićenim zonama. Posebno je naglašen genocid koje su srpske snage pod komandom ratnog zločinca generala Mladića izvršile nad nedužnim civilima (starcima, ženama, djeci i zarobljenim pripadnicima Armije RBiH) u SREBRENICI.

U ovom poglavlju autor je dao i osvrt na stradanje pojedinih gradova i drugih naselja (Sarajevo, Olovo, Mostar, Brestovsko, Bos. Petrovac), te istorijske sličnosti sa prethodnim ratovima (od Napoleonovog pohoda na Moskvu do Drugog svjetskog rata).

Dakako, posebnu pažnju zaslužuje onaj dio ovog poglavlja koji govori o teškoćama i mukama povratnika-Bošnjaka u njegovu Janju i druge opštine u Podrinju (razna maltretiranja, zastrašivanja, provokacije, do ubistava i nedužne djece - ubistvo djevojčice u Vlasenici). Ta zapažanja autor je obradio u nekoliko autentičnih priča o različitim povratničkim sredinama - od Janje, preko Zvornika, Višegrada do Foče. Dati su i primjeri paljenja i rušenja najvrjednijih objekata vjerske kulture na širim prostorima BiH i Balkana, kao što je Aladža džamija u Foči i želja njenih Fočaka da je obnove. Autor je opisao i sjećanja na svoje bivše kolege i starješine, koji su se u ratu negativno eksponirali (Ojdanić, Gvero i sl.). Ovaj dio poglavlja autor završava sa frapantnim podatkom da u Republici Srpskoj svega 10 odsto ispitanih (Galupov institut), a u Federaciji BiH 50 odsto, Bosnu i Hercegovinu osjeća kao svoju domovinu. Na to dodaje da BiH može opstati trajno samo na tekovinama NOR-a i ZAVNOBiH-a iz 1943. godine i to kao domovina "srpska, muslimanska i hrvatska"! To od aktualnih političkih struktura zahtijeva da se procesi vraćanja povjerenja, pomirenja i tolerancije među narodima BiH moraju razvijati kao nužna neophodnost zajedničkog života.

U jedanaestom poglavlju, autor iznosi svoja sjećanja na djetinjstvo i rodni kraj. On potiče iz mnogočlane porodice s devetero djece, pa su na njega utisak ostavila sva ona dječija nadanja i radosti iz zajedničkog života komšija u Janji - Bošnjaka i Srba. To poglavlje naslovio je sa "ŠARENO JAJE", ali ga završava sa malo animoziteta - vjerovatno zato što je ono (šareno jaje), „prefarbano“ autorovim gorkim iskustvom sa Pala. Ovdje, međutim, nije, riječ o "odvajanju od identiteta" već o uobičajenoj komšijskoj obavezi Srba, da za Vaskrs daruju i svoje komšije, a o odvajanju od identiteta malo znaju i školovani ljudi, a kamo li 'nepismene srpske domaćice-seljanke. Budućnost nam nije u animozitetima, već nakon svih iskustava - teških i neljudskih - ostajemo tu gdje jesmo i moramo nastaviti zajedno: i Bošnjaci, i Hrvati i Srbi, uz poštivanje svih vjera i običaja. Niko Janjane-Bošnjake i Srbe iz Kalesije,

na primjer, neće više moći tjerati sa njihovih pradjedovskih ognjišta. Za to su garancija i evropske i atlantske integracije, kojim uz sve otpore, težimo i uključujemo se u njih.

U Dodatku, autor prvo iznosi pogled na budućnost rata uopšte, pa i na ovim prostorima, a taj dio rukopisa završava jasnim porukama akterima bosanske ratne drame.

Na samom kraju, iščitavajući tekst knjige Husejina Paravlića, zaključili smo da je sve napisano objektivno i kao pisani izliv duboko ljudskih, moralnih i, svakako, patriotskih misli i osjećanja, kao i sposobnosti autora da iskaže svoju dostojanstvenost, realnost i objektivnost u proživljavanju dramatičnih ratnih zbivanja, u teškim situacijama za sve građane BiH. Ono što je prezentirano u sadržaju rukopisa, odgovara naslovu knjige.

Kao zaključak, ne može se oteti utisku, da je ovo rukopis-knjiga o vojnikovom doživljaju rata. Sadržaj knjige svjedoči o agresiji na Bosnu i Hercegovinu i stradanju i patnjama nedužnih ljudi. Knjiga govori i o herojstvu i patriotizmu bosanskog čovjeka koji se ne da pokoriti. Sve ono što je autor u knjizi htio reći, napisano je vrlo objektivno, argumentovano i razumljivo, a kada je riječ o događajima u zavičaju - i sa nužnom dozom emocija, a o događajima na ostalim prostorima - činjenično i lično doživljeno. Osnovna ocjena knjige je sadržana u činjenici da je autor bio učesnik događanja o kojima je pisao. Naravno, njegova viđenja događanja su individualnog - ličnog doživljavanja i normalno je da se u nekim opisanim situacijama razlikuju od viđenja drugih učesnika.

No, i pored toga, sadržaj i opisi događanja u knjizi mogu poslužiti za istorijske analize koje će se raditi za protekli ratni period. Međutim, suviše je bilo opisivanje uloge naroda u ratnim događanjima, jer je, prije svega, do izražaja dolazila uloga političara (stranačkih vođa) i vojnih komandanata koji su podaleko bili od stvarnog života i želje naroda u najširem smislu.

NEDŽAD SA FILMSKOM KAMEROM

“Mobitel” je film Nedžada Neleta Begovića koji je na ovogodišnjem Sarajevo film festivalu nagrađen *Srcem Sarajeva* za najbolji dokumentarac. Pri tome je cijeli film inspirisan i narativno prožet Neletovim srčanim problemima, stvarnom a ne simboličkom medicinskom dijagnozom koja je zadesila autora i koja ga je potakla na ovu filmsku priču. Tako je Nele dobio *Srcem Sarajeva* za film o srcu. Ali, nisu to sva srca u vezi s ovim filmom, ima još jedno, možda najvažnije. Ovo je film pravljen autorskim srcem, hrabar do jaja, sa metafizičkom zagonetkom koja odavno nije tako moćno i originalno prosijala u stvaralačkom procesu i samom njegovom rezultatu, i pri tome ne mislim samo na film, i ne samo na regiju.

METAFIZIČKA ZAGONETKA

Prvo pitanje u vezi s ovim filmom je kako on uopšte funkcioniše. Kad biste ga pokušali prepričati, odmah biste ispali vrlo loš prepričavač. Jer, priča bi bila dosadna, praćena frustracijom da ne uspijevate objasniti svoje ushićenje pa vas ljudi gledaju pomalo i sažaljivo. Ustvari, i dok gledate ovaj film ne možete shvatiti kako neko može biti tako drzak a zanimljiv. Čime vam drži pažnju, ostaće zagonetka. Mi ovu zagonetku možemo pokušavati odgonetnuti a sama činjenica da je nikada ne možemo do kraja rasklopiti dokaz je da se radi o pravoj, autorskoj metafizici. Da pojednostavim, o umjetnosti. Taj takav izraz prije svega drži autorska zrelost, čvrstina prekaljenog željeza, nekoga ko se očigledno lupao u filmskom zanatu i po suncu i po kiši. Jer, razvaljivanje narativnih pravila prilikom pričanja priče moguće je samo uz jako dobro poznavanje tih pravila. U protivnom bi avangardnost “*Mobitela*” bila slučajna, pa bi time negdje neminovno i puštala

vodu. Nije narativna linija jedini Neletov bezobrazluk. Slikovno, film je takodjer na *ivici ruba* jer je izborom kadrova i njihovom fotografskom kompozicijom duboko zašao u antifilm. Nedžad Begović svojim "*Mobitelom*" kao da piše metafizičko pismo jednom od najvećih, jednom od najhrabrijih pionira sličnog filmskog bezobrazluka, lično Dzigi Vertovu, najpoznatijem po remek djelu iz 1929. "*Čovjek sa filmskom kamerom*". Još od pisma Branka Ćopića mrtvom Ziji Dizdareviću lično nisam osjetio takvu snagu poruke kao što je poruka koju šalje ovaj film. Ovdje, specifično, prije svega mislim na samu poetizaciju procesa pravljenja filma.

BRAVE HEART

"*Mobitel*" je hrabar film jer se bavi novim tehnologijama, izvana ali i iznutra, jer i narativno problematizira mobitel kao jednog od sudionika cijele priče. A znamo kakvu ulogu u našim životima, na sreću ili na žalost, ima ovo malo čudovište. Hrabrost je u činjenici da autor izabire antitemu, nešto skoro trivijalno, da bi ispričao priču na način koji će trivijalnost podići do nivoa metafizičke istine, koja vas drži, zanima, fascinira. "*Mobitel*" je i elegantni, nebezobrazni podsmijeh svima nama filmašima koji čekamo veliki budžet da bi se izrazili. Novo doba je tu, pa ko voli nek izvoli. Treba reći da je car go, skupi film u klasičnom smislu, onaj od 35 milimetara i slično, polako seli u muzeje (koji u međuvremenu nemaju grijanja!) i istina je da će se od toga sve teže moći živjeti. Dobro došli u stvarnost u kojoj nema para za filmove od milion maraka koji, ne da neće zaraditi novac jer je to regionalno nemoguće sa art filmom, nego neće ni vratiti uloženo. Nele kaže *fuck the budget*, i ne kaže to licemjerno, nego djelom, dokumentarcem koji je nešto najoriginalnije što je snimljeno u Bosni i Hercegovini ikada.

AUTORSKA INTIMA

Toplina izbija iz ovog filma ponajviše od ljudi koje često samo čuješ na telefon a uopšte ne vidiš. Pa ako to nije metafizički doživljaj, ja onda ne znam šta je. Puno je ljudi u tom filmu a oni nekako nisu likovi, nisu sudionici, oni su samo dragi ljudi, živi, dišu, možete ih zamisliti u svojoj glavi jer je toplina odnosa nevjerovatna. Već sam spomenuo

da je činjenica da mi sve ovo možemo dešifrovati samo djelimično, govori o kakvoj hrabrosti se ovdje radi, da neko ima petlje biti toliko intiman pred svijetom. Ipak, režija i pri tome mislim na zanat, ključni je aspekt zbog kojeg ovaj film misteriozno radi. Svo vrijeme Nele se kreće po rubu litice ali nije egzibicionista. Odnosno, izgleda da mu litica nije bila cilj već je rezultat umjetničke potrage. Da je to bilo pro računato više nego što je ljudski oprostivo, film bi bio pretenciozan.

U PRAVCU RAZUMIJEVANJA SURE JUSUF: KONTEKST U KOJEM JE OBJAVLJENA SURA JUSUF

Sura Jusuf je jedinstvena kur'anska sura usljed nekoliko činjenica. Prvo, čitava sura je objavljena odjednom, za razliku od drugih sura, npr. sure Bekare koja je bila objavljivana tokom perioda od dvije do tri godine. Drugo, tema sure Jusuf je konstantna tema koju predstavlja priča o poslaniku Jusufu a.s.. Kada se osvrnemo na druge kur'anske sure, uvidjećemo da se u mnogima od njih, a naročito u onima koje su približne veličine kao sura Jusuf ili duže od nje, provlače mnoge teme koje jedna drugu dopunjavaju. Vraćajući se na suru Jusuf, možemo reći da se sura skoro u potpunosti, izuzev nekoliko uvodnih i zaključnih ajeta, odnosi isključivo na sadržaj priče o poslaniku Jusufu a.s.. Stoga, ovu suru smatramo tematski holističkom kur'anskom surom.

Jedna druga značajka koja karakteriše ovu suru počiva u činjenici da je ona objavljena u presudnom periodu života poslanika Muhammeda, a.s. Objavljena je pred kraj mekkanske ere. Poznato nam je da život Poslanika a.s. možemo podijeliti u dva jednostavna, kompletirana okvira. Prvi je mekkanski a drugi medinski period. Mekkanski period, period boravka Poslanika a.s. u Mekki, trajao je trinaest godina i bio okončan Hidžrom, iseljenjem u Medinu, kada počinje medinski period koji je trajao deset godina. Mekkanski period je period svjedočanstva objave u kojem se sure odlikuju izvjesnim stilom, načinom izražavanja, u osnovi retorikom koja se razlikuje od medinske. Obje retorike posjeduju elokvenciju, savršenstvo, međutim njihovi ciljevi i sadržaji su ono što ih jednu od druge razlučuje. Mekkanske sure su primarno koncentrirane na osnove vjerovanja. One ne zalaze u detalje zakona. U njima nećemo pronaći ajete koji se odnose na nasljedstvo,

brak, razvod, raspodjelu imovine, zekata, ... Te zapovijedi su objavljene u Medini nakon što je tu bila utvrđena pozicija Muhammeda a.s., nakon što je oformljeno kompletno društvo i država koju će voditi. Objava u mekkanskoj eri, u kojoj je spuštana i sura Jusuf, je skoro u cjelosti usredotočena na osnove naše teologije, u ono šta vjerujemo kada je riječ o Allahu, s.w.t., o poslanicima, o životu koji će uslijediti nakon zemaljskog, ... Tim se ukazuje na važnost naše teologije u islamu. Teologija (arap. اَقِيْدَة 'aqīda, plural اَقِيْدَات 'aqā'id) je znanost koja je temelj svih drugih nauka. Ona čini osnov naše religije i predstavlja sredstvo putem kojeg raste ljubav vjernika prema Allahu, s.w.t.. Dakle, prvi temelj kojeg postavljamo je temelj teologije.

Možemo uvidjeti da i sura Jusuf ne odstupa od ovog temeljnog pravca. Cjelokupan sadržaj sure Jusuf odnosi se na poslanike, načine na koji su postupali, iskušanja kojima su bili izloženi. Otud se izvodi zaključak da je tema sure Jusuf veoma primjerena mekkanskoj eri. Spuštana je pred kraj mekkanske ere. Ne možemo tačno tvrditi koja je godina njene objave, ali pretpostavlja se da je objavljena tokom posljednje dvije godine mekkanske ere. Ova tvrdnja je prilično primjerena, jer kada sagledamo stanje, kontekst u kojem se objava ukazala, to nam pomaže da bolje razumijemo ajete i kompletnu suru. Na arapskom jeziku takav pristup se naziva esbāb en-nuzūl (بابس وزن لال), tj. povodi ili uvjeti Objave. Ova nauka je od golemog značaja pri razumijevanju Kur'ana, jer kada se razumije kontekst, tada se shvata i značenje ajeta. Kada se shvata situacija u okviru koje se javlja ajet, tada se ajet može cijeliti na višem nivou.

Stoga, usljed prednje navedenog, trebamo biti upoznati sa stanjem u Mekki u predmetnom periodu. Jednom rječju, tadašnja situacija u Mekki bila je veoma deprimirajuća. Od ukupno dvadeset tri godine poslanstva, ako možemo ustvrditi da je postojala najniža tačka, jedna etapa koja je zaista bila ispod svih ostalih etapa, u smislu nevolja, pritisaka, svih faktora sa kojima se suočavao Poslanik a.s., kao i rani muslimani, to je period netom prije objavljenja ove sure, tj. u desetoj ili jedanaestoj godini mekkanske ere. Šta se desilo da je situacija u toj mjeri postala napeta? Zašto je stanje u Mekki bilo toliko teško? Odgovor glasi: usljed više faktora.

Prije svega, do tada se navršila čitava decenija Poslanikovog, a.s. pozivanja u islam u Mekki. Već preko deset godina je prošlo od njegovog poziva u islam, i umjesto da ga je njegova zajednica prihvatila, umjesto da su njegova familija i prijatelji prihvatili poruku s kojom je bio poslat, većina njih su mu se protivili, a posebice društvena elita i bogati. Njegovi bliski rođaci iz plemena Kurejš odbijaju da prihvate učenja s kojima je bio poslat. Povrh toga, trudili su se stajati između njega i poruke koju je donosio. Proganjali su ga, mučili, pobili mnogo njegovih sljedbenika, nisu mu dozvoljavali javni pristup hodočasnici-ma, ismijavali su ga, izvrgavali ruglu, činili su mnogo toga pokušavajući da umanje njegov moral, da spriječe preobraćanje drugih u vjeru koju je propovijedao. Dug period je iza Poslanika, a.s., nakon kojeg on ne uviđa snažno očitovanje plodova svojih nastojanja, period kada osjeća nezadovoljstvo stoga što ga njegov narod ne prihvata.

Drugo, odigralo se nekoliko događaja koji su veoma demoralizirali rane muslimane i koji su u velikoj mjeri rastužili Poslanika, a.s. Jedan od tih događaja je smrt Ebu Taliba. Ebu Talib je bio osoba koja se brinula o Poslaniku, a.s., od kada je bio dijete, od kada su preminuli njegova majka i djed. Ebu Talib je preuzeo brigu o siročetu i odgajio ga u svojoj kući kao sina. Zapravo, prema njemu je gajio veću ljubav nego prema svojim sinovima. Kada je Poslanik, a.s., počeo propovijedati svoju poruku, Kurejšije su vršili pritisak na njegovog amidžu Ebu Taliba da ga u tome zaustavi. Zašto? Ne samo zbog toga što je on bio predvodnik u porodici Poslanika, a.s., također je bio i vođa Benu Hašima, poglavar podplemena Kurejšija kojem je pripadao Poslanik, a.s. Njegova riječ je bila od vrhovne važnosti. Da je Ebu Talib povukao svoju pomoć Poslaniku, a.s., Poslanik, a.s., bi bio suočen sa snažnom opozicijom. Kada su Kurejšije počeli vršiti pritisak na Ebu Taliba, Ebu Talib je inicijalno popustio njihovim pritiscima. Uzgred, Ebu Talib nikada nije prihvatio islam.¹ Tada je Poslaniku, a.s., kazao: „Trebaš prestati propovijedati tu poruku. Ne mogu ti dozvoliti da nastaviš. Moj sopstveni narod vrši pritisak na mene.“ Tada je Poslanik, a.s., uputio svom amidži jednu veoma emocionalnu izjavu: „Amidža moj, kada bi

1 Možemo se zapitati zašto glavni zaštitnik Poslanika, s.a.w.s., nikada nije prihvatio islam iako je bio toliko blizak Poslaniku, s.a.w.s.. Odgovor počiva u tome da Allah s.w.t. upućuje koga On želi. Samo Allah s.w.t. ima prevlast nad svim.

mi dali moć nad Suncem i Mjesecom,² čak i tada ne bih odustao od širenja poruke islama dok ne umrem ili Allah, azze we dželle, ne presudi drukčije.“ Kada je Ebu Talib uvidio snagu njegove odlučnosti, kazao mu je da čini šta god želi i da on nikada neće stati između njega i onoga čemu on podučava. Sve do dana svoje smrti, Ebu Talib je pružao svu svoju podršku učenju Muhammeda, a.s., dozvoljavajući mu pravo širenja poruke. On sam nikada nije prihvatio islam.

Zašto je to tako? Stoga što je bio ponosan na činjenicu da je sin Abdul Muttaliba koji je bio vođa svog vremena. Nikada nije mogao da se odrekne vjere svog oca govoreći da bi time izdao njegovo povjerenje, njegovu čast. Tako je i preminuo, preferirajući svoj plemenski status, prestiž i čast koji su ga činili čovjekom kakav je bio on i kakav je bio njegov otac, nad vjerom islama. Međutim, Ebu Talib je predstavljao primarnu podršku Poslaniku, a.s., u fizičkom, izvanjskom svijetu. Naravno, Allah, azze we dželle, jedina je podrška u istinskom smislu, ali tačno je i to da Allah, azze we dželle, upotrebljava ljude a među ljudima koje je upotrijebio bio je i amidža Poslanika, a.s., Ebu Talib. Kao što je prednje navedeno, Ebu Talib je bio glavna osoba u cijelom području grada Mekke koja je dozvolila Poslaniku, a.s., slobodu propovijedanja i prakse. Da je Ebu Talib povukao to pravo, bilo ko bi mogao nauditi Poslaniku, a.s., jer bi zapravo ostao bez zaštitnika. Stoga što je Ebu Talib posjedovao to pravo, što mu je to pravo i podario, niko ne bi mogao nauditi Poslaniku, a.s., a da na sebe ne navuče srdžbu Ebu Taliba uključujući i sve ono na čemu njegovo vodstvo počiva, hoće reći cijelog plemena Benu Hašim.³ Dakle, Ebu Talib je pružio podršku plemena Benu Hašim Poslaniku, a.s.

Ebu Talib je preminuo u desetoj godini mekkanske ere. Njegova smrt je bila prvi od događaja, koji su bili uzrokom mnogo uznemirenosti, brojnih poteškoća, koji su vodili ka objavljivanju sure Jusuf.

2 Doslovce, u prijevoda sa arapskog jezika, ta izjava glasi: „Da mi stave Sunce u desnu a Mjesec u lijevu ruku.“, što znači - kada bi mi dali moć da upravljam nad ova dva nebeska tijela o kojima, milošću Allaha, s.w.t, ovisi opstanak svijeta.

3 To pravo koje je Poslaniku, a.s., tada podareno bilo je kao neka vrsta današnjeg pasoša. Ako bi izvjesna država od vas povukla pasoš, ne biste imali nijednu zemlju kao podršku kada putujete, ne biste se imali gdje vratiti. Slično tome, u džahilijskom društvu Poslanika, a.s., pasoš je bio ono što bi vam vođa dao. Ako vođa tvrdi da ste vi dio plemena, pleme vas mora podržavati.

Kao što smo već naveli, Ebu Talib je bio primarni politički zaštitnik Poslanika, a.s., koji ga je tretirao kao sopstvenog sina. Sin Abdul Muttaliba i brat Poslanikovog, a.s., oca Abdullaha, njegov istinski brat i po majci i ocu a ne polubrat kao što je to bio Ebu Leheb, najveći neprijatelj Poslanika, a.s.. Dakle, Ebu Talib je pružao podršku Poslaniku, a.s., s političkog stanovišta a ne religijskog. Učinio je sve što je bilo u njegovoj moći da Poslaniku, a.s., pruži sigurnost. Smrću Ebu Taliba otvorila se mogućnost Kurejšijama i Arapima da budu smioniji protiv Poslanika, a.s., da ga u većoj mjeri izlažu ruglu. Zapravo, samo je bilo pitanje trenutka kada će nakon ovog događaja život u Meki postati u toj mjeri nesnošljiv da će Poslanik, a.s., morati da izbjegne iz Mekke da bi spasio sopstveni život jer su kovali zavjere za njegovo ubistvo, što se nikada nisu smjeli usuditi za vrijeme života Ebu Taliba. Dakle, smrt Ebu Taliba je otvorila put Mekkancima, paganima, za uvećanjem njihovog neprijateljstva. Sve češće su bili u mogućnosti da istupe pred Poslanika, a.s., i da ga sprječavaju u njegovom poslaničkom pozivu. Prije svega, smrt Ebu Taliba je predstavljala lični gubitak jer on je predstavljao lični oslonac Poslanika, a.s., i pored toga što je imao ulogu njegovog političkog oslonca.⁴

Naredni događaj je bio još i izražajnije lične naravi a to je bila smrt nikog drugog do li njegove supruge Hatidže. Kako bismo mogli i poimati kakav je status Hatidža imala!? Hatidža, žena koja se odrekla svega što je posjedovala da bi pružila podršku Poslaniku, a.s., plemenita osoba, prva supruga Poslanika, a.s., s kojom je bio oženjen preko dva-deset pet godina i tokom kojeg perioda nije uzeo nijednu drugu ženu. Ona je bila njegova lična utjeha, njegova podrška. Kao što je Ebu Talib bio njegova podrška izvana, Hatidža je bila potpora iznutra. Njoj se obraćao za polet svog duha, radi utjehe, smiraja, kao što se supružnici jedni drugima i obraćaju. Ne samo da mu je pružala takvu vrstu podrške, već ga je podržavala i finansijski. Hatidža je bila veoma bogata žena koja je Poslaniku, a.s., dala na raspolaganje svoju imovinu tako

4 U historijskim knjigama je zabilježeno da je Poslanik, a.s., na zadnji dan života Ebu Taliba, gledajući kako ga život napušta, molio i preklinjao svog amidžu da primi islam govoreći mu da je sve što od njega želi da izusti jednu rečenicu, izjavu, zbog koje će moći da se zalaže za njega pred Allahom, s.w.t., samo da izusti – La ilahe illAllah. I Ebu Talib je bio tako blizu da je izgovori, ali kraj njega su sjedile neke od vođa Kurejšija, izvjesne paganske starješine među kojima su bili Ebu Leheb i Ebu Džehel, koji su ga upitali: „O Ebu Talib, zar ćeš se odrići vjere svog oca Abdul Muttaliba?“ I on to nije mogao učiniti.

da on nije morao da bude okupiran obavezama privređivanja tako bivajući u mogućnosti da širi poruku islama. Dakle, možemo zaključiti da mu je Hatidža pomogla na svaki način na koji je mogla. Mnogo godina kasnije, Poslanik, a.s., je oženio druge žene među kojima je bila i njegova voljena Aiša. Aiša je rekla: „Hatidžu nikada nisam vidjela, a ni na jednu ženu Poslanika, a.s., nisam bila ljubomorna kao što sam na Hatidžu, zbog statusa kojeg je ona imala u srcu Poslanika, a.s.“

Snagu statusa kojeg je Hatidža imala, kao prva žena, kao žena kojom je bio oženjen toliki broj godina, čak je i Aiša osjećala mnogo godina kasnije. Kada bi Poslanik, a.s., i godinama nakon smrti Hatidže, dobio neki poklon, poslao bi ga Hatidžinoj sestri, njenim rođacima, čak i njenim komšijama, što bi budilo ljutnju kod Aiše i ona bi govorila: „Zašto to šalješ zbog žene koje više nema, a ona je bila i starija, a Allah te sada blagoslovio s mnogo boljom i mlađom?“ Poslanik, a.s., bi bio tim iritiran i kazao bi: „Ne! Tako mi Allaha, Allah me nije blagoslovio ženom boljom od nje. Ona je vjerovala u mene kada su me svi odbacili, podržala me je kada su mi svi okrenuli leđa, pružila mi je materijalnu podršku kada su svi ostali odbili da mi pomognu, podarila mi je djecu a nijedna druga mi ih nije dala.“⁵ Poslanik, a.s., je također rekao: „Brojni su muškarci koji su upotpunili svoj iman, ali je žena samo četiri. Prva je Merjem, majka Isaa a.s., zatim Asija, supruga faraona, treća je Hatidža, supruga Muhammeda, a.s., i četvrta Fatima, kćerka Muhammeda, a.s.“ Kada je Poslanik, a.s., po prvi put primio Objavu, kada je vidio Džebraila, a.s., meleka kojeg je vidio kako prekriva nebeske horizonte iznad njega, kako ga čvrsto stišće da je mislio da će od te siline dušu ispustiti, kada je bio zburjen, potresen, žurno silazeći sa planine kome se obratio? Ebu Talibu? Ebu Bekru? Ne. Hitrim koracima je došao kući, svojoj supruzi Hatidži, govoreći joj: „Zemilūnī! Zemilūnī!“ („Pokrij me! Pokrij me!“) Tako ga Hatidža, Allah bio zadovoljan njom, pokriva, tješī, i nakon što je saslušala o tome šta se dogodilo, rekla je: „Allahom se kunem, Allah te nikada neće poniziti i uzrokovati ti bol. Dobar si prema siročadima, brineš o siromašnima, pomažeš svojoj rodbini, ti si pravedan čovjek.“ Nakon toga odvela ga je svom rođaku Vereki ibn Neufel.

5 Hatidža je jedina supruga Poslanika, a.s., koja mu je rodila djecu izuzev Marije al-Qibtije koja je rodila Ibrahima koji je umro kao dijete.

Od samog početka uviđamo ulogu i status Hatidže. Bila je primarni izvor njegove podrške. Svaki čovjek je svjestan da je potrebno imati porodično stanje koje pruža smiraj, potporu. Ukoliko supruga ne pruža podršku, ukoliko porodično stanje samo nije takvo da je oličeno ispravnošću, nije bitno šta se izvan svog doma radi jer ako je njegova unutrašnjost haotična, i vanjšina će također biti haotična. Potreban je mir i harmonija koju čovjeku žena može podariti. Svaka od tih pozitivnih značajki, pripadala je Hatidži koja je preminula samo šest sedmica nakon smrti Ebu Taliba. Jedva da se Poslanik, a.s., stigao oporaviti od jednog gubitka, zadesio ga je i drugi. Ovaj potonji pogađa ga još i više. Gubitak majke njegove djece, njegove drage i voljene supruge, gubitak Hatidže binti Huvejlid.

Nakon ova dva potresna stanja, odigralo se nešto još potresnije. Nešto što je bilo čak i više demoralizirajuće od prethodna dva događaja. Riječ je o odbijanju s kojim se Poslanik, a.s., suočio u gradu Taifu. Nakon smrti voljenih osoba, Poslanik, a.s., je odlučio uputiti se u drugi grad. Prošlo je već deset godina njegovog poslaničkog poziva u Mekki, dug period nakon kojeg stanovnici Mekke nisu postali njegovi sljedbenici. Poslanik, a.s., je do tada učinio sve što je bilo u njegovoj moći, ustrajavao je, primijenio svaku legitimnu taktiku koje se mogao dosjetiti. Ali, oni su ustrajali u svojoj tvrdoglavosti, sarkastičnom ismijavanju. Nakon svega, odlučio je pokušati u jednom novom gradu. Odlučio se za grad Taif koji je bio susjedni grad Mekki, njoj najbliži grad, veoma star i znamenit grad kao što je bila i sama Mekka. Vodeće pleme u Taifu je bilo Sekif. Pleme Sekif je bilo suparničko pleme Kurejšija. Jedni druge su smatrali rivalima zbog svog plemstva. Poslanik, a.s., je krenuo na putovanje da istupi pred pleme Sekif ne bi li kod njih naišao na bolji prijem nego kod Kurejšija. Grad Taif se nalazi na vrhu planine⁶ gdje je Poslanik, a.s., krenuo sam putujući jako surovim predjelima koji vode do stotinu kilometara udaljenog Taifa. U Taifu se suočio sa gorkim i izuzetno okrutnim odbijanjem. Jedan hadis će nam pomoći da shvatimo učinak kojeg je ovaj incident ostavio na Poslanika, a.s.. Kada ga je Aiša, njegova voljena supruga, neka je Allah

6 Čak i u naše doba jako je tesko pristupiti Taifu. Cesta koja vodi do njega je veoma vijugava, strma i duga. Automobilom je potrebno i do devedeset minuta da se prevlada taj uspon. Ko god da je posjetio ovaj grad, tek tada će moći shvatiti kakve napore je Poslanik, a.s., morao uložiti da dospje do Taifa.

zadovoljan njom, upitala: „Allahov poslaniče, da li ima ijedan dan koji je za tebe bio gori od dana Uhuda?“⁷ Odgovorio je: „Da. Dan Taifa.“ Taj dan je Poslanik, a.s., sam svojim svjedočanstvom proglasio najdramatičnijim i najtežim iskustvom koje je doživio usljed surovog odbijanja stanovnika Taifa.

Poslanik, a.s., je pristupio vođama Taifa. Vođe su bila trojica braće koji su se složili da se nakon smrti svog oca neće međusobno boriti za prevlast već će jednako dijeliti vladavinu nad gradom Taifom. Kada je došao u susret braći, Poslanik, a.s., im je prenio poslaničku poruku zatraživši od njih da je prigrle i pomognu mu u njenom širenju. Međutim, njih trojica su ga odbili uz krajnje oblike sarkazma. Jedan od njih je kazao: „Zar Allah, azze ve dželle, nije mogao naći nekog vrijednijeg od tebe za Svog poslanika?“ (euzubillah) Drugi je rekao: „Ja neću govoriti s tobom.“ Poslanik, a.s., upita: „Zašto?“ Uslijedio je odgovor: „Ako si lažac, onda si za mene isuviše prost da bih ti se obratio. A ako si iskren, onda si isuviše plemenit da bih mogao s tobom govoriti.“ Drukčije kazano, bio je sarkastičan, uvredljivo ismijavajući Poslanika, a.s. I pored toga što su ga uvredljivo odbili, poslali su svoje robove i izgrednike da kišom kamenja obaspu Poslanika, a.s., da ga fizički i mučki prognaju s tog područja. Poslanik, a.s., je morao bježati niz planinu pokušavajući da sačuva sopstveni život. Priča se detaljnije navedena u knjigama Poslanikova, a.s., životopisa u kojima je zabilježeno da je tada uputio divnu dov⁸ Uzvišenom Gospodaru kada su se pojavila i dva meleka koji su mu rekli da, ukoliko on želi, mogu samljeti Taif između dvije planine. Poslanik, a.s., Milost svjetovima, odabrao je oprost kazavši da, iako su oni odbili, možda će njihova djeca prigriliti poruku islama, što se upravo i desilo.

Usljed konteksta objave sure Jusuf, naveli smo više faktora koje treba razumjeti. Prije svega, obziru se dužina vremenskog perioda u

7 Na dan Uhuda Poslaniku, a.s., krv je tekla niz lice koje je bilo povrijeđeno kopljem, njegovi kutnjaci slomljeni, dan kada je njegov amidža Hamza postao šehid, kada je pobijeno mnogo onih koje je volio. Takav je bio dan Uhuda za kojeg je Aiša smatrala da je najgori dan Poslanikova, a.s., života.

8 „Bože moj, Tebi se obraćam za slabost snage svoje, za manjak virtuoznosti i za svoju beznačajnost kod ljudi. O Ti Najmilostiviji, Ti si Gospodar nemoćnih, Ti si moj Gospodar. Kome Si me to prepustio: dalekom koji me mrko gleda ili neprijatelju kome Si me predao!? Opet, ako se Ti ne srdiš na mene, svejedno mi je, Tvoj mi je oprost draži. Utječem se svjetlu lica Tvojega, pred kojim su se obasjale tmine i na kojem počiva i ovaj i onaj svijet, od toga da se Ti rasrdiš ne mene ili da mi se odobri Tvoja ljutnja! Tebi se priklanjam, da Ti budeš zadovoljan, a nema snage niti moći, osim pomoću Tebe!“ *Ibn Hišam, Poslanikov životopis, str. 82, 83.*

toku kojeg je Poslanik, a.s., pozivao u islam u Mekki, nakon kojeg mu nije uzvraćeno pozitivnim, potpunim odgovorom sopstvenog naroda. Tu se suočava sa progonima, mučenjima fizičke i mentalne naravi, pokušajima za oskrvnućem njegova ugleda, ismijavanjima, optužbama za najgore vrste zločina.

O sličnim situacijama postoje svjedočanstva u suri Jusuf. Jusuf, a.s., je također bio iskušavan, mučen, odbačen od strane sopstvene braće i svog naroda, optužen za zločine koje nije počinio. Dakle, sve ove teme se iznova javljaju u tefsiru sure Jusuf.

U ovoj suri također uočavamo da se odvija gubitak voljenih. Na toj instanci možemo povući paralelu između Poslanikovog, a.s., gubitka Ebu Taliba i Hatidže sa razdvajanjem Jusufa, a.s., od njegovog oca, čime on ostaje uskraćen očeve ljubavi i utjehe. Tu svjedočimo dramatičnom scenariju kidanja najbližih porodičnih veza.

Osvrtom na odbacivanje Poslanika, a.s., od strane naroda Taifa, uviđamo da su Jusufa a.s. odbacili oni kroz koje teče njegova krv – njegova istinska braća. Oni su Jusufa a.s. prognali čak pokušavši i da mu oduzmu život. Stanovnici Taifa su sličnu okrutnost primijenili protiv Poslanika, a.s., prognavši ga i ranjavajući kamenjem u toj mjeri da su mu cipele bile natopljene krvlju.

Naprijed smo naveli karakteristike općeg konteksta. Međutim, postoje i dva specifična, zasebna događaja koja se razaznaju unutar opće slike, a kao odgovor na njih Allah, s.w.t., spušta objavu sure Jusuf. Prvi od tih događaja zasniva se na odlasku nekih stanovnika Mekke kod jevreja u Medinu. Inače, u Mekki nije bilo jevreja, mada je u Medini postojalo nekoliko jevrejskih plemena.⁹ Kurejšije su jevreje smatrale učenim narodom. Smatrali su ih kulturom koja posjeduje svete spise, što i jeste istina, smatrali su ih superiornijima u smislu civilizacijskih karakteristika, pismenosti, što je također tačno. Jevreji su imali Knjigu, a mnogi od njih su mogli čitati i pisati. Paganski Arapi, kao i pripadnici drugih paganskih religija, nisu imali svetu knjigu, i većina je bila nepismena. Tako su oni više puta odlazili jevrejima pokušavajući od njih priskrbiti podatke koji bi im pomogli da oskrvnu ugled Poslanika, a.s.

⁹ Zapravo, Jesrib <kasnije Medina> su osnovali jevreji koji su pred Rimljanima izbjegli iz Jerusalema. Kasnije su se na to područje doselili i Arapi s područja današnjeg Jemena.

Željeli su informacije koje sami nisu imali, perspektivu do koje sami nisu mogli doći jer su bili nacija pagana, duboko uronjena u idolotariju. Pred sobom nisu imali otkrivenje od Boga.

Kada su stigli kod jevreja, upitali su ih kako da nadmudre tog čovjeka, da razotkriju da on nije Božiji poslanik. Inače, jevreji su im govorili mnogo stvari koje su bile povodi objave brojnih ajeta. Ovaj put jevreji kazaše: „Pitajte ga o Jusufu, o narodu njegovom, priči o njemu, braći njegovoj. Ako je on poslanik, odgovorit će. A ako nije, neće vam moći dati odgovor.“ Vrativši se u Mekku, Kurejšije postaviše to pitanje Poslaniku, a.s.

Drugi povod objave bio je stoga što su i sami ashabi govorili Poslaniku, a.s.: „Allahov Poslanice, bi li nam kazivao priče o ljudima prošlosti?“ Hoće reći, želimo čuti o iskušenjima i nevoljama s kojima su se suočavale prethodne generacije. „Bi li nam kazivao priče <arap. qas ص ص ص>.“ Allah, s.w.t., na to odgovara surom Jusuf u kojoj su riječi:

„Objavljujući ti ovaj Kur’an, Mi tebi o najboljim pričama kazujemo iako prije njega nisi doista ništa znao.”¹⁰

أَذْهَبَ كَيْلِي لِي أَنْ يَحْوَأَ أَمْبَ صَصْرَقَ لِي نَسْحَ أَ كَيْ لِي لَعُ صُ قَنَ نُنْحَنَ
نِي لِي لِقَ أَ لِي نِي مِ لِي هَلِ بَقِي نِي مِ تَنِي نِي وَ نَارِقِي لِي

<Nahnu nequs s u’aleyke ‘ah sene-l-qas as i bimā ‘ewh aynā ‘ileyke hādā al-Qur’āne we in kunte min qablihi lemine-l-ğāflīn>

Ljudska narav je takva da su joj potrebne priče. Kako inspirišu djecu, tako nadahnjuju i odrasle. Kur’anske priče predstavljaju kazivanja o svijetu kakav je nekoć bio. One nas ohrabruju i nose brojne poruke koje služe na dobrobit ljudima.

*Prijevod s engleskog:
Indira Hadžić-Bogdanović*

¹⁰ Kur’an, 12:3. Kada se navode ajeti iz Kur’ana, predočavat ćemo prijevod Besima Korkuta. Ipak, tamo gdje se ukaže potreba usljed konteksta, negdje ćemo odstupati od originalnog prijevoda, što ćemo odmah i navesti, i davati nešto drukčiji prijevod kao što je slučaj sa ovim ajetom gdje su riječi *najljepšim događajima* zamijenjene prijevodom *najboljim pričama* <ah sen-l-qas as>